

54226

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ELMALILI'DA İLMÎ TEFSİR
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN
Nurettin BAŞYİĞİT

DANIŞMAN
Doç. Dr. İbrahim ÇELİK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

BURSA-1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR

I- ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR.....	1
---------------------------------------	---

A- Hayatı.....	1
B- Şahsiyeti.....	6
C- Eserleri.....	13
D- Vefatı.....	15

II- İLMİ TEFSİR.....	16
----------------------	----

A- Tanımı ve Önemi.....	16
B- Tarihi.....	18
C- İlmî Tefsirle İlgili Başlıca Eserler.....	28

İKİNCİ BÖLÜM İLMİ TEFSİR VE HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ

I- ELMALILI TEFSİRİ (HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ).....	32
---	----

A- Tefsire Genel Bakış.....	32
B- Metodu.....	37
C- Üslubu.....	37
D- Kaynakları.....	38

II- İLMİ TEFSİR YÖNÜNDE ELMALILI'NIN İNCELENMESİ (ELMALILI'DA İLMİ TEFSİR).....	41
--	----

A- YARATILIŞ.....	41
-------------------	----

1- Halk (Yaratma) Nedir?.....	41
2- Kainatın Yaratılışı.....	44
3- Göklerin ve Yerin Yaratılışı.....	48
4- İnsanın Yaratılışı.....	51

B- ASTRONOMİ.....	56
-------------------	----

1- Dünyanın Dönüşü.....	56
2- Güneş ve Ay.....	58
3- Güneş, Ay ve Diğer Gök Cisimlerinin Hareketi.....	59
4- Gök Cisimlerinin Yörüngeleri.....	61
5- Yıldızlar.....	63
6- Yıldız Kayması ve Gök Taşları.....	64

C- JEOLOJİ.....	65
-----------------	----

1- Yeryüzündeki Denge.....	65
2- Kömür.....	67
3- Demir.....	69
4- Bakır.....	71
5- Altın ve Gümüş.....	72

D- BİYOLOJİ.....	74
------------------	----

1- Hayatın Kaynağı.....	74
2- Bitkilerde Üreme ve Aşılama (Botanik):.....	77
3- Genetik/Soya Çekim.....	79

E- FİZİK.....	80
1- Eşyanın Çift Olarak Yaratılmış Olması	81
2- Çekim Kanunu	82
3- Atom	84
4- Elektrik.....	86
5- Telefon.....	87
6- Telgraf.....	88
7- Telepati.....	89
8- Tren-Vapur-Otomobil.....	90
F- TIP.....	91
1- Koruyucu Hekimlik	91
2- Kan Dolaşımı	92
G- ZİRAAT	93
H- HAYVANLAR ALEMİ.....	95
1- Bal Arısı.....	96
2- Karıncalar	97
3- Örümcek	98
4- Uçan Kuşlar	98
I- GÜZEL SANATLAR.....	99
1- Müsiki	100
2- Taş Oymacılığı, Mermercilik, Şehircilik, Süslemecilik.....	101
İ- FELSEFE.....	102
1- Sofestailik: Safsatacılıktır.	103
2- Pozitivistler.....	103
SONUÇ	106
BİBLİYOGRAFYA.....	112

ÖNSÖZ

Elmalılı Küçük Hamdi Hoca olarak ilim dünyasında adını duyuran Muhammed Hamdi Yazır, Osmanlı Devletinin son döneminde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençliğini bu dönemde geçirmiş, Osmanlı eğitim sistemi içerisinde yetişmiş, ilmî kudreti sayesinde devlet hizmetinde zirveye ulaşmış, hem saltanat döneminde hem de cumhuriyet döneminde aktif siyasetin içerisinde yer almıştır. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan M. Hamdi Yazır'ın hareketli geçen ömrünün son döneminde yıllarını vererek hazırladığı Hak Dini Kur'an Dili adlı dokuz ciltlik tefsiri yayımlandıktan sonra Türkçe tefsirler arasında mümtaz bir yere sahip olmuştur.

İhtiva ettiği çeşitli ilimler ve fenler dolayısıyla adeta bir ilimler hazinesi olan Elmalılı Tefsiri, diğer adıyla Hak Dini Kur'an Dili, ilmî çevrelerde büyük itibar görmüş, dini çevrelerde sevinç uyandırmıştır. Yayımlandığı dönemde rahatlıkla anlaşılabilir bir dile sahip olan eser, zamanla bu özelliğini kaybetmiş, bugün ise sadeleştirilmesi zaruret halini almıştır.

Hem rivayet, hem dirayet tefsiri özelliğini taşıyan bu eserinde Elmalılı, ilmî tefsir anlayışı içerisinde ele aldığı âyetlerin tefsirinde bazan bir filozof gibi felsefeden, bazan bir tıp uzmanı gibi tıptan, bazan tarihten, bazan coğrafyadan, bazan astronomiden, bazan fizik ve kimsayadan bahsetmiş, bu konularda bilgiler aktarmış ve bu bilgiler ışığında âyetleri tefsir etmiştir. Bu sebepten dolayı Elmalılı Tefsiri ilmî tefsirler arasında da yerini almıştır.

Hak Dini Kur'an Dili, tefsir literatüründe bu kadar önemli bir yer işgal etmiş olmasına rağmen, üzerinde konularına göre detaylı çalışma yapılmamış, çeşitli yönleriyle incelenip araştırılmamıştır. İşte biz, bu önemli eserin incelenerek, özellikle ilmî tefsir yönünün ortaya çıkarılması gerektiği kanaatiyle, bu konuyu seçtik.

İşte bu değerli tefsiri, ilmî tefsir açısından inceliyerek “Elmalılı’da İlmî Tefsir” adlı tezimi iki bölümde topladım. Birinci bölümde Hak Dini Kur’an Dili adlı tefsirin yazarı merhum M. Hamdi Yazır’ın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verdim. Ayrıca ilmî tefsir hakkında tanıtıcı bilgiler vererek, bu konuda yazılmış olan başlıca eserleri sıraladım.

İkinci bölümde Elmalılı tefsirini genel bir değerlendirmeden sonra ilmî tefsir açısından Elmalılı tefsirini ele alarak müfessirimizin ilmî tefsir metoduyla tefsir ettiği âyetleri toplayıp bunları modern ilimlerin konuları yönünden bölümlere ayırarak sundum.

Kaynak göstermede, ilk defa geçen kaynakla ilgili bibliyografik malumat verdim. Birden fazla yerde geçtiği takdirde sadece yazarın soyadını veya meşhur olan adını yazıp, adı geçen eser anlamına gelen “a.g.e.” kısaltmalarıyla yetindim. Tekrar hatırlatılmasında fayda gördüğüm kaynak eserin adını bazen tekrar ettim. Bu sebeple ayrıca kısaltmalar cetveli koymaya lüzum görmedim.

Sözün burasında bu çalışmama katkıda bulunan danışman hocama şükranlarımı sunuyorum. 25.4.1996

Nurettin Başyigit

BİRİNCİ BÖLÜM
ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR

I- ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR

A- Hayatı

Elmalılı Hamdi Hoca, Elmalılı Hafız Muhammed Hamdi Efendi, Elmalılı Mehmed Hamdi Efendi, Küçük Hamdi Efendi gibi isimlerle tanınan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır 1877'de Antalya'nın Elmalı kazasında doğmuştur.¹ Elmalı, Güney Anadolu'dan Teke bölgesi içinde deniz seviyesinden 1150 m. yükseklikte etrafı dağlarla çevrili bir ovanın kuzeybatı kenarında Elma veya Elmalı dağı eteğinden bir kasaba olup, Antalya vilayetine bağlı bir kazanın merkezidir.² 1960 yılı sayım sonuçlarına göre ilçe nüfusu 30808 olup, yüzölçümü 1500 km² dir. Merkez bucağından başka Akçay adında bir bucağı, bunlara bağlı 49 köyü vardır.³

Babası, aslen Burdur ili Gölhisar kazası Yazır köyünden Numan Efendidir. Numan Efendi küçük yaşta Yazır köyünden çıkıp Elmalı'ya gelmiş, orada okumuş ve Şer'îye Mahkemesi Başkatibi olmuştur. Annesi ise, Elmalı ulemasından Mehmed Efendinin kızı Fatma hanımdır.⁴ Ecdadı Yazır köyünde meskundur. Eski bir Türk kabileye mensuptur. Bu sebeple Yazır soyadını almıştır.⁵

Elmalı kendi soy kütüğünü şu şekilde açıklar:

"Ben halis Anadolulu öz, Oğuz, Yazır Türküyüm: Onbeş yaşında İstanbul'a geldim. Ne Arabistan'a gittim ne Türkistan'a. Ne İran'ı gördüm ne Frengistan'ı. Öğrendiğimi bu vatanda öğrendim. Yazır'ın Kayı, Kınık, Bayındır, Eymir, Avşar gibi büyük Oğuz kabilelerinden biri olduğunu da Arapça'dan: "Divan-ı Lüğati't-Türk"ten öğrendim⁶ diyen Elmalı'lı ecdadı ile ilgili olarak şeceresini de "bu cigay sabık müderrislerden Elmalılı Hafız

¹ Meydan Larousse, V, 572.

² İslâm Ansiklopedisi, IV, 238.

³ Hayat Ansiklopedisi, Tifdruk Mat., San. A.Ş., II/1006.

⁴ Yeni Türk Ansiklopedisi, XII, 4738.

⁵ Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi, II, 785.

⁶ Elmalılı, M.H. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 7.

Muhammed Hamdi, babası Numan, babası Muhammed, Babası Hacı Bekir, babası Hasan, babası Bedreddin”⁷ şeklinde ifade eder.

İlkokulu ve bugünkü ortaokula tekabül eden Rüşdiye’yi Elmalı’da bitirdikten sonra Kur’ân-ı Kerim’i hifzetmiş, Arapça, Nahiv, Feraiz ve Fıkha dair dersler almış ve 1310/1892 yılında Hoca Mustafa Sarılar ile birlikte İstanbul’a gelmiş, küçük Ayasofya medresesinde ikamet ederek Camii Şerif derslerini takibe başlamıştır. Babasından, Müderris Sofu İbrahim Efendiden ve diğer bazı zatlardan ilim tahsil etmiş olduğu gibi, asıl müdevven, müretteb cami derslerini de Kayserili Müderris, Tetkikat-ı Şer’iyye Meclisi reisi Büyük Hamdi Efendiden okuyarak ondan icazet almıştır.⁸ Hocası ile kendisinin isimleri aynı olduğundan birbirinden ayırmak maksadıyla hocasına “Büyük Hamdi Efendi” kendisine de “Küçük Hamdi Efendi” denilmiştir.⁹

Müfessirimiz ilk olarak Meşikat-ı Mektubî kaleminde memur olarak görev almış ve 1324/1906 m. yılında girdiği rûs imtihanında başarı göstererek ders-i âm olmuş, Bayezid camiinde ders okutmuştur. Aynı zamanda Mekteb-i Nüvvab’a da devam etmiş ve orayı da birincilikle bitirmiştir.¹⁰

Meşrutiyetin ilanı üzerine Antalya meb’usu seçilmiş, Kanûn-i Esasî’nin tadili hakkında yazdığı rapor sebebiyle de ilmî ve siyasi kudretini ortaya koymuştur.¹¹

Müellifimiz Elmalılı mebusluğunun yanında Bayezidde ve Şehzade camilerinde öğrencilerine ders okuttuğu gibi Medresetü’l-Kuzât’ta fıkıh hocalığı yapıyordu. Mebusluktan ayrıldıktan sonra Medresetü’l-Vâizîn’de Usul-i Fıkıh, Medrese-i Süleymaniye’de de Mantık dersleri okutuyordu. Bu arada Mülkiye mektebinde de Ahkâm-ı Evkâf dersi okuttu.¹²

⁷ Elmalılı, a.g.e., I. 7.

⁸ Elmalılı, a.g.e., I. 15.

⁹ Bilmen, a.g.e., II. 785.

¹⁰ Yeni Türk Ansiklopedisi, XII: 4738.

¹¹ Bilmen, a.g.e., II. 786.

¹² Bilmen, a.g.e., II. 786.

Şer'î mahkemelerin Adliyeye bağlanması üzerine Şeyhü'l-İslâmlık (Bab-ı Meşihat)'ta kurulan "Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye" azalığında ve reis vekilliğinde bulunmuş, Birinci Cihan Harbinden sonra da yapılan teklif üzerine 1335/1917 yılında Ferid Paşa kabinesinde Evkaf Bakanlığına tayin edilmiş, bir müddet sonra âyan azalığına seçilmiştir.¹³ 25 Zilhicce 1337 H/1919 M. yılında Evkaf bakanlığını yürüttüğü sırada ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif olunmuştur.¹⁴

Cumhuriyetin ilanı sırasında Mütetassisîn Medresesinde Mantık müderrisi olan Elmalılı, medreseler lağvedilince evinde inzivaya çekilmiş, hiç sokağa çıkmamış, Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın isteği üzerine İslam Hukuku Kamusu'nu hazırlamak üzere çalışmağa başlamıştı.¹⁵

Bu kıymetli alim, mebus ve nazır olarak bir müddet siyasi hayata atılmış ise de hiç bir zaman siyasi cereyanlara kendisini kaptırmamış ve ilmî hayattan da uzaklaşmamıştır. Hatta inkılabı müteakip Ankara'ya celp ile yapılan muhakeme neticesinde kendisinin siyasî şaibelerden beri, nezih bir ilim ve irfan sahibi muhterem bir zat olduğu meydana çıkmış ve az sonra kendisine Kur'ân-ı Kerim'in tefsirini yazmak gibi en büyük ve en şerefli bir vazife verilmiştir.¹⁶

Elmalılı'nın siyasî hayatında cereyan eden en önemli hadise Sultan İkinci Abdülhamid'in hal'i ile ilgili fetvanın müsveddesini yazması olayıdır.

1325 H./1907 M. yılı Nisan ayında Âyan ve Mebusan azaları bir arada toplanıp Hareket ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa tarafından çekilmiş olan:

"Asker arasında, Sultan aleyhinde şiddetli bir cereyan var. Bu konuda Meclisce bir karar alınıp durumun tarafıma bildirilmesini talep ederim" telgrafi üzerine istek Meclisin gizli bir celsede toplanmasıyla görüşülmüş,

¹³ Bilmen, a.g.e., II, 786.

¹⁴ Albayrak Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, III, 250.

¹⁵ Elmalılı, a.g.e., I, 15.

¹⁶ Bilmen, a.g.e., II, 786.

Sultan Hamit'in tahttan indirilmesine dair teklif, 274 üyeden 173'ünün "Muvafik" oylarıyla kabul edilmişti. Red oyu veren tek üye ise Yorgiyadis Efendi olmuştu. bunun üzerine Ahmet Muhtar Paşa: "Eski bir usul vardır. Hal'ler ve cülûslar fetvaya istinat eder. Evvela bu fetva alınsın, sonra karar verilsin" der. Meclisce oylanarak kabul edilince bu teklif üzerine Ahmet Muhtar Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı Bey, Meclis Reis Vekili Talat Bey ve Hoca Mustafa Asım Efendiden oluşan bir hey'et seçilir.

Hey'et Şeyhülislam Ziyaeddin Efendinin makamına gider. Fetva Emmini Nuri Efendiden Sultan Hamid'in hal'i hakkında fetva müsveddesini yazmasını isterler. Nuri Efendi de bu isteği reddeder. Bunun üzerine hey'et, Şeyhülislamla birlikte Nuri Efendi'yi de makamlarından alarak Meclis-i Mebusan'a getirirler. Burada aralarında vekiller hey'eti (Bakanlar Kurulu) ve Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey de katılır. Bunların arasında Antalya meb'usu Hamdi Efendi de yer alır. Bu kalabalık hey'et, Fetva Emmini Nuri Efendiyi ikna etmeye çalışır. Israrlar karşısında Nuri Efendi: "Fetva vermek benim değil, Şeyhülislam'ın görevidir. ben yalnız müsveddeyi yazıp hazırlarım. Şeyhülislam imza eder. Fetva emaneti görevinden de istifa ettim" der. Bunun üzerine Elmalılı Hamdi Efendi'nin: "Bir ferd-i müslim size fetva emini sıfatıyla değil, memleketin meşhur'ülemasından bir zat sıfatıyla size müracaat edip te bunun caiz olup olmadığını sorarsa, şer'an cevap vermeğe mecbursunuz" demesi üzerine Nuri Efendi "Sen akıllı bir adama benziyorsun. Hal'de şeamet vardır. Bunu yapmayın. Ferağat teklif edin. Belki kendisi çekilir" der. Mustafa Asım Efendi söze karışarak: "O halde fetva, feragat teklifi veya hal'i şeklinde iki şık üzere yazılırsa ne dersiniz? deyince "Bu olur" diye cevap verir. Bunun üzerine fetva müsveddesi Elmalılı Hamdi Efendi tarafından hazırlanıp Şeyhülislam'a verilir.¹⁷

Şeyhülislam Mehmed Ziyaüddin Efendi, fetvayı imzalamak için Meclis'e gitmek istememiş, Talat Paşa, imzalaması için zorlayınca "Hastayım, idrarımı tutamıyorum" diye özür dilemişse de para etmemiş, Talat Paşa: "Bu

¹⁷ Altınsu Dr. Abdülkadir, Osmanlı Şeyhülislamı, s. 224.

iş bu hale gelmişken seni zorla götüreceğiz. altını kirlersen de, donuna işersen de götüracağız” diyerek meclise götürmüş Mustafa Asım Efendide Şeyhülislam’ın kulağına eğilerek “imzalamazsan sultan Abdülhamid öldürülecek” diyerek Şeyhülislam’a fetvayı imzalatmışlardır.¹⁸

Padişah Sultan Abdülhamit’in hal’i veya feragati hakkında Meclis-i Millinin karar vereceği düşüncesiyle fetva, Meclis’e getirilmiş, İttihat ve Terakki partisine bağlı milletvekilleri “Hal’i” diye bağırışlar, Meclis başkanı kürsüde ayağa kalkarak “Efendiler okunan fetva-yı şerif ve millet tarafından gösterilen arzu-i umumi mucibince, Sultan Abdülhamit Han-ı Sâni’nin Hilafet ve Saltanattan hal’ine karar veriyor musunuz?” deyince, eller kaldırılmış, fakat birkaç kişi tereddüt gösterdikleri için muhalif olanların ayağa kalkması istenmiş, bu defa mevcut 240 mebus ve 34 ayan üyesinden hiçbiri ayağa kalkmadığından hal’ kararı oybirliği ile alınmıştır.¹⁹

İşte Elmalılı Hamdi Efendi’nin üzerine vazife olmadığı halde sevk-i hamiyet ve terhib-i cemiyet ile hareket ederek Sultan Abdülhamit Merhum’un bigayri hakkın hal’i hakkındai yazdığı ve “Hayatımda yaptığım en büyük hata Sultan Hamid’in hal’ine karışmamdır”²⁰ diyerek pişmanlık duyduğu hadise ve bu hadisede çok önemli rol oynayan fetva budur.

Burada önemli olan, Elmalılı Hamdi Yazır’ın fetva meselesine kendi arzu ve isteğiyle mi, yoksa, şartların zorlaması, çevrenin baskısıyla mı veya Abdülhamid’in öldürülmesine engel olmak düşüncesiyle mi karıştığı noktasıdır.

Ömer Nasuhi Bilen “Bu büyük alim hakkında hüsnü zanda bulunmak gerekir. Elmalılı o zaman 30 yaşında idi. Fetvadaki iftira ve tezvirlere başkaları

¹⁸ Altınsu, a.g.e., s. 224.

¹⁹ Altınsu, a.g.e., s. 224.

²⁰ Ersöz, İsmet, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur’ân Dili, (Asistanlık Tezi), s. 13.

tarafından söylenmiştir. O sadece metnin kaleme alınmasına yardımcı olmuştur. Genç oluşu dolayısıyla yanındakilere uymuştur” der.²¹

O dönemi yaşayanları tanımış, bazıları ile dostluklar kurmuş merhum Mahir İz Hoca “Meşhur ulemadan Şeyhülislam Mustafa Sabri, Elmalılı Küçük Hamdi, Adanalı Hayret Efendilerle dersiâmlardan tanınmış kimseler, Mehmet Akif Bey, Babanzade Naim Bey gibi isimleri devrin tarihinde ebedileşmiş zevat, bidayette kemal-i safvet ve samimiyetlerinden dolayı bu dolaba girmişlerdi. Fakat çabuk başları döndü, tertemiz ayrıldılar ve muhalefete geçerek halkı ikaz etmek istediler. Ne fayda ki iş işten geçmiş, komite maksadına nail olmuş, devlet otoritesini eline geçirmişti”²² diyerek Elmalılı ve arkadaşlarının Sultan Hamid’e baştan muhalif oldukları halde sonradan bu muhalefetten vazgeçtiklerini ama geç kaldıklarını ifade eder.

Netice olarak, Merhum müfessirimiz, tarihe mal olmuş ve bu olay çeşitli tesir ve baskılar altında kısmen dahil olmuş bilahere bundan pişmanlık duymuş bu hal içini bir kurt gibi kemirmiş ve sonunda nedamet duyguları içinde “Hayatımda yaptığım en büyük hata, Sultan Hamid’in hal’ine karışmamdır.” demiştir.²³

B- Şahsiyeti:

Merhum Hamdi Yazır, genç yaşında bile olgun ve ağır kişiliği, tevazuu, kadirşinashğı ile tanınırdı. Hayatının hiçbir noktasında gururu kapılmamış, tevazuyu elden bırakmamış, çağdaşı olan mütefekkilere ve selim düşünceli bilginlere istihfaf gözüyle bakmamış, İslam’ın ruhuna aykırı olmayan fikrî çalışmalara karşı aleyhte tavır almamıştır. Fakat, kendilerini modern düşünceyle, bağımsız bir görüşle mücehhez sanan birtakım kimselerin yenilik adına yaptıkları bazı fikri hareketleri, alkışlamamış, bunlara düşman da olmamıştır.

²¹ Bilmen, a.g.c.. II, 786.

²² İz, Mahir. Yılların İzi, s. 38.

²³ Ersöz, a.g.c.. s. 17.

Elmalılı Merhum, eskiye bağlılığı ile tanınırdı. Son senelerinde münzevi bir hayat yaşadığı halde dünyadan alakasını kesmemiştir. O inziva halinde bile bütün islami gelişmeleri takip ediyordu. Çevresine İslâm şuurunu yayma gayretinde bulunuyordu.

O, mütevekkil, metin, sabırlı, seciyeli, kanaat ve düşüncelerinde ısrarlı bir kişiliğe sahipti. Derin düşünce ve tetkiklerden zevk alırdı. Kıymetli bir alim, gerçek bir mütefekkir olduğu herkes tarafından kabul edilirdi. Bu sebeple herkes kendisini sever, hürmet eder, takdir ederdi. O her zaman bu hürmet ve takdire layık idi. O, daima İslâm fikrinin gelişmesini, İslâm toplumlarının yükselmesini arzu ederdi; kendilerine mütefekkir, müteceddid (yenilikçi) dedirtmek için sun'î, yapmacık ve samimiyetsiz davranışlarda bulunanlardan hoşlanmazdı. İslâm'ın hüviyeti tamamen mahfuz kalmak şartıyla müslümanlar arasında bir teceddüdün meydana gelmesi arzusunu taşırdı.²⁴

Bir üstün zeka örneği olan Elmalılı'nın gözlerinde parlayan ilmî heyecanı henüz küçük yaşta bile hocalarının ve arkadaşlarının dikkatini çekiyordu. İlmi alanda hergün ayrı bir gayret, yeni bir maharet gösteriyordu.

O, genç yaşta geniş bir kültüre, engin bir ilmî kudrete sahip olmuştu. Bu özelliğini, Tefsir, Kelam, Fıkıh ve Felsefe dallarında gösterdiği başarı ile isbatlamıştı. Fıkıh sahasında büyük otorite olmuştu. Bu alandaki bilgilerini yıllarca Medresetü'l-Kuzatta öğrencilerine aktarmış, İslâm Hukukunun doğuşunu, gelişip yükselmesini, içtimai değerini büyük bir selahiyetle izaha çalışmış, Medresetül Kuzatta memlekete hukuk sahasında önemli hizmetlerde bulunacak muktedir hukukçuların yetişmesinde önemli gayretlerde bulunmuştur.

Elmalılı'nın tefsir ilminde de bir otorite olduğu herkes tarafından biliniyor ve kabul ediliyordu. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in tefsirini yazma

²⁴ Bilmen, a.g.c.. s. 790.

görevi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tensibi ile kendisine teklif edilmiş ve olay şöyle gelişmişti:

Cumhuriyet idaresi kurulup medreseler kapatıldıktan sonra mekteplerde Arapça tedrisata da son verilmişti. Kur'an'ı okuyup anlayabilecek ve anladıklarını diğer dindaşlara anlatabilecek bir medrese nesli artık yetişmiyecekti. Bunu telafi edebilecek başka tedris müesseseleri de kurulmamıştı. Halbuki Türk Milleti ve onun yeni nesilleri Kur'an'ın irşatlarından istifadeye devam etmek arzu ve ihtiyacında idiler. Bu ihtiyacı hissedenler Kur'an'ın Türkçe terceme ve tefsiri zarureti üzerinde durmağa başladılar. Madem ki, medreseler kapatılmış, mekteplerde Arapça dersler kaldırılmış ve bu sahada yeni müesseseler de kurulmamıştı, o halde Kur'an'ın ve İslâm dininin millete kendi diliyle anlatılması lazımdı.²⁵

Diğer taraftan meydanı boş bulup, yabancı kaynaklardan faydalanarak meydana getirdiği birçok tahrif ve yanlışlarla dolu Kur'an-ı Kerim tercemesini piyasa süren Said Cemil Bey gibi bazı ehliyetsiz kimseler de arz-ı endam etmeye başlamıştı.²⁶

Nitekim Kur'an-ı Kerim'in terceme ve tefsiri konusunda Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı bir mütehassıs heyetin kurulması için Büyük Millet Meclisi'nde yapılan müzakerede Kastamonu Mebusu Mahir Efendi şöyle diyordu: "Bir takım adamlar çıkıyor, Kur'an-ı Kerim'i yanlış surette tefsir ediyor". Denizli mebusu Mazhar Müfid Bey de, asrımızda zuhur eden mesalik erbabına cevap verecek bir tefsirin yazılmasını isteyerek: "Efendiler! Kur'an-ı Kerim'in birçok Arapça tefsirleri vardır. Bu tefsirleri zannediyor musunuz ki, bir medrese mollası anlayabilsin. Binaenaleyh ben istiyorum ki, asrımızda zuhur eden mesalik erbabına cevap verecek bir şekilde bir tefsir yapılsın. Hulasa-i maruzatım, herşeyden evvel, Kur'an-ı Azîmüştan'ın yanlış tefsirlerden vikayesi en mühim bir vazifedir" diyordu. Başvekil Fethi Bey ise; "Kur'an'ın tercemesi konusunda ise muhterem arkadaşlarımızla müttefikim.

²⁵ Ersöz, a.g.e., s. 18.

²⁶ Ersöz, a.g.e., s. 18.

Hakikaten bu hususta tedbir almak lüzumuna kaniim” diyordu. Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi: “Kur’ân’ı tefsir meselesi gibi bazı mühim meselelerin halli, teklif ettiğimiz hey’etin teşkilini istilzam etmektedir” diyerek heyetin teşkilini istiyordu. Diyanet İşleri Reisliği müşavere heyeti arasından Aksekili Hamdi Efendi ise: “Mazhar Müfid Beyefendi neşredilen yanlış tercemeler hakkında Diyanet İşleri Riyaseti’nin ne yaptığını sordu. Tahsisat olmadığından riyaset yalnız, bu tercemelerin muharref olduğunu ilan ve muharref noktaları beyan etti. Bu tahsisat bugün kabul edildiği cihetle bittabi Diyanet İşleri Riyaseti’nin bu gibi şeylere karşı tedabir ve teşebbüsâtı daha vasi olacaktır” diyordu.

Netice olarak Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendinin teklifi ve terceme heyeti hakkındaki tavrı okundu. Bazı mütalaaalardan sonra Kur’an-ı Kerim ve Ehadis-i Şerife Türkçe Terceme ve Tefsir Heyeti Mütahassısı ücret ve mesarifi suretinde ve 213/a faslı olarak 20.000 lira kabul edildi.²⁷

Büyük Millet Meclisi, kabul ettiği bu kararın en kudretli ve selahiyetli kalemler tarafından tahakkuk ettirilmesini istiyordu ki, bunlar Mehmet Akif, Ahmet Naim ve Elmalılı Hamdi Efendi gibi ilmî ehliyet ve liyakatleri herkesçe bilinen şahsiyetler idi.

Diyanet İşleri Riyaseti bu arzuya uyarak Kur’ân-ı Kerim’in terceme ve tefsirini Mehmet Akif ile Hamdi Efendiye, Buhari’nin terceme ve şerhini de Naim Bey’in uhdesine verdi. Akif “Bunu öyle kolay bir şey mi zannediyorsunuz? Onun ne demek olduğunu ben bilirim. Ahmet Naim’e müracaat ediniz. O bunu benden daha iyi yapar” diyerek reddediyordu. Diyanet İşleri Reisliği müşavere heyeti azası olan Ahmet Hamdi Aksekili ısrarla ricaya devam ediyor ve araya başkalarını sokarak kabul ettirme yolunu arıyordu. Ahmet Naim terceme için Akif’in, tefsir için Hamdi Efendi’nin seçilmesinin uygun olacağını söylüyordu. Nihayet Hamdi Efendi Akif’le görüşerek “Madem ki bu işi bizim yapmamız arzu ediliyor, bu hususta ısrar

²⁷ Ersöz. a.g.e.. s. 20.

olunuyor artık bunu kabul etmek zaruridir. Ancak biz de mümkün olanı yaparız, tabii ki meal olmasına onlar da muvafakat eder. Siz kabul etmezseniz ben de kabul etmem” dedi.

Hamdi Efendi'nin bu mütalaası onu yumuşattı. Aksekili de maksadın bundan ibaret olduğunu söyledi: Nihayet Akif Bey muvafakat etti. Aksekili mukaveleyi noterde hazırlattı. Onlar da imzaladılar. Buna göre Diyanet İşleri Riyaseti Kur'ân-ı Kerim'in terceme ve tefsiri için 12.000 lira tahsis etmişti. Bunun 1.000'er lirası herbirine avans olarak verilecekti. Böylece Akif tercemeye, Elmalılı da tefsire başladılar.

Bir müddet sonra Akif Mısır'a gitti. Tercemeleri oradan Hamdi Efendi'ye gönderecek o da altına tefsiri ilave edecekti. Nitekim bir müddet sonra Akif yaptığı tercemeyi Hamdi Efendi'ye gönderdi ve onun fikrini sordu. O da “Çok güzel, çok selis ve sade olduğunu, ancak “cezalet” hususunda biraz zayıf bulunduğunu yazdı. Akif buna verdiği cevapta: “Evet doğrudur. Cezalet itibariyle öyledir. On sene evvel yazsaydım cezalet olurdu. Fakat bugün lisanda sadeliğe doğru büyük tahavvül var. Onun için sadeliği seçtim” dedi.

Bu şekilde Akif, Mısır'ta terceme ile, Elmalılı Türkiye'de tefsir ile senelerce uğraştılar. Hamdi Efendi her cüz'ün tefsirini bitirince temize çekerek Ankara'ya Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderiyordu. Akif ise tamamen bitirmeden teslim etmeyi uygun görmüyordu. Diyanet İşleri Başkanlığı da bir an önce neşretmeyi istiyordu. Bunun için Mısır'da bulunan Akif'e yazdıklarını göndermesi hususunda ricada bulunuldu. Akif tamam olmadığı için gönderemeyeceğini bildirdi.

Neticede mukavele feshedildi. Avans olarak aldığı bin lirayı iade etti. Hamdi Efendi tefsirle beraber tercemeyi de yapacaktı.²⁸ Kendisi bunu tefsirinin mukaddimesinde şöyle anlatır:

²⁸ Ersöz, a.g.e., s. 26.

“Kanunu tanımayan kanunda ayrılır. Kitabı tanımayan hisapta uyanır. Kur’ân’ı anlayan da tercemesine dolanır. Bundan dolayı memleketimizde Kur’ân-ı Kerim tercemesi namıyla şöyle böyle bazı neşriyat görüldü. Öyle ki, içlerinde aslından değil de, yabancı tercemanlardan terceme edilenler bulundu. Gerçi bunu yapanların maksatlarının ne olduğunu Allah bilir. Şu kadar ki, zahire nazaran en büyük saik, hissedilen bir ihtiyaç vesile edinerek bazı kitapçıların ticaret sevdasına düşmüş olmaları görülüyor. Bu da bilerek bilmeyerek “Liyurdûhüm ve liyelbisû aleyhim dinehüm” (En’am, 137) vadisinde yürümek oluyordu. Buna karşı T.B.M.M. tarafından, Diyanet İşleri Riyaseti’ne bir vazife tahmil edilmişti. Bunun üzerine bir teveccüh eseri olarak benden bir tefsir ve terceme yazmam istendi. Ben evvel emirde itizar ettim. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir lisana hakkıyla tercemesi mümkün olmadığını bilmezlerden değilim. Fakat iktizayi hal’e binaen mümkün olduğu kadar bir tefsir yazmağa çalışmam ve buna hülasa olarak bir meal dercetmem için ısrar edildi. Bunu reddetmek yaraşmazdı. Bilakis -litübeyyinennehû linnasi: Onu behemahal insanlara açıklayıp alatacaksınız- (Al-i İmran, 187) medlülünce bu bir vazife idi. Kalemim kırılmış, mürekkekim tükenmiş iken avn-i Hüda’ya sığınarak ve vesile-i rahmet ve mağfiret olmasını ümid ederek tefsire başladım. Hemen Cenab-ı Hak rızasına karîn ve hüsnü hitam ile mazhar-ı tahsin buyursun; Amin”²⁹

Müfessirimiz, güzel sanatlara karşı büyük ilgi duyar fırsat buldukça dini musiki, şiir, edebiyat ve hüsn-ü hat’la meşgul olurdu.

Küçük yaşta iken Kur’ân-ı Kerim’i ezberleyerek kuvvetli hafızlar arasında yer almıştı. Güzel seda ile tilavet ettiği Kur’ân ayetleri, dinleyenlerin ruhlarını latif duygulara sevkederdi. Hususi bir cemaate hatm ile kıldırıldığı teravih namazları, cemaatin kalplerini ruhani neş’elere gark ederdi.³⁰ Elmalılı’nın musiki hakkındaki kanaati şöyle idi:

²⁹ Elmalılı, a.g.e., I, 8-9 (Mukaddime).

³⁰ Bilmen, a.g.e., s. 786.

Bu güzel sanatı İslâm'da mutlak surette mezmum zannedenler olmuştur. Fakat bilmek lazım gelir ki, mezmum olan lühûn-ı fisktır. Yoksa Kur'ân okurken tertil ve tahsin-i sanat, me'murun bihtir. Bu babta kütüb-i sihahta hayli hadisler vardır. Birçokları gınanın yani musikinin tesirini ruhani zannederler. Böyle bir zan, ruhu heva zannetmektir. Ses bir heva ihtizazı olduğu için, musikinin doğrudan doğruya verdiği tesir ve heyecan, bir buse zevki gibi cismanî ve asabî bir tesirdir. Teganni ancak bir kelimenin, bir kelamın manasını ruha duyurmağa hizmet etmesi itibariyledir ki, ruhani bir kıymet olabilir. Ehl-i fisk, hep şehevani mevzularla cismanî heyevan aradığı için, manayı öldürerek sadece a'saba basan kuru nağmelerle cismanî tesir arar. Bu ise ruhani şuuru terbiye değil, ifna eder. Belki fasık için, bütün şuurundan geçip, mest-i la ya'kil olmak bir zevktir. Fakat dinin, şer'an vermek istediği zevk bu değil, güzel manalı, mukaddes şuurubir hayat yaşatmaktır. Şer' istiyor ki, Kur'ân okunurken, ses güzelleştirilsin, teganni edilsin. Ancak nazmı bozarak, manayı unutturarak kuru ses takip eden ehli fisk elhan ve negamatıyla değil, elfazintecvidini, fesahatını bozmayarak, manasını belgatinin inceliklerinde duyurarak, şuurulu bir hayat yaşatacak olan bir lahn ile okunsun ki, buna hadis-i nebevide lunun-u Arap tabir buyurulmuş ve ilmî edada tecvid ile tarif olunmuştur.³¹

Elmalılı aynı zamanda bir şairdi. Nazm ile meşgul olur, "Aruz bilmem, her vezinde şiir söyleyemem" derdi. Asıl meşgul olduğu ilim ve felsefe yolu şiirle meşgul olmaya mani olmakla birlikte, bir hayli Türkçe manzumeleri, Arapça ve Farsça şiirleri mevcuttur. Beytlerini ihtiva eden bir terci-i bendi Ahenk Gazetesi'nde neşredilmiştir.³²

Elmalılı Merhum'un güzel sanatlardan hüsn-ü hatta olan kabiliyet ve meyli de bilinen özelliklerindedir. Devrin meşhur hattatları Sami ve Bakkal Akif Efendi'lerden sülüs, nesih, talik meşketmiş, yazdığı levhalar ve hele

³¹ Elmalılı, 6/3948.

³² Bilmen, a.g.e., s. 786.

teberrük için kaleme aldığı muhtelif hilyeler hüsn-ü hat sahasındaki kudretinin dellilleri olmuştur.³²

Elmalılı tezhib ve teclidde de meharet sahibi idi. Tırnakla süsleme yapardı.³³

C- Eserleri:

Elmalılı'nın eserlerinin bir kısmı basılmış, diğer bir kısmı da çeşitli sebeplerle basılamamıştır. Basılmış eserleri şunlardır:

1- Hak Dini Kur'ân Dili:

Merhum müfessirimiz bu Türkçe tefsirini Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifi üzerine 12 yılda tamamlamıştır. 1935-1939 yıllarında İstanbul'da Ebuzziya Matbaasında son cildi fihrist olmak üzere toplam dokuz cilt olarak onbin takım halinde basılmıştır. İki bin takımı müellife verilmiş, geri kalanı parasız olarak dağıtılmıştır.³⁴

Kısa zamanda mevcudu kalmayan bu eser, merhumun varisleri tarafından 1960 yılında İstanbul Nebioğlu matbaasında, eski baskının filmleri çekilerek ofset usulüyle ikinci defa basılmıştır. Üçüncü baskısı Eser kitabevi tarafından 1971 yılında ofset usulüyle yapılmıştır. Bu baskı da sayfaların üst kısmına sure adı ile sure ve cüz numaraları konmuştur.

M. Hamdi Yazır, bu tefsirinin arzu ettiği gibi olmadığını, ancak ömrünün yetmeyeceği endişesiyle bu müddet içinde tamamlamayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Tefsirini tamamladıktan üç yıl sonra da vefat etmiştir.³⁵

2- İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf:

³² Bilmen, a.g.c., s. 787; Ersöz, a.g.c., s. 28.

³³ İslâm Ansiklopedisi, I, 36.

³⁴ Bilmen, a.g.c., s. 792.

³⁵ Sofuoğlu, Mehmed, Tefsire Giriş, s. 372.

Mülkiye Mektebi'nde okuttuğu dersleri ihtiva eden bu eser, 1911 yılında İstanbul'da basılmış ve mevcudu kalmamıştır.³⁶

3- Sefer Bahsi:

Hak Dini Kur'ân Dili adlı tefsirin 8. ve 9. ciltlerinin başında yer alan bu konu, 1960 yılında Nebioğlu Basımevi tarafından yayınlanmıştır.

4- Hz. Muhammed (A.S.)'in Dini:

Elmalılı'nın Daru'l-Hikmeti'l-İslamiyye reisliği görevi sırasında Anglikan Kilisesi Dini Eserler Kütüphanesi Müdürü tarafından Şeyhülislamlık makamına İslâm dini hakkında sorduğu soruların cevaplandırılması görevinin meşihat makamınca Elmalılı'nın reisi olduğu dairece cevaplandırılması istenmesi üzerine bizzat kendisi tarafından hazırlanmış bir broşürdür.³⁷

5- Metalib ve Mezahib (Tahlilli Felsefe Tarihi):

Fransız filozoflarından Paul Janet ve Gabriel Seay'ın yazdıkları bu eserin Ma ba'dettabia ve Felsefe-i İlahiyye kısmının tercemesidir. Mütercim tarafından bu tercemeye önemli bir Mukaddime ilave edilerek 1922'de Matbaa-i Amire'de basılmıştır.³⁸

6- Makaleleri

Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşat ve Beyanü'l-Hak mecmularında çeşitli makaleleri yayınlanmıştır. Bazılarının başlıkları şöyledir:

- 1- İslamiyetle Medeniyeti cedide birleşebilir mi?
- 2- 31 Mart Vak'ası
- 3- Mühim makale
- 4- İslamiyet, Hilafet ve Meşihat
- 5- Küçük bir düşünce

³⁶ Bilmen, a.g.c., s. 792; Ersöz, a.g.c., s. 43.

³⁷ Ersöz, a.g.c., s. 45.

³⁸ Bilmen, a.g.c., s. 792.

6- Mecelleye reva görülen muahereyi müdafaa

7- İlhad ne büyük cehalettir.³⁹

Basılmamış eserleri:

1- Mantık-ı İstintacî ve İstikraî

İngiliz filozoflarından Alexander Bain bu isimdeki kitabının tercemesidir. Elmalılı bu kitabı Türkçeye çevirerek Süleymaniye medresesinde hocalığı sırasında okutmuştur. Basılmamıştır.

2- Hucetü'l-İlahi'-Baligah:

Elmalılı bu eseri Diyanet İşleri Başkanlığı adına tercemeye başlamış ancak, bitiremeden vefat etmiştir.⁴⁰

3- Hukuk Kamusu (yarım)

4- Divanı

5- Usulü Fıkha ait bir eseri.

D- Vefatı

Hayatının son seneleri hastalıklar, rahatsızlıklar içinde geçen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 27 Mayıs 1942 Çarşamba günü sabahı Erenköy, Sahrayı Cedid, Ethem Efendi Caddesindeki 115 nolu evinde vefat etmiş ve cenaze namazı ertesi günü öğleyin Zihni Paşa Camii'nde kılındıktan sonra Sahrayı Cedid'teki aile kabristanına defnedilmiştir.

Elmalılı'nın vefatı üzerine günün basın ve yayın organlarında çok sayıda yazılar yazılmış ve büyük ilim adamını kaybetmenin üzüntüsü dile getirilmiştir.⁴¹

³⁹ Ersöz, a.g.e., s. 47.

⁴⁰ Bilmen, a.g.e., s. 793.

⁴¹ Bilmen, a.g.e., s. 792; Ersöz, a.g.e., s. 35.

II- İLMÎ TEFSİR

A- Tarifi ve Önemi

“Kur’ân ibarelerindeki ilmî istihlaları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir.”⁴²

Günümüzde çok büyük rağbet gören ve önem kazanan tefsir çeşitlerinden biri de şüphesiz ilmî tefsirdir. Kur’ân-ı Kerim’in günümüzde ortaya çıkmış veya henüz çıkmamış olup da ileride çıkacak olan bütün ilimlere şamil olduğu kanaatini taşıyan bu tefsir çeşidi, son dönemde hem bu ilimlerde ve hem de Kur’an’la ilgisi olan bazı ilim adamları nazarında büyük rağbet görmüştür.⁴³

Şunu unutmamak lazımdır ki, Modern ilimlerle çatışmayan ve bu özelliğini de daima koruyacak olan mukaddes kitap, Kur’ân’dır. Çünkü o, Allah’ın kelamıdır ve vahye dayanır. Kur’ân-ı Kerim’de ilmî hakikatlere umumi meseleler halinde temas edilmiş ve bu meselelerin çözülmesi insanların bu konudaki gayret ve çalışmalarına bırakılmıştır. Bu yolla Kur’ân, insan’ın aklını ilmin yolunda kullanmasını istemiştir. Kur’ân insanları düşünmeye, tefekküre davet etmiş, ilim ve marifet sahiplerine hitap ederek kendisi üzerinde düşünmeye davet etmiştir. O, ilme sarılmaya teşvik ederek ilmî hakikatların meticelerinden ibret almamızı istemektedir. Kur’ân insanın yaratıcısı ile olan münasebetlerini açıklayarak bu konuda bir takım kaide ve kurallar koymuş, insanın kainat ve eşya ile olan münasebetlerinde de umumi prensipler koyarak eşyanın mahiyetini ve kanunlarını araştırma görevini insan aklına bırakmıştır.

Şurası muhakkak ki, Kur’ân-ı Kerim çeşitli ilimlerin konularını nazil olduğu çağdaki anlayışa göre değil, her çağın anlayışına göre izah etmektedir. Bu bakımdan her çağın insanı kevnî (oluş) konularında ilgili ayetleri, çağların ilmî anlayışlarına göre yorumladıklarından aralarında anlayış farkları meydana

⁴² Zchebi. et-Tefsir ve'l-Müfessirîn. II. 474.

⁴³ Zchebi. a.g.e., II. 474.

gelmiştir. Kur'ân tabiat ilimlerini kendine konu edinmemiştir. Çünkü bu ilimler gelişme ve tekamül kanununa tabidirler. Kur'ân'ın gayesi ise, yanlış yoldaki insanları hidayete sevkettir. O, ancak bu noktayı dikkate alarak ibret için zaman zaman bu ilimlere temas eder. Bunları insanlara iyice kavratılmak için onların dikkat nazarlarını bazan dış aleme, bazan da bizzat kendine çeker. Kısacası Kur'ân, insanları ilmî yolda düşünmeye teşvik eder. Kur'ân sadece okunarak ibadet yapılan bir kitap değildir. O, kendisinin anlaşılmasını ve yaşanmasını istemekte, bir rehber olarak insanlara doğru ve hak olan yolu göstermektedir. Dünyanın kapkara bir dönemi yaşamakta olduğu bir sırada, getirdiği fikri aydınlıklarla karanlıkları ortadan kaldırmış, İslâm medeniyetinin esasını oluşturmuş, batı düşüncesine de kaynak olarak onlardaki ilmî ve içtimai anlayışa tesir etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, her asrın insanını ikna edici bir üslub'a sahiptir. Bu üslubu sayesinde, sapıklık ve şaşkınlık içerisindeki toplumları ve kişileri, kısa sürede islah ederek geliştirmiş, kamil insan- kamil toplum seviyesine ulaştırmıştır. Kur'ân insanlığın hak ve hakikate yönelmesini sağlamak için bir çok ilim ve bilgiye temas etmektedir. Bunlar Allah'ı bilmek ve bulmak için bir vasıta. İnsan bunlarla kendisine çekidüzen verir ve gayesine ulaşmaya çalışır. "İlim ve bilgiye dayanan araştırmalar insanın bilmediğini öğrenme gayretidir. İşte bu gayreti son asırlarda ihmal eden müslümanlar, Kur'ân'ın sadece fıkıh ve ibadet yönünü ele almışlar, kevnî ve ilmî âyetleriyle meşgul olmamışlardır."⁴⁴

Kur'an'da insanları intibaha davet eden çok kıssalar yer alır. Bu kıssalardan maksat, geçmişte vuku bulan, bir tarihi olayı anlatmak değil, aksine bu kıssalarla insanları uyarmak, ahlaki bir ders ve bir öğüt vermektir. Bu bakımdan Kur'ân kıssalarla ilgili şahıs ve yer isimlerini ve konuyla ilgili diğer teferruatı zikretmemek suretiyle gayesini tahakkuk ettirmeye çalışır. Kur'ân-ı Kerim nasıl tarihi olayları bir tarih bilgisi anlayışı içinde zikretmek için gönderilmemişse, insanların akıl ve bilgi ile elde edeceği ilim ve fenleri de

⁴⁴ Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail. Tefsir Tarihi. II. 425.

öğretmek için gönderilmemiştir. Kısacası Kur'ân-ı Kerim ne bir tarih, coğrafya ve nede bir fizik, kimya, astronomi veya biyoloji kitabıdır. Kur'ân bunlardan tahakkuk ettirmek istediği gayeye yardımcı olması dolayısıyla bahseder ve insanları bu ilimleri öğrenmeye teşvik eder. Bu sebeple akla büyük önem verir.

İşte Kur'ân'ın tahakkuk ettirmek istediği gayeye yardımcı olması dolayısıyla bahsettiği ve insanları öğrenmeye teşvik ettiği bu müsbet ilimleri okuyup öğrenmiş kişiler arasından büyük rağbet gören ilmî tefsir anlayışı tarihi seyri içindeki önemini, bugün de devam ettirmektedir. İlmî tefsir anlayışını benimseyen kimseler göre Kur'ân'ın bütün ilimleri ihtiva ettiği esası bu nevi tefsirin ağırlık noktasını teşkil eder. İlmî tefsiri savunanlara göre Kur'ân dini, itikadi ilimlerle beraber diğer çeşitli ilimleri de kapsar. Kur'ân'ın dini ilimlerin dışındaki müsbet ilimlerle olan ilgisi yeni ortaya atılmış bir konu değildir. İslâm'ın ilk devirlerinden beri bu fikirleri savunanlar olmuş, bu konuda bir çok risaleler, kitaplar, tefsirler yazılmıştır.

B- Tarihçesi

İlmî tefsir hareketinin ortaya çıkışı, dirayet tefsirinin ortaya çıkışı ile başlar. Zira ilmî tefsir hareketini ancak dirayet tefsiri içinde mütalaa etmek mümkündür. Çünkü, pozitif ilimlere işaret eden ayetleri açıklamak bir içtihat işidir. Bu sebeple ilmî tefsir başlıbaşına bir tefsir ekolü haline gelinceye kadar dirayet tefsirleri içinde yer almış ve gelişmesini sağlamıştır.

Esasında dirayet tefsircilerini ilmî tefsir'e doğru yönlendiren içinde buldukları ortam ve bu ortamı hazırlayan şartlar olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı ayetler, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'den rivayet edilen bazı hadisler, sahabeden yapılan bir takım nakiller tefsircileri ilmî tefsir anlayışı içinde düşünmeye zorlamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de;

“Yeryüzünde yaş ve kuru, istisnasız herşey apaçık bir kitaptadır”⁴⁵

“Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”⁴⁶

“Sana her şeyi açıklayan Kur’ân’ı indirdik.”⁴⁷

mealindeki âyetler, herşeyin Kur’an’da mevcut olduğuna, halen mevcut olan veya ileride bilinebilecek olan bütün ilimlerin onda bulunduğuna inananlar için bir delil ve dayanak olmuştur. Dolayısıyla Kur’an’daki ilmî konuları, ilmî tefsir anlayışı ile izah edenlerin delilleri yine Kur’ân olmuştur.

Bu âyetlerden başka Kur’ân’da Peygamberlerin mucizelerinden bahseden âyetler de vardır. Bu âyetlerin açıkça anlaşılan manalarının yanında işari manaları da vardır. Bu iş’ârî manalarda ilim; fen ve sanat yönünden insanlığın ulaşabileceği noktalara da işaret olunmaktadır.

Nitekim Cenab-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Süleyman’ın mucizesi olarak O’nun rüzgarla, bir günde iki aylık mesafeyi katettiğini bildirirken⁴⁸ uçağa ve füzeye, Hz. Musa’nın asasıyla taştan su fişkırtmasını anlatırken⁴⁹ sondaj ve pompaya, Hz. İsa’nın hastalıkları ve körleri tedavi ettiğini haber verirken⁵⁰ tıbbi gelişmeye, Hz. Davud’un elinde demirin bir hamur parçası gibi yumuşatılmasını söylerken de⁵¹ sanayi ve teknolojiye işaret etmektedir. Hz. Süleyman’ın Belkıs’ın tahtını, yanına getirmek istediğinde bir alimin “Ben onu, gözünü yumup açınca kadar sana getiririm” deyip o tahtı getirmesi, eşyayı aynen veya şeklen göstermenin mümkün olduğuna ve televizyona işaret eder.⁵² “Kur’ân-ı Kerim’de insanın tabiat olaylarına bakıp onları incelemesini isteyen 50 civarında, pozitif ilimlere işaret eden 750 civarında âyet vardır. Kur’ân-ı Kerim’deki 114 sûrenin bir kısmının adı, tabiat

⁴⁵ En’âm, 6/ 59.

⁴⁶ En’âm, 6/ 38.

⁴⁷ Nahl, 16/89.

⁴⁸ Sebe, 34/ 12

⁴⁹ Bakara, 2/60.

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/49

⁵¹ Sebe’, 34/ 10.

⁵² Kırca, Dr. Celal, Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler, s. 55.

olayları ve Astronomi ile ilgilidir. Nur, Ra'd, Duhan, Necm, Kamer, Şems, Buruc, Leyl, Mearic, Asr gibi".⁵³

İşte Kur'ân-ı Kerim'deki bazı ayetlerin açık, bazılarında işari olarak ilmî ve fennî konulara, tabiat olaylarına, tabiattaki canlı ve cansız varlıklara temas etmesi müfessirleri ilmî tefsir'e yönelten sebeplerin başında yer alır.

İlmi tefsire işaret eden Hadisler de şunlardır:

1- Hz. Ali'den rivayet olunan bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v):

- "Yakında bir fitne olur" dedi.

- Ben de, Ondan kurtuluş nedir? diye sordum.

- O da: "Allah'ın Kitabı'dır ki, onda sizden evvelkilerin ve sonrakilerin haberi ve aranızı bulacak hüküm vardır. O, arabulucudur. Boş söz değildir. O, öyle şanı yüce bir kitaptır ki, O'nu terkedeni Cebbar olan Allah paramparça eder. Ondan başkasına yapışıp meded umanı de zelil eder. O, Allah'ın habl-i metinidir. Zikr-i hakîmi'dir. Sırat-ı müstakîm'idir. O, öyle bir kitaptır ki, o'na sarılan nefisler sapmaz. Onunla söylenen diller yanlış söylemez. Alimler de onu okumaya doymaz. Ne kadar tefsir edilse manası tükenmez. o, öyle şanı yüce bir kitaptır ki, O'nun hakkında cinleri sonsözü "Biz öyle acîb bir Kur'ân dinledik ki, O, doğru yola götürür",⁵⁴ olmuştur. Kim onunla söylerse doğruyu söyler. Kim onunla hükmederse adaleti yerine getirir. Kim onunla amel ederse ecir ve sevap kazanır. Kim de onunla çağırırsa, çağırıldığını hidayete çağırır" buyurdu.⁵⁵

"Kur'an'ı okuyun ve garâibini (ince manalarını) araştırın."⁵⁶

⁵³ Cerrahoğlu. a.g.e.. II. 437.

⁵⁴ Cinn, 72/1.

⁵⁵ Tirmizî. Sünen. Kitab. 46. Rab. 14. N.N. 2906; Darimî. II. 435.

⁵⁶ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I. 260.

3- “Kur’ân’ın zahiri ve batını, haddi ve matla’ı vardır.”⁵⁷ gibi hadis-i şeriflerin yanında İbn Abbas’ın “Onda muhkem, müteşabih, zahir ve batın vardır. Zahiri tilavet, batını te’vildir.”⁵⁸

İbn Mes’ud’un “Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrenmek isterse Kur’an’ı çokça incelesin.”⁵⁹

H. Ömer’in “Geceleri karada ve denizde yönünüzü tayine yardımcı olan yıldız ilmini öğrenin ve bu ilmi ihmal etmeyin.”⁶⁰

H. Ali’nin “Bütün ilimler Kur’ân’dadır, fakat insanların anlayışı buna erişmemektedir,⁶¹ gibi sahabe nakilleri, ilmî tefsiri benimseyenlere delil olmuş, onlara ışık tutmuş ve cesaret vermiştir.

Ayrıca İslamiyetin gündün güne yayılması, müslümanların çeşitli ülke, dil, ırk ve medeniyetlere mensup insanlarla teması neticesinde, müslümanlar yeni yeni bilgiler ve ilimler öğrendiler. Yunan, İran, Mısır, Hind ve Mezopotamya medeniyetleri ile tanıştılar. Bunlardan felsefe, tıp, hendese, astronomi, edebiyat, tarih, mûsiki, kimya gibi ilimler aldılar. Bu sahadaki eserleri Arapçaya terceme ettiler. daha sonra bu alanlarda eserler yazdılar. Halife Me’mun devrinde terceme hareketleri hızlandı. Müslüman ilim adamlarının bir kısmı bunları tetkik ederek aynen almış, bir kısmı da dine aykırı olan kısımları tenkit etmiştir. Bütün bu çalışmalar neticesinde astronomi, matematik, fizik, kimya, tıp gibi alanlarda çok sayıda müslüman ilim adamları yetişmiş ve bu ilimleri geliştirerek daha ileriye götürmüşlerdir.

Yapılan bu terceme gayretleri neticesinde İslâm alemine giren bu bilgi, fikir ve görüşler neticesinde Muhammed el-Gazâlî, Fahreddin er-Râzî, Kâdî Beydavî gibi İslâm alimleri, İslâm inançlarına aykırı düşen fikirleri şiddetle reddetmişler, bu konularda tenkitler yazmışlar, İslâm inançlarına ters

⁵⁷ Gazâlî. a.g.e. I. 260.

⁵⁸ Gazâlî. a.g.e. I. 260.

⁵⁹ Gazâlî. a.g.e. I. 260.

⁶⁰ Kandehlevî. Yusuf. Hadislerle Müslümanlık. IV. 1540.

⁶¹ Kırca. a.g.e. s. 57.

düşmeyen konularda özellikle astronomi ve tabiat olayları hakkında Kur'an ayetlerinin daha iyi anlaşılması ve Allah'ın kudret ve kuvvetinin daha iyi kavratılması amacıyla müsbet ilimleri çağın anlayışı ve çağdaki gelişmeler nisbetinde kullanmışlar ve bu gelişmeler ışığında Kur'an ayetlerini tefsir ve izaha çalışmışlardır.

İşte bu gelişmeler sonucunda İslâm alemine giren ve gittikçe yayılarak gelişme kaydeden astronomi, matematik, fizik, kimya, tıp gibi ilimleri, Kur'an'daki ilmî, fennî ve kevnî ayetlerin daha iyi anlaşılması için kullanma ve bu ilimlerin yardımıyla Allah'ın kudretini daha iyi gösterme arzusu ve gayreti ilmî tefsir hareketini doğuran sebepler arasında yer alır.⁶²

İlmi tefsir hareketini merkezi bir fikir ve düşünce haline getiren ve geliştiren Muhammed el-Gazali olmuştur. Gazali çeşitli kitaplar arasında dağınık bir halde kendi devrine kadar gelen ilmî tefsir çalışmalarını derleyip toplamış ve şekillendirmiştir.

Gazali, ilmî tefsir konusundaki görüşlerini değişik eserlerinde dile getirmiş ve "İhyau Ulumi'd-Dîn" adlı eserinde Kur'an'ın anlaşılması ve tefsiri ile ilgili bir bölüm açmış, bu bölümde konu ile ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Gazali'ye göre, "anlıyanlar için Kur'an-ı Kerim'in manaları geniş ve şumullüdür. Hadisler ve sahabe nakilleri bunu açıkça ifade etmektedir." Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) "Kur'an'ın zahiri, batını, haddi ve matla'ı vardır" buyurmuştur. Öyleyse zahirin, batının, hadd'in ve matla'ın anlamı olmalıdır."⁶³ Yine Hz. Ali'nin "İsteseydim yalnız Fatıha suresinin tefsirinde yetmiş deve yükü kitap yazardım" demesinin de bir anlamı olmalıdır.⁶⁴

Ayrıca Gazali, bazı alimlerin Kur'an'ın bilinmeyen manalarının bilinenden daha çok olduğunu, bir kısım alimlerin de Kur'an'ın yetmişyedibin ikiyüz ilmi ihtiva ettiğini, çünkü her bir kelimenin bir ilim olduğunu

⁶² Kırca, a.g.e., s. 62.

⁶³ Gazâlî, a.g.e., I. 260.

⁶⁴ Gazâlî, a.g.e., I. 260.

söylediklerini naklettikten sonra “bu ilimlerde dört katına çıkar. Çünkü her bir kelimenin zahiri, batını, haddi ve matla’ı vardır” der.⁶⁵

Bütün bu ifadeleriyle Gazali, Kur’ân’da herşeyin ve her ilmin varlığını kabul edenlerle aynı kanaatte olduğunu göstermektedir.

Gazali İhyâ adlı eserinden sonra telif ettiği Cevâhiru’l-Kur’ân adlı eserinde, İhyâ’da temas ettiği yukarıdaki hususları daha geniş biçimde ele alarak anlatmaktadır. Yine bu eserinde Kur’ân ilimlerini iki kısma ayırarak “Birincisi kabuk ilmidir ki, lügat, nahiv, kıraat, maharic-i huruf ve zahiri tefsir ilmidir. İkincisi ise öz ilimdir ki, kıssalar, kelimeler, fıkıh usulü, fıkıh, Allah ve ahireti bilme ve doğru yolu bilme ilimleridir” der.⁶⁶ Yine aynı eserde Kur’ân’dan çıkan tıp, nücûm, astronomi, hayvanat, teşrih, sihir, tılsımlara ait ilimleri ele alır ve sonra, bunların dışında sayılamayacak kadar ilimlerin olduğunu onları ancak ehil olanların bilebileceğini söyler. Güneş ve ayın menzillerinde bir hesapla hareket etmeleri gece ve gündüzün oluşu gibi konuların hakikatını en iyi şekilde, semavat ve arzın terkiibini bilen hey’et alimleri bilebilir” der.⁶⁷

Gazali İnfitar suresindeki, “Ey insanoğlu! Seni yaratıp sonra şekil veren, düzenleyen, mütenasib kılan, istediği şekilde seni terkip eden, çok cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?”⁶⁸ ayetlerinin tefsirinde, “insan azasının zahir ve batın teşrihini, onların adedini, nevilerini, hikmetlerini ve faydalarını bilen kimseler anlayabilirler. O halde, sen Kur’an’da evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerinin mevcudiyetini düşün” der.⁶⁹

Kur’ân-ı Kerim Hz. İbrahim’in bir sözü olarak nakledilen “Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur”⁷⁰ ayetinin tefsirinde Gazali, “Hastalığa şifa verme, önemli bir iştir. Bu işi ancak tıp ilmini iyi bilenler anlar.

⁶⁵ Gazâlî, a.g.e., I, 260.

⁶⁶ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 427.

⁶⁷ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 427.

⁶⁸ İnfitar, 82/6-8.

⁶⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 439.

⁷⁰ Şuara, 26/80.

Çünkü hastalıkları ve alametlerini, bu hastalıkların şifasını veya şifa yollarını ancak tıp ilmi bilebilir. Bunları bilmiyen bir tıbbın, hiçbir manası olmaz”⁷¹ diyerek hastalıkların teşhis ve tedavilerinin ancak tıp ilmi vasıtasıyla olabileceğini, derdi veren Allah’ın dermanını da verdiğini ve insanlara düşen görevin, bu dermanı bulmak olduğunu ifade etmiştir.

Netice olarak Gazali, Kur’ân ayetlerinin anlaşılmasında pozitif ilimlerden faydalanılması gerektiğini açıkça savunan ve bu görüşünü de eserlerine yansıtan ilk İslâm alimidir. O daima müsbet ilimlerin yanında yer almıştır. Onun karşı olduğu ve tenkit ettiği husus, Aristo felsefesindeki, göklerin, yerin, yıldızların kadim olduğu asla fena bulmayacağı, haşrin yani öldükten sonra dirilmenin bedenle değil ruhla olacağı gibi İslâm inanç esaslarına ters düşen fikirler olmuştur. Gazali, ilmî tefsirin öncülüğünü yapmış ve kendisinden sonrakilere de ışık tutmuş ve yol göstermiştir.

Kur’ân-ı Kerim’i ilmî tefsir açısından yorumlayan müfessirlerden biri de Fahrüddin er-Razi (ö. 606/1209)’dir. Razi, ilmî tefsir anlayışı ile ilk defa müstakil tefsir yazan, bu görüşlerine eserinde yer veren ünlü bir müfessirimizdir. Çağının ilmî görüş ve düşüncelerini dikkate alarak ilmî ve kevnî ayetleri açıklamış ve tefsir etmiştir. Gazali ilmî tefsir hareketini derleyip toparlamış ve bu alanda ilk ciddi eseri yazmış, Razi ise tefsir kitabında ilk defa bu metodu tatbik etmiş, Kur’ân-ı Kerim’i baştan sona bu anlayışla tefsir etmiştir.⁷²

Razi, alışlagelmişin dışına çıkması dolayısıyla ilmî tefsire yöneldiği, tefsirinde astronomi ve diğer ilimlere çokça yer verdiği için tenkit edilmiş, tefsirinde bu tenkitlere cevap vermiştir.⁷³

“Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca, onu, kara balçıklı bir suda batıyor gördü”⁷⁴ ayetinin tefsirinde “Delil ile sabittir ki, dünya bir küre

⁷¹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 439.

⁷² Cerrahoğlu, a.g.e., II, 428.

⁷³ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 428.

⁷⁴ Kehf, 18/86.

şeklindedir. Gök ise çepre çevre onu kuşatmıştır. Güneşte dünyadan kat kat büyüktür. O halde onun dünya balçıklarından birinin içine girdiği nasıl düşünülebilir?”⁷⁵ der.

“Yeryüzünü size döşek kılan O’dur”⁷⁶ âyetinin izahında mantık yönünden de yeryüzünün ya sakin ya da hareket halinde olabileceğini belirttikten sonra “Şayet yeryüzü hareket ediyorsa o ya düz ya da yuvarlak olarak hareket ediyor demektir. O, düz olarak hareket ettiği takdirde bizim için mutlak bir yatak olamayacaktır. Yuvarlak olarak hareket ettiği takdirde ondan tam olarak faydalanılamayacaktır. Bu sebeple yeryüzünün sakin olduğu bir gerçektir.”⁷⁷ der.

Gazâlî ve Razi’den sonra ilmî tefsirin bayraktarlığını Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Ebi’l-Fadl el-Mursî (ö. 655/1257) ile es-Suyûtî (ö. 911/1505) yapmışlar ve bu hareketi canlı tutmaya çalışmışlardır. Bilhassa Suyûtî, Kur’an’ı ilimlerin kaynağı ve menbaı olarak görür. “Allah herşeyin ilmini ona tevdi etmiş, her türlü hidayet ve sapıklığı onda beyan etmiştir.”⁷⁸ der.

Suyûtî, ilmî tefsirde Gazâlî’nin yolunu takip etmiş, çeşitli ilimleri ihtiva eden âyetleri, hadisleri, sahabe ve alimlerin sözlerini toplamış ve eserlerinde yer vermiştir.⁷⁹ Suyûtî, el-Mursî’nin tefsirinde “Kur’ân evvelkilerin ve sonradan geleceklerin ilimlerini cem ettiğini belirttiğini” kaydettikten sonra Ebu Bekir İbnu’l-Arabî (ö. 543/1148)’nin “Kanunu’t-Te’vîl” adlı eserinden naklen “Kur’an ilimleri 77450’dir ve Kur’ân’ın kelimeleri kadardır. Ondaki her bir kelimedede zahir, batın, had ve matla’ olmak üzere dört kısma ayrılmıştır.”⁸⁰ der.

⁷⁵ Kırca, a.g.e. s. 74.

⁷⁶ Bakara. 2/22.

⁷⁷ Kırca, a.g.e. s. 74-75.

⁷⁸ Kırca, a.g.e. s. 84.

⁷⁹ Kırca, a.g.e. s. 85.

⁸⁰ Kırca, a.g.e. s. 85.

Miladi XII. asra kadar her yönden batıya tesir eden İslâm, bu asırdan itibaren duraklama dönemine girmiş, şerh ve haşiyecilik döneminin başlaması ile, İslâm aleminde orijinal telif eserler görünmez olmuştur. Diğer islâmî ilimlerde olduğu gibi, tefsir ilminde de önceki müfessirlerin söylediklerini tekrarlar yetinmişlerdir. Avrupadaki rönesansla birlikte ilim ve teknikte hızlı ilerlemeler kaydedilirken İslâm aleminin duraklama göstermiş, bu gelişmelerden 18. ve 19. asırlarda haberdar olabilmiş ve İslâm dünyasında yeni doğan reaksiyoner hareket, tefsir ilminde de kendini göstermiş adeta yeni bir ekol olarak “ilmî tefsir” ekolü yeniden canlanmaya başlamıştır.⁸¹

Suyûtî'den sonra duraklama dönemine giren ilmî tefsir hareketi, zaman zaman ferdi gayretlerle canlandırılmak istenmişse de netice vermemiştir. Mesela, Katip Çelebi (ö. 1657) felsefe ve ona bağlı ilimleri, varlıkların gerçeğini araştıran ilimler olarak tanımlamış, bu ilimlerin okutulmasını istemiştir. İlmî tefsirden söz ederek, ilimle din arasında bir kavga bulunmadığını söylemiştir. “Mizanü'l-Hak” isimli eserinde, matematik bilen bir müftü ile bilmeyen bir müftünün fetvalarını mukayese ederek matematik bilen müftünün fetvasının doğruluğunu göstermiştir.⁸² XVIII. asırda Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1772) “Marifetname” adlı meşhur eserinde, astronomi ilmine ait geniş bilgiler vermiş ve çağının ilim anlayışından örnekler vererek muasırlarının çok ileri ilmî görüşlere sahip olduğunu göstermiştir.⁸³

İlmî tefsir hareketi XIX. asırdan itibaren canlanmaya başlamış ve bu akımın bu asırdaki ilk muharriki ve bu konuda ilk yazılan eser, Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1306/1888)'nin “Keşfu'l-Esrâri'n-Nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye fimâ Yeteallaku bi'l-Ecrâmi's-Semâviyyeti ve'l-Ardiyyeti ve'l-Hayvânâti ve'n-Nebâti ve'l-Cevâhiri'l-Ma'deniyyeti” adlı eseridir. Bu eser İslâm aleminde Suyûtî'den sonra durgunlaşan ilmî tefsir hareketinin yeniden

⁸¹ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 429.

⁸² Cerrahoğlu, a.g.e., II; 429.

⁸³ Kırcı, a.g.e., s. 113-119.

canlanmasına vesile olmuştur. Müellif bu eserinde arz ve semalardan, insan, hayvan bitki ve madenlerden bahsetmektedir.

Daha sonra el-İskenderânî'yi ve es-Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (ö. 1320/1902) takip etmiş ve konunun savunuculuğunu yapmıştır.

İlmi tefsir hareketinin ülkemizdeki temsilcisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa (ö. 1918) olmuş ve astronomi ile ilgili 100 civarında ayeti toplamış ve onları zamanın yeni ilimleri ile tefsir etmiştir. Müellif eserine Serâiru'l-Kur'ân adını vermiştir.

İslâm aleminin meşhur ediplerinden olan Mustafa Sadık er-Râfî "İ'câzu'l-Kur'ân" adlı eserine "el-Kur'ân ve'l-Ulûm" başlıklı bir bölüm koymuştur. Bu bölümde ilmî tefsirin gelişme tarihi üzerine durmuş, Kur'ân'ın, ilimlerle olan münasebetine değinerek, onun bütün ilimlerini içine aldığını ifade etmiştir.⁸⁴

Dr. Abdülaziz İsmail (ö. 1942) el-İslam ve't-Tıbbu'l-Hadîs adlı eserinde, tıbbı dair konuları ele alarak işlemiş, Kur'ân'ın bir ilimler kitabı olmamakla beraber, bu ilimlere işaret ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca gıdalar üzerinde de mukayeseli bilgiler vermiştir.⁸⁵

Günümüz ilmî tefsir hareketinin en önemli temsilcilerinden biri eş-Şeyh Tantavi el-Cevheri (ö. 1940) olmuştur. "El-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ân" adlı 25 ciltlik eserinde önemli ilmî tefsir örnekleri vermiştir. Tantavi Mısır'da yaşamış, tefsir ve modern ilimlerle meşgul olmuştur.⁸⁶ Eserinde Kur'ân ayetleri ile tabiat kanunlarının uygunluğunu göstermeye çalışmıştır. Kur'an'da 750 ayetin ilim ve fenle ilgili olduğunu ifade eden Tantavi, fıkha ait âyet sayısının 150'yi geçmediğini söylemiştir.⁸⁷

⁸⁴ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 435.

⁸⁵ Zehebî, a.g.e., III, 168-170.

⁸⁶ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 436.

⁸⁷ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 437.

Tantavi'den sonra Mustafa el-Meraġi, Muhammed Reşid Rıza, Seyyid Kutub gibi müfessirler eserlerinde bir kısım âyetlerin tefsirini aynı metotla yapmışlardır.

Günümüzde ilmî tefsirle ilgili olarak Abdurrazzak Nevfel, Yusuf Mürüvve, Beşir et-Türki, Maurice Bucaille'nin eserlerini zikretmek gerekir.⁸⁸

İlmî tefsir hareketini benimseyenler olduğu gibi, tenkit edenler de olmuştur. Tenkitçiler, bunların "bütün ilimleri Kur'ân'a izafe etmekle haddi aşıklarını söylemişler ve Kur'an'ı ve onun ihtiva ettiği ilimleri herkesten iyi bilen sahabe, tabiûn ve tebeu't-tabiîn alimleri, dünya ve ahiret ahkamı dışında Kur'ân-ı Kerim'in bütün ilimleri ihtiva ettiğine dair bize hiçbir görüş nakletmemişlerdir. Şayet böyle olsaydı bize bildirir konuyu vuzuha kavuştururlardır". Eğer onlar bu ilimleri bilmiyorlarsa, Kur'ân bunları ihtiva etmiyor demektir. Kur'ân'ın bazı ilimleri ihtiva ettiği aşikardır. Ancak bunlar o devir araplarının bildikleri ilimlerden ibarettir. Bunların dışındaki ilimler ise Kur'an'da mevcut değildir"⁸⁹ demişlerdir.

M. Reşid Rıza bunlar hakkında "Kur'ân'ın asıl gayesini uygulayamamışlar, insanları Kur'ân'ın gayesinden uzaklaştırmışlardır" şeklinde tenkit etmiştir.⁹⁰ El-Tefsir ve'l-Müfessirun adlı eserin yazarı ez-Zehabi de ilmî tefsiri çeşitli yönleriyle tenkit eder.⁹¹

C- İlmî Tefsirle İlgili Başlıca Eserler

1- Cevahiru'l-Kur'ân

Muhammed el-Gazâlî, (ö. 505/1111)'nin bu çok kıymetli eseri ilmî tefsirin derli toplu bir fikir ve görüş olarak ele alındığı ilk eser olmuştur. 165 sayfalık küçük çapta bir kitaptır. 1329'da Mısır'da basılmıştır.

2- Mefatihü'l-Gayb

⁸⁸ Cerrahoğlu, a.g.e., II, 460.

⁸⁹ Akdemir, Dr. Salih, İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi, s. 16.

⁹⁰ Kırca, a.g.e., s. 122.

⁹¹ Zehabî, a.g.e., III, 185.

Fahredden er-Razi (ö. 606/1209)'nin bu 25 ciltlik tefsiri ilmî tefsir metodu ile yazılmış ilk tefsirdir. Razi, tefsirinde ilm-i hey'et başta olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'in bahsettiği veya işaret ettiği ilimlere geniş yer vermiştir.

3- "Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kebîr", "Tefsiru'l-Evsat", "Tefsiru's-Sağîr" adlı eserlerin sahibi olan Muhammed b. Ebü'l-Fadl el-Mürsî, (ö. 655/1257) eserlerinde Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin ilimlere ve sanatlara işaret eden yönlerini ele alıp, bu konudaki görüşlerini açıklamıştır.

4- "El-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân", "El-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl" adlı eserlerinde Celaleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) ilmî tefsirle ilgili görüşlerine yer vermiştir.

5- Mîzânü'l-Hak

Katip Çelebi (ö. 1657) bu eserinde ilmî tefsirden söz etmiş ve bu konudaki görüşlerini ortaya koymuştur.

6- Marifetnâme

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1772) bu eserinde astronomi ilmine ait geniş bilgilere yer vermiş, çeşitli ilmî görüşlerini ifade etmiştir.

7- Keşfü'l-Esrari'n-Nuraniyyeti'l-Kur'aniyye"

Muhammed b. Ahmed el-İskenderani (ö. 1306/1888)'nin ilmî görüşlerine yer verdiği bu eseri 1880'de Mısır'da basılmıştır. 3 cilttir.

8- "Tebaiu-İstibdad ve Mesariu'l-İsti'bad"

Gazi Ahmet Muhtar Paşa (ö. 1918) ülkemizde ilmî tefsir hareketinin temsilcisi olarak astronomi ile ilgili yüze yakın ayeti toplamış onları yeni ilmî gelişmeler ışığında tefsir ederek bu eseri meydana getirmiştir. Bu eser İstanbul'da 1917 yılında basılmıştır.

10- I'câzü'l-Kur'ân

Mısır'ın ve İslâm aleminin meşhur edebiyatçı ve yazarlarından olan Mustafa Sadık er-Rafî eserinde “el-Kur’ân ve’l-Ulûm” adlı bir başlık altında bir bölümde Kur’ân ilim münasebetlerini ele alarak incelemiştir.

11- El-İslam ve’t-Tıbbü’l-Hadîs

Dr. Abdülaziz İsmail (1889/1942) bu eserinde İslâm ve tıp konularına değinmiştir.

12- El-Cevahir fi Tefsiri’l-Kur’ân

Çağımızın en önemli ilmî tefsircilerinden olan Tantavi Cevheri (ö. 1359/1940) 25 ciltlik bu eseri ile ilmî tefsir sahasının en önemli eserini meydana getirmiştir.

13- El-Merağî

Mustafa el-Merağî (1881/1945) ilmî tefsir anlayışına göre bazı ayetleri pozitif ilimlerle uzlaştırarak tefsir etmiştir.

14- el-Menar

Muhammed Reşid Rıza (ö. 1354/1966) ilmî tefsire karşı gibi gözükmesine rağmen ilmî tefsir hareketine yönelmiş, kevnî ayetlerin izahında mevcut pozitif ilimlerden faydalanarak geniş açıklama ve nakiller yapmıştır.

16- Hak Dini Kur’ân Dili

Büyük Türk müfessiri Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878/1942)’de ilmî tefsir anlayışından hareketle eserinde çağının ilmî anlayışını yansıtmıştır.

Ayrıca Abdürrezzak Nevfel’in el-Kur’ân ve’l-İlmu’l-Hadîs’i, Yusuf Mürüvve’nin El-Ulûmü’t-Tabîyye fi’l-Kur’ân’ı, Beşir et-Türkî’nin “L’Islam Religion de la Science”si, Maurice Bucaille’nin “La bible, Le Qoran et la Science” adlı müstakil eserleri de günümüz ilmî tefsir literatüründe yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
İLMİ TEFSİR VE HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ

I- ELMALILI TEFSİRİ (HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ)

A- Tefsire Genel Bakış

Hak Dini Kur'ân Dili adlı dokuz ciltlik tefsirini yazarken Diyanet İşleri Başkanlığı ile yaptığı anlaşmanın esaslarına uymaya gayret gösterdiğini ifade eden Elmalılı, eserinin baş tarafına 32 sayfalık çok faydalı bir mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimedeki tefsirini yazma planını vererek Kur'ân'la ilgili bazı terimleri izah etmiş, terceme, meal, tefsir, te'vil, Kur'ân, sure, âyet, mushaf hakkında geniş bilgiler vermiştir.

Elmalılı'nın Kur'ân'ın tercemesine karşı çıkıp meali kabul edişini kavramak için bu konuda verdiği malumatı buraya almak gerekir. "Bir kelamın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifade etmektir."⁹² diyen Elmalılı, tam bir tercemede, tercemenin aslın manasına "sarahatte, delalette, icmalde, tafsilde, umumda hususta, ıtlakta takyidde, kuvvette isabette, hüsn-i edada, üslub-u beyanda, hasılı ilimde sanatta" asıldaki ifadeye eşit olması icabettiğini belirterek aksi takdirde tam bir terceme olmayacağını ifade eder.

Elmalılı Kur'ân-ı Kerim hakkında şöyle diyor:

"Kur'ân'ın pek çok ilim ve mearifle, ahkam ve hikmetle ilgili asli maksad olan manalarından başka bir de nazımın bediî bir önemi vardır. Şüphesiz Arapça olan da nazımdır. İşte bu Arapça nazımın diğer bir lisanda muadilini yapmak mümkün olsaydı, Kur'ân terceme edilmiş olurdu. Fakat Kur'ân'ın nazımı herkesin bildiği harflerin, seslerin en güzellerinden, yerine göre en güzel nağmelerinden, bütün Arabın bildiği ve dolayısıyla bütün insanların anlayabileceği kelimelerin en güzellerinden seçilerek, Allah'tan başka kimsenin yapamayacağı canlı bir dokuma ile dizilip dokunmuş, lafız mananın mana lafzın ayinesi halinde sonsuz "beyan" parıltılarıyla parlatılmıştır. Bunun içindir ki, ne kadar yüksek olursa olsun edebi paye

⁹² Elmalılı, a.g.e., I. 12 (Mukaddime).

kazanmış bir şahsın ifade üslubu meşk edile edile en-çok taklid ve tanzir olunmuş iken, Kur'ân'ın nüzulu anından bugüne kadar bütün Arap edip ve belagatçıları Kur'an'ı kendi lisanlarına nümûne ittihaz etmiş, onun nazım ve üslubunu taklid ve tanzire yanaşabilen hiçbir kimse çıkmamıştır. Kendi lisanında bile taklid ve tanziri mümkün olmamış olan Kur'ân'ın başka bir lisanda taklit ve tanziri elbette mümkün olmaz. Olamayınca da aynen terceme edilemeyeceği gibi nazire yapmak suretiyle hiç terceme edilemez.

Bir de Kur'an'da manası bulunmayacak hiç bir kelime yoktur. Diğer taraftan manası pek derin olan kelimelerin yanında bir kelime etrafında birçok manaların tezahüm ettiği ve bazı ifadelerin hepsi de sahih olmak üzere birleştiği yerler de çoktur ki, bunlar tefsir ve te'vile tevakkuf eder. Bazılarını doğrudan doğruya terceme mümkün olsa bile hepsini bütün vecihleriyle tercemeye sığdırmak mümkün olmaz. Bunları aynen olmak veya edebi manası ifade edilerek te'vil ve tefsir tarzında ifade etmek lazım gelir ve bu cihetten Kur'an'ı anlamakla yalnız lisan bakımından dirayet kafi gelmez. Sahibinden rivayete veya hadiselerin gelişmesine tevakkuf eder. Onun için bazan bir hadise karşısında Kur'ân'ın âyetlerinden o vakte kadar hissetmediğiniz bir mana anlarsınız ve o anda o âyet o hadise için nazil olmuş sanırsınız ki, bu da Kur'ân'ın garaibindedir. Tercemede bunlar ihata edilip kuşatılamayacağından kaybolurlar.⁹³

Tefsiri “bir ilim ki, onda Kur'ân lafızlarını nutku keyfiyetinden, medlulatından ifradü terkibi ahkamından ve terkibi halindeki manaları ile bunların tetimmelerinden bahsolunan ilimdir”⁹⁴ diye tarif eden Elmalılı, te'vil hakkında da şöyle der: “Te'vil de bir şeyi ilmen veya fi'len kendisinden murad olan gayeye reddü irca eylemektir. İlmisi âyetinde olduğu gibi, fiilisi de âyetindeki gibidir. Mesela, sudan maksat olan gaye hayat olduğuna göre, suyu hayata irca eylemek bir te'vil ve hayat suyun bir meali olur. Su lafzından mecazen hayat mefhumu murad

⁹³ Elmalılı, a.g.e. I. 26.

⁹⁴ Elmalılı, a.g.e. I. 28.

eylemek bir te'vili lafzi ve su denilen cismin nasıl bir hayat yapacağını bilmek bir te'vili manevidir ki, bu ikisi te'vil-i ilmîdir. Suyu bilfiil hayat yapmak ise bir te'vil-i fi'li'dir.⁹⁵

Muşhaf hakkında "Kur'ân'ın sahifelerini içine alan Şirazeli ciltlenmişin ismidir ki, iki yanındaki kablara deffeteyn denilir. Mushaf ismi Kur'ân'a mahsustur."⁹⁶ diyen Elmalılı,

"Kur'ân'ın en az üç ayeti ihtiva eden, özel ismi bulunan kısımlarından herbirine sure denir. Uzun surelerde aşr veya rukû tabir edilen hatibeler bulunur; bunlar ayn ( ) secâvendiyle gösterilir."⁹⁷ diyen Elmalılı, ayeti de şöyle tarif eder: "Türkçe bellek, Farsçada nişane denilen alametu alem zaten o zahir şeye itlak edilir. Bir yol arayan kimse, eğer o yolun alametlerini bilirse, onları gördüğü vakit, yolu bulduğunu bilir. Şu halde alamet zahir ve açık demek olunca, âyet onun daha zahiri demek olur. Cami bir alamet ise, minare onun bir ayetidir. Bir devletin bayrağı onun bir alamet ve ayetidir. Kur'ân'ın harflerinden bir fasıla ile ayrılmış olan zümrelerinden herbirine bir âyet denilir. Ve şer'î örfte ayetin manası budur."⁹⁸

Elmalılı Merhum Hamdi Yazır, tefsirinin başlangıcına yazdığı bu çok önemli mukaddimeden sonra tefsirinde şöyle bir metod takip etmiştir.

1- Bir surenin tefsirine başlamadan önce ismini, varsa diğer isimlerini, nüzul sebeplerini, âyet sayısını, kelime ve harf sayısını, fasılasını, Mekki veya Medeni mi olduğunu, önceki veya sonraki surelerle münasebetini izah ettikten sonra ayetlerin meallerini verip sonra tefsir etmiştir.

2- Fatiha ve Bakara sureleri çok mufassal yazılmış, böylece çok mükemmel Türkçe bir tefsir meydana getirme hedefi esas alınmıştır. Eserin son ciltlerindeki surelerde mufassal tefsir edilmiş, diğer surelerde ise kısmen

⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., I, 27.

⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., I, 25.

⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., I, 25.

⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., I, 24.

ayetlerin mealleri yazılarak yetinilmiş, bazan da suredeki bazı ayetlerin tefsiri yapılmakla yetinilmiştir.

3- Ayetlerin tefsirleri sadelik içinde bir tahlile tabi tutulmuş, tefsir hususunda en kuvvetli tevcihler kabul edilmiş, ayetlerin nüzul sebepleri yazılmış, aralarındaki münasebet ve insicam gösterilmiş, bazı kıraat vecihlerine işaret edilmiştir.

4- Elmalılı, tefsirinde ilmî, edebi, içtimai, felsefi birçok konuları ele almış, eserini muhtelif alanlardaki zengin malumatla donatmıştır.

5- Müslümanların durumu ve geleceğine değinilmiş, onlara fazilet ve terakki yolları gösterilmiş, yabancıların İslâm dini hakkındaki düşünce ve görüşlerine yer verilmiştir. Bazı batılı müelliflerin ard niyetle kaleme aldığı konulara dair cevaplar ilave edilmiştir.

6- Tefsirde bazı önemli konulara dair verilen bilgiler uzun tutulmuş, bu sebeple tefsirin diğer kısımlarında görülen sadelik bazan ihlal edilmiştir.

Elmalılı, bu önemli eserini bir taraftan yazarken, diğer taraftan yazılanları basılmak üzere göndermesi, kendisinin sarsan ağır bir rahatsızlık içinde bulunması, yaşının ilerlemiş olması gibi sebeplerle tefsirinin tamamlama imkanı bulamayacağı endişesine kapılmış, bu sebeple birçok konuları kısa geçmiştir. Kur'ân ve vahye dair geniş bir mukaddime yazmak istediği halde, fırsat bulamamıştır.

Elmalılı, tefsiri hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder:

“İşte ben, bu esaslar dahilinde kalmaya çalıştım. Onun için bu tefsir, bir Arapça tefsir kitabının tercemesi değildir. Lüzumuna göre birçok tefsire müracaat edilmiştir. Ebussuud, Kadi, Keşşaf, Fahreddin Razi, Cessas, Ebu Hayyan, İbn Cerir, Nişabûrî gibi. Hadisten Kütüb-i Sitte ve Nihaye daima yanımda bulunan kaynaklardı. Bunların dışında İstanbul kütüphanelerinde mevcut olan birçok tefsir ve diğer ulum ve fûnun kitaplarına da müracaat

edilmiştir. İhtilaf naklettiğim noktaları, okuyucuları tereddütte bırakmıyacak şekilde neticelendirmeye çalıştım.

İhtimal ki, bazı yerlerde kendimi alamıyarak sözü uzatmış isem bu da, ya meselenin önemine veya faydası umumi olsun diye sırf ilm-i ıstılahlarla yetinmeyip sözün nereye vardığını anlatmak için bir örnek göstermek isteyişimden yahut tetkik için zaman bulamamaktan dolayı olmuştur. Yoksa birçok yönler muhtasar geçmiştir. İnşallah tamamlamak müyesser olur da, tekrar bir daha işlenip tekemmül ettirilir. Herhalde matlup, rıza-yı Hak'tır. Burad Kelam-ı İlahi ile vahye dair bir mukaddime yazmak istedim. Fakat tefsirin içindeki muhtelif yerlerde bunlara dair beyanat geleceği için onunla iktifa ettim.⁹⁹

Devrin önemli ilmî şahsiyetleri arasında yer alan Ömer Nasuhi Bilmen, eser hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder:

“Şunu da ifade etmek gerekir ki, Elmalılı Merhum, bu güzel eserini yazarken ağır bir kalp rahatsızlığı içerisinde bulunuyordu. Kendisini ziyaret edenlere tefsirini tamamlamaya muvaffak olamayacağı endişesi içerisinde bulunduğunu söylüyordu. Ben de ömür ve afiyetine dua ederek bu hayırlı eseri ikmale muvaffak olacağına dair kanaatimi kendisine arz ediyordum. Şükranı şayandır ki, bu eseri tamamlamaya muvaffak oldu. Yayınlandığını gördü. Doğrusu bu eser, Türkçe de eşi ve benzeri bulunmuyan çok kıymetli bir tefsirdir. Bizim için bir ilim ve irfan hazinesidir.”¹⁰⁰

“Ümid ederim ki, yanlış bir mana yazmamışımdır. Fakat eksiği çoktur. Bir kelimedede bir veya iki manayı anlatabildimse duyduğum veya duymadığım birtakım manalar da anlatılmadan kalmıştır. Binaenaleyh okuyanlardan tekrar rica ederim ki, Kur'an'ı bu yazdıklarımızla ölçmeye kalkmasınlar.”¹⁰¹

⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., I, 20.

¹⁰⁰ Bilmen, a.g.c., s. 790.

¹⁰¹ Elmalılı, a.g.e., I, 19.

B-Medotu

M. Hamdi Yazır'ın tefsirini yazarken takip ettiği metod şöyledir:

1- Elmalılı tefsirini yaptığı sûreler hakkında, tefsirine başlamadan önce şu bilgileri vermiştir:

- a- Sûrenin ismi, var ise diğer isimleri
- b- Nüzul sebebi
- c- Âyetlerinin sayısı, ihtilaf var ise kime göre olduğu
- d- Kelime sayısı
- e- Harf sayısı
- f- Fasilaları
- g- Sûrenin Mekkî mi, Medenî mi olduğunu
- h- Önceki veya sonraki sûrelerle münasebetini belirtmiştir.

2- Elmalılı, Fatiha ve Bakara sûrelerinin tefsirini çok geniş bir biçimde ele almış, mufassal bilgiler vermiş, böylece mükemmel bir Türkçe tefsir meydana getirme gayretine girmiş, ancak çeşitli sebeplerden dolayı tefsirinin orta kısımlarını yazarken aynı genişlikte sürdürememiştir.

C- Üslubu

“Dilimin döndüğü kadar bir tefsir ve meal tarzında bu eseri yazmaya çalıştım” diyen Elmalılı, eserini yazarken takip ettiği üslubu şu şekilde açıklamıştır:

“Mealın mümkün olduğu kadar sade ve veciz olmasına gayret ettim. Bununla beraber şimdiye kadar Edebiyatımızda kullanılan lisanımızın öz malı olmuş kelimeleri, klişe haline gelmiş bazı terkipleri veya cemileri iktizasına göre kullanmakta taassuba saptım. Mesela hamd'e “hamd”, rahmete “rahmet”, hidayete “hidayet” dedim. Zulmete “karanlık” dedimse, nur veya ziya yerine “aydınlık ve ışık” demek için ısrar etmedim. Bütün halk Rabbül alemini tanıırken “Alemlerin Rabbi” demekte faydadan ziyade zarar gördüm. Sırat-ı Müstakim yerine “Müstakim sırat” diyemedim. “Doğru yol” dediğim zamanda asıratın nüktesiyle, istikametın zevkinden bir şey zayı

çalışmaktadır. Bir iki ayetin manasına ait bir mefhum edindikten sonra Kur'an'ı tekrar okuyan şuurlu bir kimsenin ilahi kelimeler ile beşer kelamı arasındaki farkı duymaması kabil değildir. Ümit ederim ki, yanlış bir mana yazmamışım. Fakat eksikliği çoktur. Okuyucularımın şunu rica ederim ki, Kur'an'ı bu yazdıklarımın ölçmeğe kalkışmasınlar.¹⁰²

Elmalılı, meallerde Kur'an'ın ifade tarzına aynen riayet etmiş, ifadeleri Türkçe şive ve üsluba göre değiştirmemiştir. Her Arapça kelime yerine Türkçesini koymakla iktifa etmiştir. Bazan da Türkçenin kendi içindeki dilbilgisi kurallarına riayet etmediği görülmüştür.¹⁰³

Türk diline her yönden hakim olan Elmalılı'nın meal olarak yaptığı tercemelerinde anlaşılma zorluğu zaman zaman kendini gösterir. Tefsirinin mukaddimesinde kullandığı ifade Elmalılı'nın dili ustaca kullanmasındaki kudretine örnektir. Buna rağmen meal tercemelerinde kullanılan üslup, Kur'an tercemesiyle ibadet edilmesini isteyenlere karşı gösterdiği tepkinin neticesi olarak yorumlanır.

Elmalılı yetiştiği devre uygun ilmi ifade tarzını tefsirinin bütününde itina ile muhafaza etmiştir. Ancak, mukaddime, meal ve tefsirdeki üslup ve ifade de farklılık mevcuttur. Mukaddime sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Tefsirin izahat kısmında ise, üslup oldukça ağırdır. Cümleler uzun, kelimeler kolay anlaşılamiyacak cinsten ağırdır.

D- Kaynakları

1- Yanımdan Ayırmadım Dediği Kaynaklar

Elmalılı, tefsirinin Arapça bir tefsir kitabının tercemesi olmadığını, lüzumuna göre birçok tefsirlere müracaat ettiğini açıkladıktan sonra, hiç yanınan ayırmadığı kaynak eserleri şu şekilde sıralamaktadır:

¹⁰² Elmalılı, a.g.e., I. 18.

¹⁰³ Bkz. Elmalılı, a.g.e., VI. 4126.

“Ebussuûd, Kâdî, Keşşâf, Fahr-i Râzî'nin Tefsir-i Kebîr'i, Cessâs Ebu Bekir Razi'nin Ahkâm-ı Kur'an'ı, Ebu Hayyan'ın Bahr-i Muhît adındaki tefsir-i kebirîyle, Mehr-i Marid adındaki telhisi, İbn-i Cerîr'in Tefsir-i Kebîr'i, Tefsîr-i Nisabûrî, Alusî'nin Tefsir-i Kebîr'i... hadisten Kütüb-i Sitte.”¹⁰⁴

Elmalılı bunlardan başka İstanbul kütüphanelerinde mevcut olan birçok tefsirlere ve diğer ulûm ve fûnûn kitaplarına da müracaat ettiğini kaydeder.¹⁰⁵

2- Kaynak Zikretmediği Zaman Kullandığı İfadeler

Elmalılı kaynak zikretmediği zaman umumiyetle şu ifadeleri kullanmıştır.

- 1- Bir takım müfessirin de bu manayı ihtiyar etmiştir. (V, 3200)
- 2- Bazı ulema (II, 984)
- 3- Cumhur-u Müfessirin Beyan Ederki (II, 986)
- 4- Hikaye Olunurki (IX/6046)
- 5- Bir kısım müfessirinin dediği gibi (IX, 6075)
- 6- Müfessirlerin ekserisi (IX, 6306)
- 7- Birçok müfessirin (IV, 2324)
- 8- Rivayet olunur ki (IV, 2376)
- 9- Bazı müfessirin (III, 1564)
- 10- Rivayete göre (III, 1703)

Elmalılı tefsirinde dipnotlarda kaynak gösterme tekniği uygulamamış, kaynaklardan aldığı kısımları da tırnak içinde göstermemiştir.

Elmalılı Tefsirinin sadeleştirilerek yeniden basılan nüshasında gerekli tahriçler yapılarak kaynaklar dipnotlarda gösterilmiştir.

Hadis Kitaplarından Kaynakları

- 1- Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i
- 2- Buhârî'nin, el-Câmiu's-Sahîh'i

¹⁰⁴ Elmalılı, a.g.e.. I, 20 (Mukaddime).

¹⁰⁵ Elmalılı, a.g.e.. I, 20 (Mukaddime).

- 3- Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvveh
- 4- Şeybânî'nin el-Camiü's-Sağîr'i
- 5- Dârimî'nin, es-Sünen'i
- 6- Ebû Davûd'un, Sünen-i Ebî Davûd
- 7- Hakim'in el-Müstedrek'i
- 8- İbn Mâce'nin Sünen'i
- 9- İmam Malik'in, el-Muvatta'ı
- 10- İbn Kayyim'in, Zadü'l-Mead,
- 11- Müslim'in, es-Sahîh'i
- 12- Nesaî'nin, Sünen'i
- 13- İbnü'l-Esîr'in, Nihaye fi Garîbi'l-Hadis'i
- 14- Tirmizi'nin Sünen'i

Diğer Ulûm ve Fünûn İle İlgili Kaynakları

- Fetâvâ-yı Hindiyeye
 Bilalî, Merakı'l-Felah
 Serahsî, Mebsut
 Askalanî, el-İsâbe
 Birgivi, Tarikat-i Muhammediye
 Birûnî, Âsâru'l-Bâkiye
 Ö.R.Doğrul, Asrı Saadet Tarihi
 Dehlevî, Hüccetu'llahi'l-Bâliğa
 el-Merginanî, el-Hidâye
 Gazzali, İhyau Ulumi'd-Dîn
 Geylanî, Fütuhu'l-Gayb
 İbn Hümam, Fethu'l-Kadîr
 İbn Sîna, Şifa ve İşarât
 İbn Arabî, Fütûhatü'l-Mekkiyye, Fusûsu'l-Hikem
 Rabbanî, Mektûbât
 Şehristânî, Milel ve'n-Nihal

II- İLMİ TEFSİR YÖNÜNDEN ELMALILI'NIN İNCELENMESİ

(Elmalılı'da İlmî Tefsir)

A- YARATILIŞ

1- Halk (Yaratma) Nedir?

Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde önemle durduğu konulardan biri de yaratılış konusudur. Çünkü bu konu Yüce Allah'ın kudretini temsil eder. Yüce Allah bu kudretin tek sahibidir. Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de yaratma ile ilgili kullandığı kelimelere Elmalılı'nın izahı şöyledir:

Elmalılı, yaratma fiili ile ilgili olarak Yunus suresinde ilgili ayetin tefsirinde “Mabud anlayışında ilk iş, illeti vücudu mülahazadır. Bunun delili de halk ve ihdas fiilidir. Hakiki tesir ve illiyet ancak halk-ı icad ve ibdadır. Halk yok'u var etmektir. Özellikle ümûru itibariyyeyi ihdas değil, mahluk olarak maruf olan varlıkları bütün miktarı ile takdir ederek icad etmektedir”¹⁰⁶ diyerek yaratma fiilinin önemini ifade eder.

Elmalılı, halk'ı iyi anlamak için, Hâlık'ı yakinen tanımak için “bed-i halkı ve müntehasını tasavvur etmek gerekir” der. Herhangi bir şeyin ilk yaratılışını ilk modelini, ilk başlangıcını mülahaza etmenin “halk'ın bütün mahiyetini anlatacağını ve yaratıcı kudretin tabiat-ı eşya üzerinde hakim bir mebde-i vücud olduğunu göstereceğini”¹⁰⁷ ifade eder. Yaratıcı kudret hakkında da “Madumu vücuda ibtida o getirir. halkı bütün mebadisiyle yapar. Sade dumandan toprak, topraktan taş, taştan bina yapar gibi ölüden diri, yapmakla insandan insan doğurtamkla, canlıdan canlı çıkarmakla kalmaz. Hiçbir hüceyre-i hayatiyye yokken sudan hayat yaşamak, topraktan ilk nebati, ilk hayvanı ilk insanı ihdas edivermek gibi bütün halkın bütün mebdelerini yaratmaktan başlar” diye tarif eder.

¹⁰⁶ Elmalılı, a.g.c., IV, 2714.

¹⁰⁷ Elmalılı, a.g.c., IV, 2714.

aynı fiillerin kökünden yapılmış ism-i faillerdir. Bunlardan fiili, Kur'an'da bu manada en çok kullanılan fiildir. Geçmiş ayetlerde olduğu gibi.

Yüce Allah, En'âm suresindeki "O sizi bir tek nefisten yaratandır"¹¹⁴ mealindeki ayette fiili yerine neşe-e fiilini kullanmıştır. Elmalılı bu ayetin tefsirinde "Yüce Allah'ın nefis kelimesinden önce Neşee fiilini kullandığını belirttikten sonra âyet-i şöyle yorumlar: "Hasılı menşe' bir yaratılış çeşitli naşi ve ahval değişim ilimde hem müttelik, hem muhtelif ilim ve fennin en büyük kanunu olan ittırad-ı tabiat kanunu gereğince bu tenevvu ve ihtilaf olmaması icab ederdi. Eğer bu olmasaydı bu neş'etlere tenakuz gözüyle bakmak gerekirdi. Maddeye tabiatı menşee inzıam eden her hadisede bir halkı cedid vardır"¹¹⁵ diyerek yaratmanın başlayıp biten bir olay olmadığını, yaratmada süreklilik bulunduğunu ve bunun Yüce Allah'ın rububiyet (terbiye edici olmak) sıfatının önemli rolü olduğunu ifade eder.

Alemin her noktasında, varlık ve hayatın bulunduğu her yerde rububiyetin etkisi vardır. Rububiyet, varlıkların yaratılması, tekamül, beslenme, büyüme ve gelişme yolunda varlığı takip eden ilahi bir sıfattır. Bu noktadan bakılınca her varlık yaratılmakla kalmıyor ve her an değişiyor.¹¹⁶

En'am suresi 101. ayetinde "Gökleri ve yeri yoktan vareden O'dur."¹¹⁷ buyuran Yüce Allah, halk fiili yerine bedî ism-i failini "Yoktan var etmek" manasında kullanmış ve Elmalılı bu ayeti "O bütün semavatı arzın mübdii bîmisalidir" diye terceme etmiş ve ayetin tefsirinde "ibda, daha önce benzeri olmayan birşeyi yaratmaktır. Hiçbir örneği geçmeden icad olunan örneksiz, güzel ve fevkalade şeye bedî denir. Bedî denildiği zaman bir misalsizlik, güzellik ve fevkaladelik anlaşılır"¹¹⁸ demiştir.

¹¹⁴ En'âm, 6/ 98.

¹¹⁵ Elmalılı, a.g.e., III, 1990.

¹¹⁶ Elmalılı, a.g.e., III, 1990.

¹¹⁷ En'âm, 6/ 101.

¹¹⁸ Elmalılı, a.g.e., III, 2005.

Mülk suresinde “O hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır”¹¹⁹ ayetinin tefsirinde halk ile icad fiilleri arasındaki farkı şöyle izah eder: “Halk fiili, takdir etmek ve icad etmek manalarına gelir. Takdir, ilmen bir tahdid demek olduğundan, vücuddan evvele de sonraya da, ademiye de vücudiye de taalluk eder. İcad ise, fiilen yoku var etmek, maduma vücud vermek demek olduğundan vücudu mukadder olan ma’dumun vücudu halini ifade eder.”¹²⁰

Elmalılı En’âm suresindeki “O, karanlıkları ve aydınlığı varetti”¹²¹ mealindeki ayetin tefsirinde halk ile ca’l arasındaki farkı da şöyle izah eder:

“Semavat ve arz için halk, zulumat ve nur için ise caale fiili kullanılmıştır. Müfessirler diyor ki, ca’l de halk gibi bir inşa ve ibdadır. Şu kadar ki, halk tekvini inşaya özel kullanılmış olmak ile birlikte, bir takdir ve tesviye manasını da taşımaktadır. Yani halk fiilinde yaratılanın her yönüyle miktarı mahsusasını ibda ve takdir eden mütekaddim bir ilmî muhit ve ona göre bir maddeden veya herhangi bir madde olmaksızın meydana getirme ve tesviye manası vardır. Bu sebeple fitrat mefhumu halk ve hilkat mefhumundan bir cüzdür. Ca’l ise bu ayette olduğu gibi inşai tekvini ile inşai teşriiden eam olduğu gibi bundan başka ca’l de tasyir-u tazmin manası dahi vardır ki, bu manalar lisanımızda yapmak, kılmak kelimeleri ile ifade olunur. Karanlık yaptı, aydınlık yaptı, aydınlığı hoş kıldı gibi.”¹²²

2- Kainatın Yaratılışı

Kainatın yaratılışı konusu, devamlı olarak insanoğlunu meşgul etmiş ve bu hususta çok sayıda ilmî araştırmala konu olmuştur. Bu araştırmaların neticesinde kainatla ilgili Kur’ân ayetleri, daha sihatli anlaşılma zeminine kavuşmuştur.

¹¹⁹ Mülk, 67/2.

¹²⁰ Elmalılı, a.g.e., VII, 5156.

¹²¹ En’âm, 6/1.

¹²² Elmalılı, a.g.e., III, 1866.

Çağımızda birçok bilim adamı, araştırmalar, ünlü fizikçiler elde ettikleri bilgilerle kainatın yaratılışı konusunda görüş bildirmişler ve bazı nazariyeleri ortaya koymuşlardır. Bunlar arasında George Gamov'un hipotezi Kur'ân ayetlerine uygunluğu ile bilinmektedir.

George Gamov'un hipotezine göre "Önce arzda gazlardan meydana gelen büyük bulutlar vardı. Daha sonra bu gaz bulutları yerlerinde sabit kalmayıp devamlı döndüklerinden cazibe kuvvetinin de tesiriyle parçalanmıştır. Parçalanan bölümlerde yine cazibenin tesiriyle zamanla kesifleşerek sıkışmaya başlamış, sıkışan ve dönen cisimler küreye yakın şekiller almıştır. Kesafetin artışıyla içteki hararet de artmış bu yüzden merkezde bulunan hidrojen helyum'a dönmüş, ışık ve ısı neşretmeye başlamıştır. İşte bu bölünen, parçalanan gaz küreleri galaksileri, yıldızları ve güneş sistemini meydana getirmiştir. Fakat bu ilk kainat maddesinin nasıl meydana geldiği, bütün araştırmalara rağmen bilinmemektedir."¹²³

Kainatın yaratılışındaki ilk madde Kur'ân-ı Kerim'de duhan (duman) olarak tanımlanmıştır.¹²⁴ "İlahi vahiyde yer alan duhan kelimesi yüksek sıcaklıktaki alev halindeki bir cisimden çıkacağına göre kozmik bir ateş kütesinin yaratılıştaki ilk madde olması dinen de aklen de mümkündür. Gerçek yönünü bilemediğimiz yaratılış, madde ve enerji ile gerçekleşmiştir. Yüce Allah'ın emriyle hareket geçen madde ve enerji, yaratılış için gerekli olan malzemeyi karşılamıştır. Herşey belli ölçü dahilinde varlık alemine çıkmıştır. Kainat elementlerin yoğun halde bulunduğu fevkalade sıcaklıkta, sıkışık bir buhar halinde idi. Güneşin yüzeyde ısı 5500, içteki ısı 40 milyon dereceye ulaştığı düşünülürse, bu cismin sıcaklığı tahmin edilebilir. Kütle halindeki bu cisim patlamış, alemi meydana getirecek atom parçacıkları yaratılmış bundan atomlar, atomlardan gaz ve toz bulutları, bunlardan galaksiler kurulmuştur. Ayrılan elektronlar çekirdeğe bağlanarak maddenin atomları meydana gelmiştir.

¹²³ Kırca, a.g.e., s. 130.

¹²⁴ Fussilet, 41/11.

Bu teorik sözlerin, Allah'ın yaratmayı başlattığı ve kainatın da bir başlangıcı olduğunu göstermesi bakımından önemi vardır.¹²⁵ Kur'an-ı Kerim'de kainatın yaratılışı konusuna temas edilmiş ve bu konu ile ilgili âyetlerde her devirde insanların anlayacağı şekilde ifadeler kullanılmıştır.

Kainatın yaratılışı ile ilgili âyetlerin bazıları şöyledir: “İnkâr edenler, gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımız ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? İnanmıyorlar mı?”¹²⁶ “O Allah ki, yeri ve gökleri altı günde yarattı. Arşı su üzerinde idi.”¹²⁷ “Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne: İsteyerek veya istemiyerek buyruğuma gelin, dedi.”¹²⁸ “Yeri düzleyen, orada dağlar, nehirler var eden, her türlü üründen çift çift yetiştiren, gündüzü geceyle bürüyen de odur.”¹²⁹

Elmalılı, Enbiya sûresi 30. Âyetinde geçen “yer ve gök yapışık idiler” ifadesini “ikisi de deliksiz idi. Yukarıdan yağmur yağmıyor, yerde ot bitmiyordu. Arz dağsız, deresiz yekpare, semanın da güneşi, ayı, yıldızları ve içindeki canlı-cansız varlıkları yoktu. Arz semaya bitişik yekpare bir şeydi. Hepsi mütemasil bir madde idi.” Şeklinde tefsir ettikten sonra “Âyetteki de: “Biz onları ayırdık” lafzını “kopardık, ayırdık, yok iken yarattık, tek şey iken çoğalttık” şeklinde ifadelendirdikten sonra “İbtida duman gibi bir madde iken müteaddid ecrâm ve ecrâm oldular. Bir tabiatla kalmayıp muhtelif tabiatlara tenevvü ettirildiler. Arz semavattan ayrıldı. Yukarısından yağmur yağdırıldı. Üzerinde otlar bitirildi.”¹³⁰ diyerek kainatın önce gaz halinde, yer ve gök bitişik iken sonradan ayrıldıklarını, muhtelif devirlerden geçerek bu hale geldiğini ifade eder.

İlgili âyetin tefsirinde ratk ve fetk kelimelerinin çeşitli manalarını zikrettikten sonra İbn Ömer ve İbn Abbas'tan “Sema ve arz ikisi de bitişik

¹²⁵ Yıldız, Prof. Dr. Sakıp, Kur'an Işığında Yaratılış Konuları, s. 27.

¹²⁶ Enbiya, 21/30.

¹²⁷ Hûd, 11/7.

¹²⁸ Fussilet, 41/11.

¹²⁹ Ra'd, 13/3.

¹³⁰ Elmalılı, a.g.e., V, 3351.

birşeydi” sözünü naklettikten sonra “Bu mana, madde-i ûlâ nazariyesine tevafuk ettiği gibi yerin güneşten ayrılmış olması hakkındaki son nazariyeye temas eder.”¹³¹ der. Ra’d suresindeki “Yeri düzleyen O Allah’tır”¹³² ayetinin tefsirinde de Elmalılı “Arzı meddetti. Kudretiyle çekti. Sevamattan arzı ayırıp belli bir genişlik ve uzunlukta enine boyuna uzattı, sündürdü. Bir ucundan bir ucuna yaydı.” Şeklinde tefsirinden sonra yerin yayılması (medd-i arz) hakkında şu bilgiyi verir: “Meddi arz mefhumu, medd-i arzın elastikiyeti, hacim ve miktarındaki hususiyet ile semavattan ayrılışı, sathının ibtidaen düzgünlüğü, uzunluk ve genişlik açısından uzaması gibi manaları tazammun eder. İşte arza uzama miktarını ölçüsünü bildirip onu semadan ayıran Allah’tır. Zira aklen de bilinmektedir ki, arzın böyle kendi kendine sebepsiz teşekkül etmesine imkan olmadığı gibi, semadaki cisimlerinde gücü yetmez. Bunu yapan Allah’tır.”¹³³

Günümüz modern ilimleri de kainatın gazlardan müteşekkil tek bir kütle iken daha sonra nebülelere ayrıldığını, güneş sisteminin de bu bölünmeler neticesinde ortaya çıktığını ifade eder.¹³⁴

Görüldüğü gibi ayetin muhtevası ile modern ilmin görüşü arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Aksine uygunluk mevcuttur. Modern ilmin günümüzde ancak ulaşabildiği birtakım gerçekleri Kur’ân bize çağlar öncesinden haber veriyor.

Elmalılı Kainatla ilgili bilgilerini aktarmağa şöyle devam ediyor: “Âlem kadîm değil bir mecmua-i hâdisattır ki, vücudunda da, bekasında da Halık Teala’ya muhtaçtır. Yalnız onun hükmü altındadır. Sonradan mecmuu alem kadim olmadığı gibi, def’aten ve basit bir şekilde de yaratılmış değildir. Evvela muhtelif lahzalarla vahidden müteaddidē (birlikten çokluğa) giden sonra da teaddüd içinde bir terkîp ve içtimaa dahil olan ve fakat mütenaki bulunan bir tedric ile yaratılmış ve daha sonra bu tedrice ihtilaf temasül içinde

¹³¹ Elmalılı, a.g.c., V. 3351.

¹³² Ra’d, 13/3.

¹³³ Elmalılı, a.g.c., IV. 2951.

¹³⁴ Karaçam, İsmail, Sonsuz Mucize Kur’ân, s. 222.

tekerrür ve teali (tekrar ve birbirini takip) ile bir sureti ittirad verilmiştir ki, bu ittiradın birbirini takibi de bir seviyyede sabit değil, ilahi kudret tahtında mütehavvildir.”¹³⁵

Elmalılı bu ifadeleri ile kainatın kadim olmadığını, yaratılışın bir başlangıcı bulunduğunu, bir defa da değil, bir tekâmül içerisinde yaratıldığını, çeşitli değişimlerden geçerek geldiğini anlatmaktadır.

“Her varlık, ilahi kudretin tayin ettiği yaratılış kanunlarına uyarak, takdir edilen şekil ve yapısına kavuşuncaya kadar, fiziki bünyesi içerisinde gelişme imkanı bulmuştur. Kainatın yaratılışı ile başlayan bu gelişme, göklerin teşekkülü sırasında devam ettiği gibi, yerküreside aynı gelişmeler içerisinde bulunmuştur. Gökler, gezegenleri, yıldızları, galaksileriyle kainat içindeki yerlerini alıncaya kadar sürekli bir gelişme içinde bulunduğu gibi, dünyamız da canlıların yaşayacağı uygun bir ortama kavuşuncaya kadar benzer gelişmelere sahne olmuştur. Bu da gösteriyor ki, kainatta her varlık, Yüce Allah’ın takdir ettiği, yaratılış prensipleri içinde, bazı gelişmeler kaydetmiştir. Bütün varlık türlerinde görülen bu gelişmenin adı tekamüldür.”¹³⁶

3- Göklerin ve Yerin Yaratılışı:

Bugün ilmî çevrelerde kabul gören nazariyeye göre gökler, yer ve diğer gök cisimleri sedîm adı verilen “gaz-toz” karışımı bir maddeden yaratılmış ve bu ilk maddenin yaratılışından bugüne kadar dörtbuçuk, beş milyar yıllık bir zaman geçmiştir. Bu zaman süreci içerisinde iman neslinin varlık izleri geriye doğru ikiyüz ile üçyüzbin yıl gidebilmekte, onun ötesinde insan’a rastlanmamaktadır.¹³⁷

Kur’ân ayetlerinden ve ilmî araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, göklerin ve yerin meydana gelişi ile insan cinsinin yaratılışı arasında uzun

¹³⁵ Elmalılı, a.g.c., III, 2174.

¹³⁶ Yıldız, a.g.c., s. 52.

¹³⁷ Kırcı, a.g.c., s. 133.

dönemler geçmiş ve yeryüzü birtakım jeolojik devrelerden ve tekamül safhalarından geçmek suretiyle bugünkü şeklini alabilmiştir.

Gökler ve yerküremiz, alev küresi halindeki kozmik maddeden yaratılmıştır. Madde "OL!" emriyle sağlanan enerjiden aldığı güçle hareket geçmiş, maddenin kütlesi enerjiyi, enerji de kütleyi beslemek suretiyle yaratılış devam etmiştir. Madde ve enerji arasındaki bu karşılıklı denge yaratılışta önemli rol oynamıştır.¹³⁸

Kur'an-ı Kerim'de göklerin ve yerin yaratılışına muhtelif ayetlerde temas edilmiş ve bu ayetlerin birinde, "Rabbimiz O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır."¹³⁹ buyurmuştur.

Elmalılı tefsirinde yevm kelimesinin mutlak manada zaman ve vakit anlamında olduğunu söyleyerek bu izahı yapar: "Bazı müfessirler bu altı günü dünyadaki altı gün olarak telakki etmişlerdir. Yevm denilince lügat yönünden güneşin yeryüzüne doğması ile batması arasındaki müddet demek olan gün manası anlaşılır. Fakat henüz güneş ve arzın bulunmadığı yaratılış esnasında bu mana ile bir gün düşünülemediğinden, Kur'an'ın birçok yerlerinde olduğu gibi yevm'in vakit manasına geldiği malum olduğundan burada altı günü altı vakit olarak tefsir etmek lazım gelir."¹⁴⁰

Elmalılı ayette geçen altı günü altı zaman, altı merhale olarak kabul ettiğini söyledikten sonra, bu altı merhaleyi şöyle sıralamıştır: "Birincisi maddenin ibtida (başlangıçta) buğu ve duman halinde yaratılması devri, ikincisi ecramin (gök cisimleri) teşekkülü devri, üçüncüsü yerin semadan ayrılması devri, dördüncüsü yer kabuğunun tekevvünü (oluşumu) devri, beşincisi dağların ve nehirlerin teşekkülü devri, altıncısı hayatın başlangıcı ile bitkilerin, hayvanların ve insanın yaratılışına kadar tekamülü devridir."¹⁴¹

¹³⁸ Yıldız, Sakıp, a.g.e., s. 27.

¹³⁹ A'raf, 7/54.

¹⁴⁰ Elmalılı, a.g.e., III; 2173.

¹⁴¹ Elmalılı, a.g.e., VII, 4972.

Elmalılı, “Onları iki günde sağlam yedi semaya tamamladı”¹⁴² ayetinin tefsirinde “Bu iki günden birisi arzın yaratılışından öncesini, ilk maddenin yaratılışını, birisi de, ecramin (gök cisimleri) teşekkülü günleridir ki, Araf suresinde beyan olunan altı günden ikisini teşkil eder. Yahut birisi arzın yaratılışından öncesi, birisi de arzın yaratılışından sonrasıdır”¹⁴³ diyerek yaratılış devrelerini ifade eder.

Arzın da iki günde (devrede) yaratıldığını ifade eden “Arzı iki günde yarattı”¹⁴⁴ ayetinin tefsirisinde “Arz yaratılırken gün bulunmayacağından yevm mutlak vakit manasına gelir, iki nevbette demek olur ki, birisi arzın semadan ayrıldığı gün, birisi de arzın meddolunduğu yani döşenmeye başladığı gündür.”¹⁴⁵ der.

Elmalılı, “Sema yüksek demek olup, arz üzerinde duran kimselerin semtini ihata eden yüksek alemlerin isimidir ki, biz gök tabir ederiz” diyerek semanın tarifini yaptıktan sonra Seb’a semavat hakkında şu bilgiyi verir:

“Seb’a semavat tabiri yedi gök’ün mevcudiyetini ifade etmekle beraber, daha ötesi yok demek değildir. Semavat o kadar geniştir ki, Seb’a semavat ile arza ışığı ulaşan bütün yıldızların bulunduğu dünya semasında başlıyarak semaların hepsi kasdolunmaktadır. Seb’a semavat dendiği zaman bundan anlaşılman mana umumiyetle seb’a-i seyyarë bölgeleridir.”¹⁴⁶

Muhammed Hamdi Yazır arz ve semanın yaratılış sırası ile ilgili olarak “Müfessirlerin çoğu arzın ilk yaratılışının semadan önce olduğunu, döşenmesinin sonra olduğunu söylemişlerdir. Ben de bu anlayışı tercih ediyorum. Arz ilk yaratılışında ateş halinde idi. Sonra bu ateşten onun yukarısına doğru seması olarak duman halinde gazlar püskürüyordu” dedikten sonra şunu nakleder: “Denilmiş ki, semavat ve arz halk olunmadan arz su üzerinde idi. Sudaki sıcaklıktan bir duman çıktı. Suda kalan kaynaktan

¹⁴² Fussilet. 41/12.

¹⁴³ Elmalılı. a.g.e., VI. 4192.

¹⁴⁴ Mü’min. 40/9.

¹⁴⁵ Elmalılı. a.g.e., VI. 4189.

¹⁴⁶ Elmalılı. a.g.e., VI. 4186.

kuraklığı yarattı. Ve ondan arzı yarattı. Duman yukarı çıktı ondan semayı halletti.¹⁴⁷

Elmalılı “Arzdan da onların mislini yaratmıştır.”¹⁴⁸ ayetinin tefsirinde arzın da yedi kat olduğunu söyleyerek şöyle der: “Yedi sema olduğu gibi, yedi de arz vardır. Her biri arasında arz ve sema arasındaki gibi mesafe ve her arzda Allah’ın mahlukatından sakinler vardır. Yani zahirde seyyarelerden herbiri kendi seması dahilinde bir arz gibidir. Onlarda da Allah’ın bazı mahlukları vardır. Oralarda insan var mı, yok mu Allah bilir.”¹⁴⁹

Ayetlerden anlaşıldığı üzere gökler ve yeryüzü yaratılışın ilk safhasında başlangıç döneminde yaratılmış iki varlıktır. Bunların teşekkülü uzun bir zaman almış henüz zaman kavramının bulunmadığı altı yaratılış gününde tamamlanmıştır. Önce gökler bütün katları ile, güneş, ay, yıldızlar ve gezegenleriyle belli bir şekil verilerek yaratılmış, yeryüzünün soğuması, toprağın ve suların meydana gelmesiyle canlılar için gerekli olan bütün şartlar hazır hale geldiğinde, denizlerde ve karada çeşitli bitki ve hayvan türleri arkasından da insanın yaratılışı gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁰

4- İnsanın Yaratılışı

Gökler ve yeryüzü yaratılıp, yeryüzü canlılar için elverişli hale geldiğinde denizlerde ve karada çeşitli bitkiler ve hayvanlar yaratılmış, bütün bunlardan sonra da insanın yaratılışı gerçekleşmiştir.¹⁵¹

Kur’ân-ı Kerim insanın topraktan yaratıldığını haber vermektedir. İnsanın topraktan yaratılması Kur’ân-ı Kerim’in muhtelif surelerinde çeşitli şekillerde zikredilmiştir. Bunlardan anlaşılabilir bir mana çıkarabilmek için, konu ile ilgili Kur’an’da geçen bütün ayetleri bir araya toplayıp, aralarında bağ kurarak düşünmek de gerekmektedir. Kur’ân’ın ilk nazil olan suresinde “O

¹⁴⁷ Elmalılı, a.g.e., VI, 4190.

¹⁴⁸ Talak, 65/12.

¹⁴⁹ Elmalılı, a.g.e., VII, 5161.

¹⁵⁰ Yıldız, Sakıp, a.g.e., s. 21.

¹⁵¹ Yıldız, Sakıp, a.g.e., s. 54.

insanı kan pıhtısından yarattı”¹⁵² buyrulmaktadır. Kur’ân’ın bütün sureleri gözden geçirilerek, surelerde geçen insanın yaratılışı ile ilgili ayetler ele alındığında görülür ki, Allah Teala insanı yaratma planını meleklere haber vermiştir.¹⁵³

Yüce Allah’ın meleklerine yaratacağını bildirdiği insanı Kur’ân’ın muhtelif ayetlerinde, sudan¹⁵⁴, toprak (türap)’tan¹⁵⁵ ve toprağın geçirdiği çeşitli safhalardan, kuru çamur (salsal)’dan¹⁵⁶, kara balçıktan (hame-i mesnun)¹⁵⁷, çamurdan (tîn)¹⁵⁸, balçık mayasından (sülaletin min tîn)¹⁵⁹, ateşte pişmiş kuru bir çamurdan (salsalin ke’l-fehhar)¹⁶⁰, yapışkan cıvık çamurdan (tînin lâzib)¹⁶¹, nutfeden¹⁶² yarattığını haber veriyor.

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi insanın yaratılışında su ve toprak en mühim unsur olarak bulunuyor. İnsanın yaratılışı kuru topraktan başlayıp, onun su ile ıslatılarak cıvık hale gelmesine, daha sonra kuruyup ateşte pişmiş halini almasına kadar, bir anda yaratılmış basit bir mahluk olmadığını, veya kendiliğinden meydana gelmiş olamayacağını aksine ilahi bir plan gereği çeşitli safhalardana geçerek, bir tekamül seyri içerisinde, devir devir, tavır tavır yaratılmış ilahi laboratuvarında kimyevi değişiklikleri alarak süzülüp seçilerek, terbiye edile edile bir takım vasıf ve özellikleri kazanarak insanın fiziki bünyesi meydana gelmiştir.

Yüce Allah’ın “iki ellerimle yarattığım”¹⁶³ buyurarak izzet ve şerefine işaret buyurduğu insanın fiziki yapısına, kendinden bir ruh, nefis, akıl

¹⁵² Alak, 96/2.

¹⁵³ Bakara, 2/30; A’raf, 7/10-11; Hicr, 15/28; Sad, 38/71-72.

¹⁵⁴ Enbiya, 21/30; Nur, 24/45; Furkan, 25/54.

¹⁵⁵ Hac, 22/5; Mü’minun, 23/67.

¹⁵⁶ Hicr, 15/26, 28, 33.

¹⁵⁷ Hicr, 15/26, 28, 33.

¹⁵⁸ En’âm, 6/ 2; A’raf, 7/11; Secde, 32/ 7.

¹⁵⁹ Mü’minun, 23/12.

¹⁶⁰ Rahman, 55/14.

¹⁶¹ Saffat, 37/11.

¹⁶² Nahl, 16/4; Mü’minun, 23/14; Yasin, 36/77; Dehr, 76/2.

¹⁶³ Sad, 38/75.

üfürerek¹⁶⁴ kıymet ve değerini yüceltmış ve onu en yüksek mertebeye çıkarmıştır.

Bununla birlikte bugün insanımızın bilip çözemediği nokta şurasıdır ki, insanın yaratılışındaki esas unsuru teşkil eden bu çamur, bilinen yapısını nasıl değiştirmişse ilk organik hayat şekline ulaşmış, gelişerek insani hayat biçimini almış, toprakla insan nasıl birbirinden ayrılmıştır?

Ünlü müfessirimiz Elmalılı Hamdi Yazır, zihinlerde bu ve buna benzer soruların bulunduğunu söyleyerek, bu sorulara fenni beşerin “Nasıl yapıldığını henüz bilmiyorum. Şurası muhakkak ki, herhaled basit yer maddelerinden yapılmıştır. Bu nokta fennen ve aklen müteyakkazdır. Zira terkiplerinde arzda bulunan basit maddeler müşahede olunuyor” şeklinde cevap verdiğini nakleder.¹⁶⁵

Elmalılı şu izahıyla de kafalardaki sorulara cevap arar gibidir! “Hame-i mesnun insan tohumu olan nutfedir. Nutfe bir sünnet üzere şekillenmiş balçıktır. Buna yapışkan bir çamur da denmiştir. İnsanın ilk ferdi olan Adem, ilk insan, onun yaratıldığı mesnun balçıkta ilk tohumdur. Hasılı Adem dahi nutfe mahiyetini almış bir balçıktan yaratılmıştır. Şu kadar ki, o nutfe bir insan ile mesbuk değildir. Onun istifası, çocuklarında olduğu gibi insan bedeninde vaki olmamıştır. Bununla beraber bütün insanlar, onun gibi salsalden bir hame-i mesnundan yaratılmaktadır. Şu fark ile ki, bu hame-i mesnun birtakım bitki ve hayvan bünyelerinden geçerek bir insan bünyesinde istifasını bulmaktadır.”¹⁶⁶

Elmalılı, Adem’in topraktan yaratılışını, insanın insandan meydana gelmesine benzeterek “Adem’in topraktan yaratılması, evladı Adem’in sulbi pederdeki tavrı hilkatlerine muadildir, denebilir. Bugün bazı bilginlere göre

¹⁶⁴ Secde, 32/9; Hicr, 15/29; Sad, 38/72; Enbiya, 21/91.

¹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., III, 1872.

¹⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., V, 3056-3059.

nutfedeki hayat, nebati bir hayattır. Adım'ın hayatı arzdan bir bitki hayatı ile başlamış olacağı anlaşılabilir.¹⁶⁷

Elmalılı insanın yaratılışında hücerin önemine dikkat çekerek diyor ki, “Demek ki, insanın cinsinin yaratıldığı çamur sülalesi ilk insanın ve ilk insan hücresinin yaratıldığı zamana kadar çamurdan istifa edilmiştir. İnsanın erzakı da mevalid-i selase hülasesidir. Allah Teala çamurdan madenleri, bitkileri, hayvanları meydana getirdikten sonar, bunların hülusasından da insanları yaratmış ve insan bunların sonuncusu olmuştur. Şu halde kuru toprağın ilk insan hücresi haline gelinceye kadar geçirdiği safhalar mutalaa olunmalıdır.”

İnsanın kadim oluşunu ve kendi kendine meydana gelişi nazariyyesini reddeder. Elmalı bu görüşte olanları ilmî ve fennî gelişmelerin neticelerine kulak vermeye davet ederek şöyle diyor:

“İnsan meniden meydana gelmiştir. Meniler kandan meydana gelir. Gıdalar ya hayvani veya nebatidir. Gıda hayvani ise hayvanların meydana gelmesindeki durum, insanların meydana gelmesindeki durumun aynıdır. Bu halde sadece nebati gıdalar kalır ki, insan bu nebati gıdalardan yaratılmıştır. Bu gıdalarda topraktan meydana gelmiştir. Bu benim kanaatimdir ve akla daha yatkındır. O halde her insan topraktan yaratılmıştır. Bu da bir Mukaddir-i Hakîm tarafından yapılmıştır. Çünkü yok kendi kendine var olmaz. Kendiliğinden meydana gelme “jenerasyonspontone” muhal ve batıldır. Bugünkü fennî nazariyelere göre hayatın başlangıcı bir hücredir. Bu hücre mikroskopla incelendiğinde eşsiz bir san'at ile dizildiği görülür. Hayat ve uzviyyetin ilk nümunesi bunlardır. Hücre hücreden meydana gelir ve çoğalır. Mecmuundan canlı meydana gelir.”¹⁶⁸

Elmalılı hücrelerin mecmuundan meydana gelen fiziki yapıya ruh üflenmesi olayını yorumluyor: “Ruh Allah'ın emrindedir. Ona ruh izafesi şeref içindir. Nefh ise maddede hayatın başlangıcını ifade eder.”

¹⁶⁷ Elmalılı, a.g.e., II, 1118.

¹⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., III, 1868.

Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde zikredilen Adem, genellikle insanı temsil eder. Adem'in yeryüzünde halife kılınması, insan oğlunun şuurlu, şerefli bir mahluk haline getirilmesi demektir. Topraktan yaratılan yalnız Adem değil, her insandır. "Adem'in toprağın çeşitli durumlarından yaratılışı dünyanın jeolojik devirleri ile alakalı olup, insanın çeşit istihalelerden sonra meydana geldiğine işaret etmektedir."¹⁶⁹

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "Ey insanlar! Ölümden sonra dirilmekten şüphe ediyorsunuz, iyi biliniz ki, biz sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra donmuş kandan, sonra bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size kudretimizi apaçık gösterelim."¹⁷⁰

Yine Mü'minin suresinin 12 ve 14. Ayetlerinde "Muhakkak biz insanı balçığın mayasından yarattık. Sonra onu sağlam bir karargahta nutfe kıldık. Sonra nutfeyi kan pıhtısı, bu kan pıhtısını bir çiğnem et yaptık. O bir çiğnem ette kemikler yarattık. Kemikleri et ile örttük. Sonra onu başka bir yaratılıştan yaptık."

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi insanın ilk maddesi su ve toprak veya her ikisinin karışımı olan çamur oluyor. Onun ilahi laboratuvarında görülmesiyle insan tohumu meydana gelmekte ve bundan sonra belirli bir mekanda gelişmektedir.

Malumdur ki, eşyadaki tekamül kendiliğinden olmayıp bunları yapan bir Yüce kudret bulunmaktadır. Bir tekamül sonucu topraktan teşekkül eden insan kendisine nefholunan ruhta mahlukatın efendisi olmak şerefine ulaşmış çeşitli tecellilere mazhar olmuştur. "Meleklerin Adem'e yaptığı secde, Adem'e ibadet için değil, imanı tekrim ve ilahi emre itaat sebebiyle, doğrudan doğruya Allah'a ibadettir. Allah'ın bu secde emri, Hz. Adem'in şahsına mahsus değil, zürriyeti de dahil olmak üzere, insan nevine ait bir şeref ve imtiyazdır. Bu şeref ve imtiyaz onun topraktan yaratılmasından değil, ruhu

¹⁶⁹ Cerrahoğlu, Kur'ân'da İnsanın Yaratılış Sahnesi. İlahiyat Fak. Der., XX. 85-95.

¹⁷⁰ Hacc. 22/5.

ilahinin nefholunması ve akıl nimetinin verilmesindedir. Bu ruh imana iyi ve kötüyü, doğru ile eğriyi ayırt ettiren insani ruhtur, akıldır.”¹⁷¹

B- ASTRONOMİ

Mukaddes kitabımız Kur’an-ı Kerim’de astronomi ile ilgili kırk civarında âyet vardır. Bu âyetler, astronomi ilminin konusuna giren bazı hususlara ışık tutmakla birlikte yüce Allah’ın kudret ve kuvvetine dikkat çekmekte güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerin yaratıcısı olan Allahü Zülcelal’in büyüklüğünü düşünmeye davet etmektedir. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

“Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda düşünen kimseler için dersler vardır.”¹⁷²

“Onlar üstlerindeki göğü nasıl yapmışız, süslemişiz, bir bakmazlar mı? Onda hiç bir çatlak da yoktur.”¹⁷³

“O, yıldızları, kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için var edendir. Bilen millet için âyetleri uzun uzun açıkladık.”¹⁷⁴

1- Dünyanın Dönüşü

Günümüz modern ilimlerinin de kabul ve izah ettiği dünyanın, güneşin ve diğer gezegenlerin dönüşü Pisagor’un görüşü olarak ilim dünyasına girmişse de bu teorinin fikir babası N. Kopernik (1423-1543)’tir. Budan önce Batlamyus (M.Ö. 168-90) nazariyesi geçerli idi. Bu nazariyeye göre dünya, kainatın ortasında sabit ve sakin olarak durmakta, diğer ecram-ı semaviye onun etrafında dönmekte idi. Batlamyus’un bu teorisi Abbasiler döneminde Yunanca’dan Arapça’ya terceme edilmiş, İslâm alemine ve Endülüs yoluyla da Avrupa’ya yayılmıştı. Kopernik çıkıp “arz güneşin

¹⁷¹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 90.

¹⁷² Casiye, 45/13.

¹⁷³ Kâf, 50/60.

¹⁷⁴ En’âm, 6/97.

etrafında dönüyor” deyinceye kadar geçerli olan nazariye Batlamyus nazariyesi idi.¹⁷⁵

Kopernik’e kadar İslâm dünyasında Aristo ve Batlamyus’un görüşleri ilmî bir görüş olarak kabul edilmiş, diğer İslâm alimleri gibi tefsir ilmiyle uğraşanlar da bunun tesirinde kalarak Kur’ân ayetlerinin tefsirinde bu görüşe yer vermişlerdir. Bunun örneği Fahreddin Râzî’dir.¹⁷⁶ Kur’ân ayetlerinin bugünkü anlayışla tefsiri, Kopernik nazariyesinin İslâm aleminde ilmî bir görüş olarak benimsenmesinden sonra olmuştur. Bu gelişme neticesinde bazı müfessirler;

“Dağları yerinde donmuş gibi (hareketsiz) durur görürsün. Oysa onlar bulutlar gibi geçerler”¹⁷⁷ ayetini dünyanın dönüşüne işaret olarak kabul etmişlerdir.

Müfessirimiz Elmalılı, ayetle ilgili olarak değişik vezinleri ve manaları izah ettikten sonra “Son devir alimlerinden bir kısmı -temürrü- filinin de hâl’e ait olması lazım geldiğine hükmederek, bununla dünyanın hareketini isbata çalışmışlardır. Buna göre mana şu oluyor: “sen bugün dağları görür camid sanırsın. Halbuki onlar hergün bulut geçer gibi geçerler” Bu esas itibariyle güzel bir manadır”¹⁷⁸ diyerek, asrın ilmî görüşüne uygun telakkinin bu olduğunu ifade etmiştir.

Müfessirler “Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçmez. Herbiri bir yörüngede yürürler.”¹⁷⁹ ayetini de dünyanın dönüşüne delil saymışlardır. Muhammed Hamdi Yazır da bu ayetin tefsirinde “Şemsin yüzdüğü felek nedir? Bu bir medar olduğuna göre, onun da bir seyyare olması lazım gelir. Gerçi mihveri etrafında mahalli deveran manasına medar denebilirse de bundan zahir olan güneşin arşın altında diğer bir müstakarra,

¹⁷⁵ Adıvar Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, I, 148.

¹⁷⁶ Kırcı, a.g.e., s. 124.

¹⁷⁷ Neml, 27/88.

¹⁷⁸ Elmalılı, a.g.e., V, 3709.

¹⁷⁹ Yâsîn, 36/40.

bir merkeze doğru hareket ettiğini, binaenaleyh, onun yüzdüğü felekte ona olan medar ve mahreki olduğunu kabul etmek iktiza eder.”¹⁸⁰ der.

2- Güneş ve Ay

Modern ilimlere göre güneş, bünyesindeki şiddetli yanmadan dolayı meydana gelen ısı ve ışığı etrafına yayan bir yıldızdır. Ay ise, bizzat kendisi ışık kaynağı olmayıp, güneşten aldığı ışığı yansıtan sönmüş bir gök cisimidir. Güneş kendi etrafında, ay ise hem kendisinin hem de güneşin etrafında dönmektedir. Bu iki gök cisimi hakkında mevcut bilgilerle Kur’ân-ı Kerim’deki ilgili ayetler arasında hiçbir çelişki yoktur. Nitekim konu ile ilgili ayetlerde Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Gökte burçlar var eden, orada ışık saçan güneş ve aydınlatan ayı yaratan Allah, yücelerin yücesidir.”¹⁸¹

“Allah’ın göğü yedi kat üzerine nasıl yarattığını görmez misiniz? Aralarında aya aydınlık vermiş ve güneşin ışık saçmasını sağlamıştır.”¹⁸²

“Üstünüze yedi kat sağlam gök bina ettik. Parlak, ışık veren güneşi var ettik.”¹⁸³

“Gece ve gündüzü varlığımıza birer delil kıldık. Bir delil olan geceyi kaldırıp, yine bir delil olan gündüzü - Rabbinizin bol nimetini aramanız, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için- aydınlık kıldık. Herşeyi uzun uzadıya açıkladık.”¹⁸⁴

Bu ayetlerin tefsirinde Elmalılı güneşi bir meşaleye, bir kandile, ayı ise etrafa nur saçan bir şuleye benzeterek “Ayetlerde geçen ziya ve nur kelimeleri arasında anlam farkı olduğu gibi, ışık kaynağı olarak da güneş ile ay arasında fark vardır.” diyerek İbn Abbas’ın “Ay da güneş gibi ışık saçıyordu. Fakat daha sonra ışığı giderildi. Ayın yüzündeki siyahlık ışığın

¹⁸⁰ Elmalılı, a.g.c., VI, 4032.

¹⁸¹ Furkan, 25/61.

¹⁸² Nuh, 71/15-16.

¹⁸³ Nebe, 78/12-13.

¹⁸⁴ İsrâ, 17/12.

giderilmesinin işaretidir, dediğini, Muhammed İbn Ebî Kâbi Kurzî'nin de "Gece bir güneş, gündüz başka bir güneş vardı. Gece güneşi mahvedildi. İşte aydaki karanlık bunun eseridir." dediğini naklettikten sonra, ayın üzerindeki siyahlığı soran bir sahabiye Hz. Peygamber (s.a.v) "Gece ve gündüzü varlığımıza delil kıldık. Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü aydınlık kıldık."¹⁸⁵ ayetini okudu ve şimdi gördüğün siyahlık odur, buyurarak cevap verdiğini nakleder.¹⁸⁶

Elmalılı, ayın önceleri güneş gibi ısı ve ışık saçtığını, daha sonra Allah Teala'nın onu söndürdüğünü, şimdiki ayın böyle meydana geldiğini ifade ederek "Şu halde gerek ayın yüzündeki karaltı, gerekse aksettirdiği nurun büyüyüp küçülmesi ve nihayet mihakte (ayın son üç gecesi) kaybolup yeni bir hilal olarak ortaya çıkması, o yok oluşun bir eseri ve neticesidir. Ayın nuru bizatihi kendisinden olmayıp güneşten aldığı astronomi bilginlerince eskiden beri biliniyorduydu da, onun ilk önceleri güneş gibi ışık saçıcı iken, sonradan sönmüş olduğu bilinmiyordu. Kur'ân'ın haber vermiş olduğu bu hakikati nihayet günümüz bilim adamları almış, benimsemiş bu günkü modern düşüncelerine bu yolla ulaşmışlardır."¹⁸⁷

3- Güneş, Ay ve Diğer Gök Cisimlerinin Hareketi

Günümüz modern ilimlerinin kabul ettiği Güneş, Ay, Dünya ve diğer gezegenlerin döndüğü, hareket halinde olduğu fikri, batılı bilim adamlarının fikirlerinin İslâm dünyasını etkilemesiyle tefsirciler tarafından da benimsenen Kopernik nazariyesi ve bunun getirdiği yeni bir anlayışla Kur'ân ayetleri tefsir edilmeğe başlanmıştır.

Bu sebeple "Bir de sen dağları görür, onları hareketsiz ve sabit sanırsın. Halbuki onlar bulut geçer gibi geçip dururlar."¹⁸⁸ ayetinin dünyanın dönüşüne işaret ettiğini söylemişlerdir. Elmalılı bu ayetle ilgili olarak "Bu

¹⁸⁵ İsra, 17/12.

¹⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., V, 3169.

¹⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., V, 3170.

¹⁸⁸ Neml, 27/88.

esasen güzel bir manadır. Ancak bu geniş arzın hergün güneş etrafındaki kütleli hareketine hamledilince, bunun kıyamet ahvali arasında ne sebeple zikredildiği anlaşılıyor. Esasında dağlar akıcı gazlardan meydana gelmiş olup bulutun meydana gelmesi gibi kimyevi değişimlerle her an bir halk-ı cedid (yenilenme)'nin cereyan edip durduğunu ve bu suretle kütlelerinin de yekpare bir hacimde sabit kalmayıp değişme ve yayılma esası üzere bulunduğunu, binaenaleyh dünyada en sabit sanılan şeylerin bir hareket ve değişim içerisinde olduğunu ifade eder.¹⁸⁹ der ve dünyadaki bütün varlıkların kendi için bünyelerinde devamlı bir değişimin ve yenilenmenin sürdüğünü ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'de Güneş, Ay ve Yerin hareket ettiğine bu ayetlerin işaret teşkil ettiğini ifade eden Elmalılı, "Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu güçlü ve bilgili olan Allah'ın kanunudur. Ay için sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir. Ay'a erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Herbiri bir yörüngede yürürler."¹⁹⁰

Bu ayetlerin müfessirlerin, dünyanın dönüşünü ve hatta güneşin hareketine dahil saydıklarını bildiren Elmalılı, "Şemsin yüzdüğü felek nedir? Bu bir medar olduğuna göre onun da bir seyyare olması lazım gelmiyor mu? Diye sorulabilir. Gerçe mihverî etrafında mahalli deveran manasına medar denilebilirse de bundan zahir olan, güneşin arşın altında diğer bir müstekarra, bir merkeze doğru hareket ettiğini ve binaenaleyh onun yüzdüğü felek de ona olan medar ve mahrek olduğunu kabul etmek iktiza eder."¹⁹¹ diyerek ayette geçen "felek" ifadesinden hareket merkezleri arasındaki mesafenin yani yörüngesinin ismi olduğunun anlaşıldığını söyler.

Elmalılı, "Bu cereyanı sadece güneşin mekan hareketi olarak değil, aynı zamanda zamanla ilgili hareketi olarak da anlamalıdır. Güneş kendi

¹⁸⁹ Elmalılı, a.g.e., V, 3709.

¹⁹⁰ Yasin, 36/38-40.

¹⁹¹ Elmalılı, a.g.e., VI, 4032.

mihverinde muntazam bir kanun ile kendisi için bir istikrar noktasına doğru gitmektedir. Nitekim hadis-i şerifte “Güneşin mihveri arşın altındadır” buyrulmuştur.”¹⁹² diyerek güneşin hareketinin hem zamanla hem de mekanla alakalı olduğunu ifade etmiştir.

Ayın hareketine gelince Yasin Suresi 39. Ayetinde “Ay içinde bir takım menziller, sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir.” Buyrulmuştur.

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, “O, güneş gibi istikrarlı cereyan etmez. Seyyardır. Hergün bir menzile gelir. Her menzilde ayrı bir şekil alır. Araplar ayın menzillerini şu şekile sıralamışlardır. Sertan, buteyn, süreyya, deberan, hak’a, hen’a, zira, nesre, tarf, cephe, zübre, sarfe, avva, simak, gafir, zubana, iklik, kalb, şevk, meaim, belde, sadüssüud, sadulahbiye, fer’üddevil, mukaddem, ferdüddüv-muahhar, reşa. Ay her gece bunlardan bir menzile konarda, istikbale kadar hergün nuru arta arta sonrada eksile eksile son menzilde iyice incilir. Kavis halini alır. Görüldüğü gibi hilalin ilk ve son şekli ayın o menzillerde giderken arz etrafında bir ayda kattettiği mahrekin bir mürtesemini de göstermiş oluyor.”¹⁹³

Elmalı, tefsirinde de görüldüğü gibi, son devirde müfessirlerin birçoğu dünyanın dönüşünü, güneşin hareketini, Kur’ân ayetleriyle açıklamağa çalışarak, Kur’ân’ın ilmî ve kevnî icazını ortaya koymak istemişlerdir.

4- Gök Cisimlerinin Yörüngeleri

Kur’ân ayetleri bize, gök cisimlerinin herbirinin Allah tarafından tayin edilmiş bir yörüngesi bulunduğunu ve bunların bu yörüngelerde hareket ettiklerini haber vermiştir.

Enbiya suresi 33. Âyet şöyledir:

¹⁹² Elmalılı, a.g.c.. VI. 4029.

¹⁹³ Elmalılı, a.g.c.. VI: 4031.

“Geceyi ve gündüzi, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Herbiri bir yörüngede yürür.”¹⁹⁴

Bu ayetin tefsirinde Muhammed Hamdi Yazır, “Arz, güneş, ay ve yıldızlar herbiri bir yörüngede yürüyor. Ne kadar yıldız varsa, o kadar yörünge var. Burada eski ilmî görüşlerin iptali var. Çünkü onlar, güneş ve ayı yörünge hareket ettiriyor diyorlardı. Burada ise herbirinin ayrı bir yörüngede kendilerinin yüzdükleri haber veriliyor ki, yıldızların herbirinin keza bir mihver üzerinde hareket ettiklerine kail olan yeni görüş sahiplerinin görüşlerinin esası da budur. Şüphesiz eskilerde ilmî gelişmeleri dikkatle takip ediyordu. O halde bugün bu ve benzeri ayetlerde Kur’ân’ın fenne karşı büyük bir zaferini okumaktayız.”¹⁹⁵

Kur’ân’ın nazil olduğu asırda hakim düşünce, Batlamyuz nazariyesi idi. Bu teoriye göre güneş ve ayı felek (yörünge) hareket ettiriyordu. Ayette ise bunların felekte (yörüngede) hareket ettikleri belirtiliyor. İşte Elmalılı bu icazın bu nazariyeyi yaktığını ifade ediyor

Yasin suresi 40. ayetinde de güneş ve ayın yörüngelerinde seyirlerini takip ettikleri işaret edilmekle beraber, herbirinin kendisine mahsus yörüngesinin bulunduğu haber verilmektedir. Bu konuda da Elmalılı “Güneşin üzdüğü felek onun yörüngesidir. Onun yörüngesi de ona aittir.”¹⁹⁶ der.

Görülüyor ki, Kur’ân, ondört asır önce güneş ve ay hakkında en doğru bilgiyi vermiş, icazını ortaya koymuş, o gün verdiği bilgiler asırlar sonra anlaşılabilmiştir.

¹⁹⁴ Enbiya, 21/33.

¹⁹⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 3354-3355.

¹⁹⁶ Elmalılı, a.g.e., VI. 4032.

5- Yıldızlar

Yıldızlarda güneş gibi çeşitli fiziki olayların merkezi bulunan gök cisimleri olup, bu olaylar içinde en kolay biçimde gözlenebilen ışık saçmalarıdır. Onlar özel bir parlaklığı bulunan gök cisimleridir.

“Andolsun ki, gökte burçlar meydana getirdik. Onları bakanlar için donattık.”¹⁹⁷ ayetinin tefsirinde “Gökteki yıldız takımlarının herbirine burç denir. Şehirlerde önemli binalar ne ise, gökte burçlar da öyledir. Semadaki yıldızlar birer zümre halinde bulunur. Hakiki mahiyetiyle tanıyamıyoruz ama onlarla aydınlanıyoruz.” diyen Elmalılı, burçları taksim işinin İdris (a.s)’a kadar dayandığını ifade ederek, Batlamyus yirmibiri kuzeyde, onbeşi güneyde, onikisi ortada olmak üzere güneşin bir senede katettiği burcun 48 olduğunu söylemişti. 48 burç 1029 kevkebden ibaret olup 361’i kuzey burçlarında 318’i güney burçlarında, 350’si de orta burçtadır. Bu ortadaki 12 burç güneşin uğradığı haneler gibidir. Amerika’nın keşfinden sonra burçların adedi 177’ye kadar çıkmıştır ama 12 burç yine aynıdır. Burç ismi, astronomi kitaplarında 12’si için kullanılmıştır.¹⁹⁸ Elmalılı yıldızların hareketi ile ilgili olarak şöyle der:

“Yıldızların herbiri hareket ederken, boşlukta ve birbirlerine çekim kuvveti ile bağlı olarak hareket ederler. Hem kendi yörüngelerinde hem de başka yönlerde hareket ederler. Hepsi yakın gibi görünse de, yakınlık ve uzaklıkları birbirinden farklıdır. O kadar ki, güneşin ışığı aramızdaki otuzdörtmilyon fersah (150 milyon) km. mesafeden bize 8 dakika 13 saniyede ulaşırken, yıldızlardan bazılarının ışığı bize seneler sonra ulaşır ki, ışığın saniyedeki hızının 300.000 km. olduğu malumdur.”¹⁹⁹

Elmalılı bütün bu izahlardan sonra Kur’ân ayetlerini ilmî gelişmeler neticesinde daha iyi anlamak mümkün olacağını ifade ederek, bu gelişmelerde çok sevindiğini söylemiş ve şöyle demiştir

¹⁹⁷ Hicr. 15/16.

¹⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., V. 3609.

¹⁹⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 5193.

“Şunu itiraf etmek lazım ki, bugün fen ve felsefe, tecrübe ve ameli teknik sahasındaki bilginin sınırları daha iyi ayrılmış, her fennin kendi sahasında ameli kıymete haiz nazariyeler daha kuvvetlenmiş, alet ve vasıtalar artmıştır.”²⁰⁰

“Yine itiraf edelim ki, ilmî tecrübeler, keşifler ve uygulamalar arttıkça bu gelişmeler Kur’ân’ın mazmunlarına aykırı gitmemiş, bilakis birçok ayetin daha anlaşılmasını sağlamıştır.”²⁰¹

Eski hey’etçiler milk-i ilahiye daha dar bir anlayışla kabul ettikleri halde, yeni hey’etçiler onun genişliğini kavramaktan aciz olduklarını iftihar ile itiraf etmişlerdir. Şüphesiz tecrübenin artması ile ilmin sınırları genişlemiştir. Buna rağmen yeni ilmî gelişmeler hem mutlak akıl açısından hem de Kur’ân’ın telkin ettiği daha yüksek genişlikten çok geridir. Bu itibarla Kur’ân’ın tefsirini herhangi bir devrin fen veya felsefesi sınırlarına çekerek fikirleri ve vicdanları daraltmağa çalışmak doğru olmaz.”²⁰²

6- Yıldız Kayması ve Gök Taşları

“Andolsun ki, gökte burçlar meydana getirdik. Onları bakanlar için donattık. Onları kovulmuş her şeytan’dan koruduk. Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar. (Hicr, 15-18).

Elmalılı, bu ayetin tefsirinde, şihab’ın lügat manası itibariyle ateş alevi demek olduğunu, pırıltısından dolayı yıldız olarak yorumlandığını belirttikten sonra “Semadan yıldız kayıyormuş gibi görünen ışıktır. Bunun fiziksel yönden meydana geliş şekli henüz ilmen izah edilmiş değildir. Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Önceleri havanın yüksek tabakalarındaki gazların yanması olarak kabul edildiği halde sonraları, fezada sürüler halinde hareket eden küçük yıldızlar, bunlar arza tesadüf ettikleri zaman heva-i nesîmin yüksek kısımları ile teması neticesinde süratlerinin şiddetinden dolayı

²⁰⁰ Elmalılı. a.g.e., VII. 5194.

²⁰¹ Elmalılı. a.g.e., VII. 5195.

²⁰² Elmalılı. a.g.e., VII. 5195.

meydana gelen hararetten dolayı parlarlar. Göktaşı da bunlardan düşer. Bazılarının saniyedeki hızı 40-80 km. kadardır. Bazı astronomi bilginleri bunları “Kuyruklu yıldızların parçalarının döküntüsü olarak kabul eder.”²⁰³ der.

C- JEOLOJİ

Jeoloji ilmi, kayaların, toprakların görünüş ve düzenlenişi, çağlar boyunca geçirdiği evrimi anlatan ve açıklayan bir bilim dalıdır.²⁰⁴

1- Yeryüzündeki Denge

Dünyanın dıştan gelen baskı ile kendi iç yüzünde meydana gelen baskı arasında dağlar, bir denge unsuru olmaktadır. Bu bölgeden bölgeye değişmektedir. Bir yerde dağların dışa doğru yükselmesi bir başka yerde derin çukurlar, dereler, düz ovalar bulunması yeryüzündeki dengeyi sağlamaktadır. Dağlarla yeryüzü arasında hassas bir dengenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Yeryüzünde dengenin dağlar vasıtasıyla sağlanması son derece dikkat çekici ve düşündürücüdür.

Kur’ân-ı Kerim’in birçok ayetlerinde dağların yeryüzündeki dengeyi sağlamak için dikildiğinden bahsedilmiştir.

Ra’d, 13/3, Hıcr, 15/19, Nahl, 16/15, Enbiya, 21/31, Neml, 27/61; Lokman, 31/10, Fussilet, 41/10, Kaf, 50/17, Nebe, 78/7, ayetlerinde bu dengeden söz edilmiştir. İşte bu ayetlerden bazıları şöyledir:

“Allah sizi sarsmaması için yeryüzüne sabit dağlar koydu.”²⁰⁵ ,
“Dağları onun için birer direk yapmadık mı?”²⁰⁶

Nebe suresindeki bu ayetin tefsirinde Elmalılı şöyle der: “Kazık ve çivi rabt ü tesbit vasıtasıdır. Arz, insan hayatı için bir dōşek, dağlar da bu dōşeği sağlamlaştırmak için çakılmış birer kazıktır. Dağların yaratılış sebebi,

²⁰³ Elmalılı, a.g.e., V, 3050.

²⁰⁴ Meydan Larousse, VI, 684.

²⁰⁵ Lokman, 31/10.

²⁰⁶ Nebe, 78/7.

Kur'an'da tesbit ve düzeni sağlamak için baskı manasında ifade edilmiştir. Bu çalkanırlar, insan hayatı açısından arzî (jeoloji), coğrafi, cevvi (hava) ve içtımâî yönlerle alakalıdır. Bu ifadede yeryüzünün hayata uygun bir şekilde teşekkülü için cazibe-i arzın (yerçekimi) merkezden muhite doğru yayılmasının muvazene ve içten gelen baskıya karşı mukavemet meydana gelmesi, deniz ve karanın birbirinden ayrılması ile kara kısmının deniz yüzeyinden muhtelif irtifalarda yükseltilerek deniz sularının med-cezir olayları ile tufan ve su baskınlarından kurtulması ve nehir sularının akıntısı için, menba ve mecraların teşkili, rüzgar, bulut ve yağmurların çeşitli cereyanlarla dağılımı, çeşitli iklimlerle muhtelif hayat şartlarının ve vakitlerin ortaya çıkması, daha sonra da insanların çeşitli bölgelere göçerek birbiriyle karışması gibi nice sayısız faydalarına işaret vardır.

Eğer Allah Teala lufu ile arzı döşememiş, dağlar oturtulmamış, ikamet bölgeleri tesbit edilmemiş, arz yüzeyi deniz seviyesinde bırakılmış olsaydı, üzerinde devamlı bir ızdırıp cereyan ederdi. Şu andaki hayat şartları hasıl olmayacak, tabiat olaylarına karşı çaresiz kalınacaktı. Bağlar, bahçeler şöyle dursun bir buğday tanesi bile tutunamayacaktı.²⁰⁷

Görüldüğü gibi Elmalılı, yeryüzündeki dağların kazıklar olarak vasıflandırılmasını jeoloji ve coğrafya ilimlerinin gerçekleri olarak kabul etmiş, dağların yeryüzünün dengesini sağlayan titreme ve sallanmalarını önleyen bir unsur olduğunu söylemiştir.

Elmalılı "O tartıyı koymuştur."²⁰⁸ ayetinde kastedilen bütün eşya arasındaki umumî muvazene kanunudur. Pesenteur yahut gravitation denilen cazibe-i umumiye ve sıklet kanunu bunun en önemli tecellisidir. Eskiler bunun yalnız arzda cari olduğunu zannediyorlardı ise de bugün bütün eşya ve cisimler arasında mevcut olduğu anlaşılmıştır.²⁰⁹ der.

²⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5532.

²⁰⁸ Rahman, 55/7.

²⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., VII, 4666.

Dağlarla insanoğlunun yaşadığı bu yeryüzü arasında bir dengenin bulunduğu muhakkak. Bu ve buna benzer nice hakikatleri Kur'ân bize haber verdiği halde bunlar asırlar sonra anlaşılabilir.

2- Kömür

Siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıttır. Odun kömürü, kemik kömürü, maden kömürü, taşkömürü gibi çeşitleri vardır. Kömür, birinci zamanın bir bölümü olan karbon katını nitelendiren fosil bir yakıttır. İkinci jeolojik zaman topraklarında (tonkit) antrasit hatta üçüncü zaman kömürleri bile (Yeni Kaledonyo) bulunur. Karbon devrinden daha genç çağlara ait katımineral yakıtlar, jeolojik zamanlar boyunca tam bir kömürleşme geçirmiştir. Bunlar kömür değil, linyittir. Linyitteki uçucu madde miktarı kömürdekenden daha çoktur. Linyitin ısıtma gücü kömürden düşüktür.²¹⁰

Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de "Göklerde ve yerde olanlara bakın."²¹¹ buyurarak insanların yeryüzünde gezip dolaşmalarını, yaratılanlardan ibret almalarını, bütün bunlara bakarak yerin altında ve üstünde bulunanları düşünmelerini, tefekkür etmelerini istemektedir. Elbette insanlar, yeryüzündeki olaylara, maddelere, cisimlere bakarlarsa, bunların yaratılış hikmetlerini anlayacaklar ve yaratıcının kudret ve kuvvetini kavramış olacaklardır.

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de "O rabbın yeşillikler bitirmiştir. Sonra da onları siyah çerçöpe çevirmiştir."²¹² buyurmuştur.

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, Cenab-ı Hak önceleri insanların ve hayvanların faydalanmaları için, otlak, yayla, bağ, bahçe ve ormanlardaki her türlü bitki ve ağaçları yetiştirdi. Sonra da bunları kapkara bir gusvaya çevirdi.

²¹⁰ Meydan Larousse, VII, 534.

²¹¹ Yunus, 10/101.

²¹² A'la, 87/4-5.

Gübre ve kömür haline getirdi. En bariz özelliği, yanıp tutuşarak ateş olmaktır.”²¹³ demektedir.

Elmalılı, yer bilimcilerinin kömürün oluşum hakkında gazlı arazilerde, meyilli vadilerde, bataklık olan geniş yerlerde, bitkilerin yer altında rutubetlenmesiyle, birbirlerine kaynaşması neticesinde oluşur. Arza bir zamanlar kuraklık hakim olmuş, sonra sularla örtülmüştür. Toprak altında bitki ve ormanların uzun müddet kalıp kah rutubet, kah karanlıklar altında kalarak meydana geldiğini, arzın muhtelif havzalarında bulunduğunu, bu havzaların bir kısmının Alp dağlarının yüksekliklerinde, Fransa'nın düzlüklerinde, Hollanda'nın çukurlarında bulunduğunu” bildirdiklerini nakleder.²¹⁴

Mezkur âyetin jeoloji ve maden ilminin gerçeklerini ifade ettiğini söyleyen Elmalılı, konuyla ilgili çeşitli nakillerde bulunarak kömürün nasıl teşekkül ettiğini şöyle anlatır:

“Kur'ân'daki bu ifadelerden anlaşılacağı üzere arz önceleri düz bir satıh halinde idi. Dağlar henüz teşekkül etmemişti. Fakat bu dönemde hava çok sıcak ve rutubetli, yeryüzü de çok sulu olduğundan bugünkü bitkilere benzemiyen fakat onların ibditai şeklini teşkil eden yosun türünde bitkiler meydana gelmişti. Bu bitkilerin boyları çok büyük ve sayıları çoktu. Hatta yeryüzü bu bitkilerle kaplı idi. Daha sonraları yeryüzünde meydana gelen jeolojik değişiklikler ve yer hareketleri neticesinde dağlar meydana gelmiş ve yeryüzündeki bu dev bitkiler, yerin derinliklerinde kalmıştır. Yerin alt tabakası çok sıcak olduğundan bu bitkiler bazı unsurlarını ve özelliklerini yitirmiş, yeraltındaki zift ve katranlı maddeleri içmiştir. Neticede bu ziftli ve katranlı bitkiler uzun seneler ve devreler sonunda kömür haline gelmiştir.”²¹⁵

²¹³ Elmalılı, a.g.e., VIII. 5747.

²¹⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII. 5750.

²¹⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII. 5753.

3- Demir

Dayanıklı ve dövülgen maden. Özellikle çelik döküm ve alaşımlar halinde sanayide kullanımı bakımından madenlerin en önemlisidir. Demir, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da çok eski çağlardan beri bilinirdi. Eski devirlerde altın kadar kıymetli olan demir sadece önemli şahıslara ait kılıçların keskin kısımlarıyla süs eşyası yapımında kullanılırdı. Anadolu'da Alacahöyük kral mezarlarında (M.Ö. 2500-2700) Mezopotamya'da Tel Asmar'da (M.Ö. 2700) kral mezarlarında, Ninive'de ve Mısır'da sülaleler devrinden önceye ait mezarlarda (M.Ö. 3000) demirden yapılmış eşyalar bulundu. Demirin Hitit çağında da süs eşyası, silah ve heykel yapımında kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Demir çağı, yakın doğu ülkelerinde M.Ö. 1200'de Anadolu'ya denizden gelerek Hitit hakimiyetine son veren göçlerden sonra başlar. Demir Asya ülkelerinde M.Ö. 100 yıllarından sonra yayılmış ve kullanılmıştır. Demiri eritme ve işleme tekniği de gelişmiştir. Gerçek demir çağı bu tarihten sonra başlar. Asurlular, Hititler, Doğu Anadolu'da Van'ı merkez edinen Urartular ve Orta Anadolu'daki Firigler demir işçiliğinde usta milletlerdir. Bu devletler demir atölyeleri kurarak demir eşya ticareti yapmışlardır.

Bitkilerde, hayvanlarda ve insan vücudunda da ağırlıklarının kilosu 5 sg. demir bulunur. Yiyeceklerden alınan demirin ancak bir kısmı mide ve oniki parmak bağırsağında kana geçer. Geri kalan demir, karaciğerde, dalakta ve kemik iliğinde toplanır. Bu demirin büyük bir kısmı kromoproteit özellikle hemoglobinin şeklinde kullanılır. Solunum olaylarında büyük rol oynar. Sütte demir bulunmadığı için yeni doğan bebekler süttten kesilinceye kadar dölüt devresindeyken hematopojetik organlarda biriken demir yedeğini harcar.²¹⁶

Yukarıda mahiyeti, önemi ve kullanım alanları hakkında bilgi verdiğimiz demir, bugünkü fen ve tekniğinde gelişmesinde önemli rol

²¹⁶ Meydan Larousse, III, 408-504.

üstlenmiştir. Demir madenler arasında sertliği, kuvveti ve dayanıklılığı ile bilinmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de demirin mahiyeti ve insanlığa faydaları hakkında bilgi verilmiş ve şöyle buyrulmuştur.

“Pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri var ettik.”²¹⁷

“Geniş zırhlar yap, dokumasını sağlam tut diye ona demiri yumuşak kıldık.”²¹⁸ Bu ayetin tefsirinde Elmalılı şöyle der: “Çelik silahlar, harp aletleri ondan yapılır. İğneden ipliğe hiçbir sanat yoktur ki, onda demirin hizmeti olmasın. Mezarlar onunla kazılır, şehirler onunla yapılır. Denilebilir ki, altın yok olsa, dünya maslahatında büyük bir eksiklik olmaz. Lakin demir olmasa bütün dünya altüst olur. Zamanımızda demir sayesinde makina sanayinin ulaştığı nokta malumdur. Demire olan ihtiyacın günden güne arttığını görüyoruz. Şüphesiz insanlık, her taraf demir çemberleriyle kuşatılmış, derelerin, tepelerin demir makinalardan savrulan dinamit ateşleriyle yerle bir edilmesi kalplere kasvet vermekte, rahata alışmış nice milletleri rahatsız etmektedir. Hasılı, insanların demire olan ihtiyacı altına olan ihtiyaçtan daha fazla olduğundan Allah Teala demiri altından daha çok ve kolay bulunur bir şekilde yaratmış ve altından önce keşfini müyesser kılmıştır.”²¹⁹

Yukarıda mealini verdiğimiz Sebe suresi 10. Ayette Allahü Teala Davud (a.s) için “Ona da demiri yumuşattık.” Buyurmaktadır. Davud (a.s)’ın demiri kızdırmağa, döğmeye ihtiyaç duymadan elinde bal mumu gibi dilediği şekle koyuyordu. Ona bu şekilde hükmetmek Davud (a.s)’a nasib olmuştur. Bu sanatı kendisinden sonraki nesillere yadigar ettiği anlaşılıyor. Bunun hikmeti de “Bol ve geniş zırhlı elbiseler yap!” emridir. Bu sanatta Allah katında mükerrerem olan adem-i katl den muhafaza ile ruhu vikaye vardır. Onun için, bir savunma silahı olan zırhlı elbiseyi yapan, kılıç vs. gibi taarruz silahını yapandan daha hayırlıdır. Dünyada yeni bir silahı keşfedip yapan ve

²¹⁷ Hadid, 57/25.

²¹⁸ Sebe', 34/10.

²¹⁹ Elmalılı, a.g.e.. VII, 4757.

bu silahlardan korunma vasıtalarını keşfedenler, sulh ve sükuna hizmet ettikleri için daha çok faydalıdırlar. Bunun için ayetin devamında “Salah ile çalışın - işi işler yapın!” denilmesi şayan-ı dikkattir. Bu Davud ile birlikte ehline de onunla beraber çalışanlara da racidir.”²²⁰

Görüldüğü gibi ayetlerin tefsirinde Elmalılı, demir’in yaratılış hikmetinin insanlığın rahat ve huzuru, güven ve refahı için gerekli olan araç ve gereçlerin yapımında kullanılması olduğunu ifade ederek, bir ham madde olarak savunma sanayiinde kullanılmasının, taarruz silahlarının yapımında, harb sanayiinde kullanılmasından daha hayırlı olduğunu silah yapmayı bilmenin gerektiğinde faydalı olduğunu ancak insanlığı silahların tehlikesinden korumanın, barışa yardımcı olmanın daha önemli bir görev olduğunu söylemiştir.

4- Bakır

Esmer, kızıl renkte maden. Atom numarası 29. Atom ağırlığı Cu-63,54 olan kimyevi bir elementtir. Kendine has kızıl bir rengi vardır. Kübik sistemde billurlaşır. Yoğunluğu 8,9’dur. 1084 C°’de erir. Isıyı ve elektriği en iyi ileten sınıflı madendir. Pek sert değildir. Kolayca levha ve tel haline getirilebilir. Dövülmekle yeşil bir saydırlığı olan çok ince tabakalar verebilir. Hava etkisiyle bakır yüzeyi aşınmaya uğrar. Soğukta oksitleşmesi yalnız asitlerin etkisiyle olur. Böylece sirke, yağlı maddeler ve bazı tuzlar verir. Onun için bakır mutfak eşyası kullanırken tedbir almak gerekir. Bakır sulandırılmış nitrik asitte bile kolaylıkla erir.

İki grub bakır bileşimi vardır. Tabiatta sekiz gözlüler (küprit) halinde bulunan bakır I oksit Cu_2O , bakır II asetatın glikozla indirgenmesi sonucu elde edilir. Camların renklendirilmesinde kullanılır. Bakırın kullanımı alanı çok geniştir. A.B.D’de Sovyetler Birliği’nde Zambiya, Şili, Kanada, Kongo, Japonya ve Türkiye’de (Ergani-Murgul) üretimi yapılmaktadır.²²¹

²²⁰ Elmalılı, a.g.e., VI, 3949.

²²¹ Meydan Larousse, 2/79-82.

Kur'an-ı Kerim'de diğ er birçok madenler zikredildiğ i gibi bakır madeni de zikredilmiştir. Nitekim Sebe' suresi onikinci ayetinde Cenab-ı Hakk'ın Süleyman Peygambere olan lütfundan bahsedilerek "Onun için su gibi erişim bakır akıttık" buyrulmaktadır. Elmalılı, bu ayetin tefsirinde "Yani madenden su akar gibi aktı. Bunun Yemen'de olduğu nakledilir. Biz bunun ilahi bir lütufla elde edilmiş bir ilim ve sanat neticesinde akıtılmış olacağını düşünüyörüz."²²² diyerek bakır madenini eritme, çeşitli şekillere sokma, muhtelif alanlarda kullanma tekniğinin öğretildiğini ifade eder.

Kehf suresi 96. Ayetinde Zülkarneyn'den bahisle, "Bana erişim bakır getirin de dökeyim, dedi." ayetini "Bundan yüksek bir sanat şahasesi, demir tuğlalı, bakır sıvalı bir bina tasvir edilmektedir." Diye tefsir eden Elmalılı, "zamanımızın ileri sanayi ve teknolojiyle yapılmış araçlarının (tank, top vs. Olsa gerek) tasavvur edilebileceğini söyleyerek "Demir kütlelerinden erimiş bir dağ ördürüp ateş haline getirdikten sonra üzerine erimiş bakır dökmek şüphesiz müthiş bir olay." der.²²³

5- Altın ve Gümüş

Parlak sarı renkte, yoğun, telleşen, havadan sudan etkilenmeyen ve ticari değeri çok yüksek olan maden kullanma alanı çok geniştir. İşletilen iki tip altın madeni vardır. Birinci madenler ve içlerinde altın olan kayalar, ikinci tip madenler de altın zerreleri bulunan alüvyonlar, birincisinde altın oranı ton başına 6-12 gramdır. Diğ er şekilde ise oranı daha az olmakla birlikte temini kolaydır. Güney Afrika, Hindistan, Brezilya altın yataklarında 3500 m. derinlikte bulunmaktadır.

Başka madenler arasından da altın elde edilir. Altın bakırla birleşmiş olarak da bulunur. Bakır çıkarma işlemlerinde az miktarda altın da elde edilir.

Dünyadaki altın üretimi 1800 yılına kadar yılda 20 ton civarında iken 1900 yılının başında 500 tona çıktı. Bugün dünya altın üretimi ortalama 1500

²²² Elmalılı, a.g.e., VI, 3951.

²²³ Elmalılı, a.g.e., V, 3290.

ton civarındadır. Dünya altın üretiminin yarısından fazlası Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından üretilmektedir. Altın tıp ve eczacılık alanın, bazı ilaç sanayiinde, verem ve romatizme tedavisi de dahil olmak üzere birçok alanlarda kullanılmaktadır.²²⁴

Gümüş ise, beyaz, parlak renkte, kolay işlenen, tel haline gelebilen ve oksitlenmeyen değerli madendir.

Atom numarası 47 ve atom ağırlığı 107,88 olan kimyasal elementtir. M.Ö. 3000 yıllarına ait mezarlarda gümüş bulunmuş olduğuna göre bu madde çok eskiden beri kullanılmıştır. Altınla birlikte insanların ilgisini çekmiştir. Yansıtma özelliği dolayısıyla Optik sanayiinde kullanılır. İletkenlik özelliği vardır. Yoğunluğu 10,5'tir. 960 C°'de erir. 1850 C°'de kaynar. Yıllık dünya gümüş üretimi 12.000 ton civarındadır. Ülkemizde Murgul ve Ergani'de yılda 5.000 kg. gümüş üretilir. Eski devirlerde para olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılda önemini kaybetmiştir.²²⁵

Kur'an-ı Kerim'de:

“Süslenmek veya faydalanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Köpük uçup gider. İnsanlara fayda vereni yerde kalır.”²²⁶ buyrulmaktadır.

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı: “Allah Teala yeryüzünde sudan başka altın, gümüş, bakır gibi bazı madenler de indirmiştir. İnsanlar bunlardan çeşitli süs ve zinet eşyaları yapmak üzere ocaklar, ateşler yakarlar. Onlar da Allah Teala'nın tayin ettiği şartlar dahilinde ateşte erir, akıcı hale gelir. Sel sularında olduğu gibi bunlarda da posa hasıl olur. İnsanlar için faydalı olan yerde kalanıdır. O süzölmüş madenden kullanılmak üzere çeşitli ve kıymetli eşyalar yapılır. Elden ele dolaşır, insanlar istifade eder.”²²⁷ der.

Altın hakkında Elmalılı bir başka âyetin tefsirinde şöyle diyor:

²²⁴ Meydan Larousse. I. 380-383.

²²⁵ Meydan Larousse. V. 428.

²²⁶ Ra'd. 13:17

²²⁷ Elmalılı. a.g.e. IV. 2975.

“Allah Teala diğer madenleri altından çok ve kolay bulunur bir vaziyette yaratmış, altını ise ihtiyacın azlığı dolayısıyla az ve ender bulunur tarzda yaratmış, zor bulunacak vaziyette ve kirlenmez bir kıymet ölçüsü yapılacak şekilde ağırlığı ve kıymetiyle yeryüzünün derinliklerine atmıştır. İlahi hikmetlerin biri de, çok ihtiyaç duyulanları tabiatta bollastırılmış ve bulunmasını (teminini) kolaylaştırmıştır. En çok muhtaç olunan şey hava ve sudur. Allah Teala bunları en çok ve en kolay elde edilecek tarzda yaratmıştır. Yiyeceğe olan ihtiyaç sudan daha azdır. Onu bulmak daha zordur. Mücevharata olan ihtiyaç az olduğu için onlarda cidden çok az miktarda ve çok zor bulunabilir. Onun için kıymetli olurlar. Bulunması zor olana ihtiyaç daha az olur.”²²⁸

D- BİYOLOJİ

Biyoloji, bugün yaşayan canlılarla eski çağlarda yaşamış ve bugün sadece fosilleri kalmış canlı varlıkların yapısını ve özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Bu bilimin adı 1802 yılında Fransa’da Lacmorc, Almanya’da Trevirenius tarafından ilk defa kullanılmıştır.²²⁹

İşte canlı varlıkları inceleyen bu bilim dalının sahasına giren konulara Kur’ân ayetlerin de temas edildiğini görüyoruz. Bu bölümde, her dönemde ilim dünyasını meşgul etmiş konulardan birisi olan hayatın kaynağı konusunun Kur’ân ayetlerinde, nasıl ele alınmış olduğunu ve müfessirlerimizin bu ayetlere nasıl yorum getirmiş olduğunu göreceğiz.

1- Hayatın Kaynağı

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de:

“İnsanı sudan yaratarak, ona soy sop veren O’dur.”²³⁰

“Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır.”²³¹

²²⁸ Elmalılı, a.g.e., VII, 4758.

²²⁹ Meydan Larousse, II, 420.

²³⁰ Furkan, 25/54.

²³¹ Nur, 24/45.

“İnkâr edenler, gökler ve yer yapışırken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi?”²³² buyurmuştur.

Canlıların gerek ilk varoluşları ve gerekse var olduktan sonra hayatlarının devamını sağlayabilmeleri onları suya muhtaç bırakmaktadır. Böylece kainattaki varlıkların devamı için en önemli unsurun su olduğu gerçeği bütün açıklığı ile ortadadır.

Müfessirimiz Elmalılı Enbiya suresinin otuzuncu ayetini tefsir ederken “Her hayy (canlı) şeyi sudan meydana getirdik. Yani gerek bitki, gerek hayvan, gerek insan olsun canlı olan herşeyin hayatına suyu sebep kıldık. Bazıları burada su ile kastedilen şeyin nutfe (meni) olduğunu söylemişlerdir. Lakin bu durumda hayvanlardan bir kısmı hayy (diri) mefhumundan tahsis olunmak icab edecektir. Halbuki su zahiri yönüyle olduğu gibi asıl manasına olduğu takdirde “her diri şey mefhumu” alelumum hayvanattan başka bitkilere de şamil olacaktır. Hakikatte gerek hayvanî hayatın ve gerekse bitkisel hayatın suya olan ilgisi de malumdur. Son zamanlarda suyun en mühim unsurunu teşkil eden hidrojenin, bütün unsurların esası gibi mütalaa olunmaya başlandığını ve buna göre de Kur’ân’ın daha şümullü bir hakikate işareti ihtiva etmiş olur. Gerçi kimyayı uzvîde karbon bir esas olarak mütalaa edilmektedir. Hayatın hava ile de alakası vardır. Fakat bunlar umum için su kadar bariz olmadığından en zahir delil ileri sürülmüştür ki, o da sudur.”²³³ diyerek ayetin bütün canlıları içine aldığına dikkat çeker.

Aynı konuda “Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Onun üstüne suyu indirdiğimizde harekete geçer kabarır. Her güzel bitkiden çift çift yetiştirir.”²³⁴ ayetinin tefsirinde Elmalılı, “Arzı da yanmış kül olmuş görürsün, ihtarı ilk nazarda yazın güneşin harareti karşısında arzın kurduğu hali gösterir. Mamafih bunu teşbih yoluyla değil, hakikati üzere anlamak hem maksadı izahta daha açıktır, hem de günümüz ilmî nazariyesi bu manaya

²³² Enbiya, 21/30.

²³³ Elmalılı, a.g.e., V. 3352.

²³⁴ Hac, 22/5.

uymaktadır. Yani, yerküresi vaktiyle yanar bir ateş olduğundan, toprak esas itibariyle yanıp sönmüş bir ateşin sertleşmiş ve tortulaşmış şeklindedir ki, hayatın son derece zıddıdır. Böyle iken “üzerine suyu indirdiğimiz vakit o yanık yeryüzü harekete geçer” denilmekte ve su ile herşeyin neşvünema bulduğu zikredilmektedir.”²³⁵

Furkan suresi 54. Ayetin tefsirinde de “Sudan bir insan yarattı. Yalnız ma-i dâfik değil, ma-i mehîn denilen insan nutfesinden değil, hiçbir insan tohumu yokken alelumum hayatın kaynağı olan ve semadan indirildiği zikredilen sudan yarattı da onu bir neseb kıldı. Yani soysop olarak devam etmesi için erkek ve dişi olmak üzere iki nev’e ayırdı. Burada tekamül kanunun muhtelif safhaları veciz bir şekilde ifade olunmuştur.”²³⁶

Maurice Bucaille Enbiya suresi 30. ayetine işaretle manasının “Her canlı şey ana madde olarak su ile yapıldı” veya “Her canlı şeyin kaynağı sudur” şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemiş ve şöyle demiştir. “Mümkün olan bu iki anlam, bugünkü bilimsel verilere kesin olarak uymaktadır. Hayatın sudan kaynaklandığı ve her canlı hücrenin temel taşı suyun teşkil ettiği açıkça anlaşılmıştır. Susuz hiçbir hayat mümkün değildir. Bilimsel veriler en eski canlı varlıkların bitkisel aleme ait olduğu izlenimini vermektedir. Birinci jeolojik çağdan kalma, yani bilinebilen en eski toprak parçaları içinde bir takım yosunlar bulunmuştur. O çağdan sonra da hayvanlar aleminin unsurları kendini göstermiş olmalıdır.”²³⁷

“O halde ister genel manada hayatın kaynağı söz konusu olsun, ister toprakla bitkileri doğuran unsur veya hayvanın tohumu söz konusu olsun, Kur’ân’ın hayatın kaynağı konusundaki bütün önermeleri, çağdaş bilim verilerine tıpatıp uygun düşmektedir.”²³⁸

²³⁵ Elmalılı, a.g.e., V, 3383.

²³⁶ Elmalılı, a.g.e., V, 3602.

²³⁷ Maurice Bucaille, Tevrat, İnciller ve Kur’ân. s. 297.

²³⁸ Maurice Bucaille, a.g.e., s. 297-299.

Çağımız ilim dünyasında hakim olan görüşü Prof. Dr. Ayhan Songar şöyle ifade etmiştir:

“Dünya yüzünde hayatın zuhurundan önce, ilk organik maddelerin teşekkülünde belli başlı enerji kaynağını Güneşin ultraviyola ışınlarının teşkil ettiği muhakkaktır. Bununla beraber, ilk ibtidai canlıların ultraviyole ışınlarını organik maddeler imali için kullanmaya muktedir olmadıkları tahmin edilmektedir. O devrelerde ultraviyole radyasyonları o derece kuvvetli idi ki, buna maruz kalan bütün canlılar mahvoluyorlardı. Bu şualardan ancak su altına gizlenmek suretiyle korunmak mümkündü. Bu sebeple hayat evvela suda başlamıştır.”²³⁹

2- Bitkilerde Üreme ve Aşılama (Botanik):

1- Üreme

Tabii ilimlerin bitkileri inceleyen bölümüne ‘botanik’ adı verilmektedir. Botanik ilmi birçok dallara ayrılmıştır. Herbiri bitkiyi bir başka açıdan incelemektedir. Genel botanik, bütün bitkilerin ortak yönlerini, özel botanik, bir bitki grubunun incelenmesidir.²⁴⁰

Üreme, canlı varlıkların kendileri gibi yeni varlıklar meydana getirmeleri ve türlerini devam ettirmeleri olayıdır. Bitkilerde üreme eşeyli ve eşeysiz olmak üzere iki türlüdür. Yapılan bu tarife esas olan üzere eşeyli üremez. Eşeysiz üreme ise basit bir çoğalmadır. Bir organizmanın parçalara bölünmesiyle meydana gelir. Organizma esas bitkiden ayrıldıktan sonra parçası olduğu organizmaya benzer hal alır. Çeliklemeli aşılama bunun basit bir örneğidir.

Bitkilerin eşeyli üreyişi, üretken bitkilere ait erkek unsurlar ve dişilerinin çiftleşmesinden meydana gelir. Bu üretken teşekküllerden de aynı bitki üzerinde bir arada veya ayrı olarak bulunurlar. Kur'an'da bahsedilen üreme bu tür bir üremez. Bu konu ile ilgili ayetler şöyledir:

²³⁹ Songar, Prof. Dr. Ayhan, Enerji ve Hayat, 31.

²⁴⁰ Meydan Larousse, II, 514.

“Biz o su ile türlü türlü, çift çift bitkiler yetiştirdik.”²⁴¹

“Yeryüzünde her türlü üründen çift çift yetiştiren odur.”²⁴²

Maurice Bucaille konu ile ilgili olarak “Malumdur ki, meyve bitkilerdeki üreme sürecinin en son safhasıdır. Meyveden önceki safha erkek ve dişi organlarıyla birlikte çiçek safhasıdır. Bu erkek ve dişi organlar, çiçek tozlarının yardımıyla döllenerek meyveler verirler. Meyvelerde olgunlaştıktan sonra tohumlar bırakırlar. Öyleyse her meyve erkek organlarla dişi organların varlığını öngörmektedir. İşte Kur’ân’ın dediği de budur.”²⁴³

2- Aşılama

Kur’an-ı Kerîm’de bitkilerin döllenmesiyle rüzgarların rolünden bahsedilerek şöyle buyrulmuştur: “Rüzgarları aşılایıcı olarak gönderdik.”²⁴⁴

Elmalı Muhammed Hamdi Yazır bu âyetin tefsirinde “Âyette geçen levâkîh “likâh”tan lâkîha’nın cem’idir. Likâh aşî demektir. Lâkîha ise aşıcı manasına gelir.” Şeklinde bir izahıtan sonra şöyle der: “Bu âyetin ifade ettiği mana başlı başına bir ilmî mucizedir. Rüzgarlar, ağaçların ve bulutların aşılایıcısıdır. Fahri Razi’ye göre rüzgarlar, bulutların erkekleri durumundadır. İbn Mes’ud bu âyetin tefsirinde “Allah Teala rüzgarları bulutları aşılamalاری için gönderir. Onlar da suyu taşımakta olup, bulutlara bırakır.” Bu izah rüzgarların bulutları aşılamasını bir tefsirdir. Fakat ağaçları aşılamasının izahını yapmamışlardır. Yani âyetin tefsirinde rüzgarların ağaçları da aşılادığı menkul olmakla beraber, nasıl aşılادığı izah edilmemiş, bir müfessir olduğu kadar bir tabib de olan Fahri Razi için de bu nokta meçhul kalmıştır.

Gerçi ağaç aşılama eskiden beri bilinen bir şey idi ama bununla rüzgarın bir münasebeti yoktu. Bitkilerde rüzgarların yapabileceği bir aşılama yakın zamanlara kadar bilinmiyordu. Ra’d sûresi, 3. Âyetindeki “O her meyveden yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır” gerçeği anlaşıldıktan

²⁴¹ Tâhâ, 20/53.

²⁴² Ra’d, 13/3.

²⁴³ Bucaille, a.g.e., s. 302-303.

²⁴⁴ Hicr, 15/22.

sonra, yani bütün bitkilerin çiçeklerinde erkek-dişr çifti bulunduğu ve erkeğin dişiyi aşılmasıyla meyvelerin meydana geldiği anlaşıldıktan sonradır ki, rüzgarların bir aşıcı hizmetini ifa ettikleri anlaşıldı. Bu suretle “Biz aşılavıcı rüzgarlar gönderdik” ayetini de “O her meyveden yine kendilerinin içinde ikişer çift yaratmıştır.” ayeti gibi, meçhul bir ilmî hakikati haber verdiği bin kûsür yıl sonra açığa çıkmış, binaenaleyh bu ayetin de bir mucize olduğu anlaşılmıştır. İşte rüzgarlar nakledici ve neşredici oldukları için faydalarından biri de ağaçları ve bitkileri aşılmasıdır. Bu neticenin alınabilmesi için de rüzgarın belli bir süratle mülayim ve muvafık bir şekilde esmesi lazımdır. Aksi halde aş yerine tahribat meydana gelir.”²⁴⁵ demektedir.

Görüldüğü gibi, Kur’ân’ın asırlar öncesinden haber verdiği konular ile, zamanımız ilmî anlayışı arasında bir çelişki yoktur. Kur’ân’ın mucizevi üstünlüğü her ayette bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

3- Genetik/Soya Çekim

Genetik, kalıtım bilimidir. Kalıtsal olayları inceler. Bu bilim dalı yirminci yüzyılın başında doğmuştur. Temeli, bitkiler ve canlılar üzerindeki gözlem ve deneylere dayanır.²⁴⁶

Kalıtımın nasıl işlediği konusundaki sırlar, binlerce yıl çözülememiştir. Bu sırların çözülmesi için ilk adım 1865’te George Mendel tarafından atılmış, 1958 yılı nobel ödülünü alan Lederberg tarafından ileri sürülen “genlerin aktarılması” çalışmasıyla kısmen çözülebilmektedir.²⁴⁷

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de:

“İsteddiği şekilde seni terkip etti.”²⁴⁸ buyurmuştur. Bu ayette,

“Seni herhangi bir surette denkleştirdi.”

“Eviridi çevirdi seni dilediği gibi terkip etti.”

²⁴⁵ Elmalılı, a.g.e., V. 3049.

²⁴⁶ Meydan Larousse, V. 102.

²⁴⁷ Modern Biyoloji, İstanbul, 1977. (Milli Eğitim Basımevi), s. 279.

²⁴⁸ İnfitar, 82/8.

“Dilerse başka bir surette terkip eder.” Şeklinde üç türlü mana veren Elmalılı Hamdi Yazır, “bu manaların hepsi doğrudur.” der ve şöyle tefsir eder: “Bazısında suret, güzel suretlerden herhangi birisi, bazısında güzellik ve çirkinlik, çeşitli şekillerden herhangi birisi demektir. Binaenaleyh, anaya-babaya-diğer akrabaya benzeyip benzememek, renk, uzunluk-kısalık, zekilik-ahmaklık gibi bedenî ve ruhî bütün şekil ve vasıflara şamil olur.

İbn Cerir, Ebî Rabah-ı Lahmî'den rivayet etmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.v) ona “Ne evladın oldu?” diye sormuş, “Ya Rasulallah! Ne evladım olabilir, ya oğlan ya kız” demiş.

- Kime benziyor? Buyurmuş.

- Kime benziyebilir ya Rasulallah? Ya babasına ya anasına, demişti.

O vakit Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

- “Öyle deme! Nutfe rahim de istikrar bulunca Allah Teala onunla Adem arasındaki her nesebi izhar buyurur. Allah'ın kitabındaki şu ayeti okumadın mı? Diyerek “İstediği şekilde seni terkip etti”²⁴⁹ ayetini okudu ve “Seni sülûk ettirir, “O surete koyar” buyurdu. Bu hadis-i şerife göre, atalara benzeme (atavizm) denilen irsî özelliştir ki, Adem'den beri atalarından intikal eden meziyetlerin, neseblerin, hususiyetlerin herbirini ihtiva edebilir. İrsiyet konusunda da faal-i müessir tabiat değil, Allah Teala'nın dilemesidir. Çünkü hüküm onundur.”²⁵⁰

Kur'ân-ı Kerim insan fitratının derinliklerinde gizli olan bu hakikati bu derece hayret verici bir üslub içerisinde düşünen insanların ve özellikle ilim erbabının gözleri önüne seriyor. Hem de bindörtüyz sene önce.

E- FİZİK

Başlangıçta tabiat ilmî anlamında kullanılıyordu. Bugün etimolojik anlamına uygun olarak dış alemde meydana gelen olayları incelemek

²⁴⁹ İnfitar, 82/8.

²⁵⁰ Elmalılı, a.g.c., VIII, 5639.

suretiyle, cansız varlıkların, yani maddenin bir kısım değişme ve gelişme kanunlarını araştırdığı kabul edilmektedir. Maddenin biçim, şekil, boyutlarıyla birlikte F. Özellikleri denilen (ısınma ısısı, öz kütlesi, kırılma indisi, vizkozluk katsayısı, elektrik özdirenci, magnetik geçirgenlik ve kalorifik katsayısı gibi) karakteristiklerinin uğradıkları değişimleri bahis konusu ederek bu değişimlerin nedenlerini araştırır. Geometrinin tarif ve teoremlerine dayanarak belli bir referans uzayına göre, cisimlerin yer değiştirmelerini, üzerlerinde etkiyen çeşitli kuvvetler ve bu kuvvetlerin tesir sonuçlarını inceler.²⁵¹

1- Eşyanın Çift Olarak Yaratılmış Olması

Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde eşyanın çift olarak yaratıldığı haber verilmektedir. Bu âyetlerin bazıları şöyledir:

“Göklerin ve yerin yaratana, size içinizden eşler, çift çift hayvanlar var etmiştir.”²⁵²

“Yeryüzüne bakmazlar mı? Orada bitkilerden nice güzel çiftler yetiştirmişlerdir.”²⁵³

“İbret alınız diye herşeyi çift çift yaratmışızdır.”²⁵⁴

“Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehtir.”²⁵⁵

Elmalı bu âyetlerin ifade ettiği manaların bazı müfessirlerce erkeklik-dişilik, hareket-sükun, yer-gök, gece-gündüz, hastalık-sağlık gibi zıtlıklar olarak yorumladıklarını haber verir.²⁵⁶

Yâsin sûresindeki konu ile ilgili âyetin tefsirinde ise “Zevc eş demektir. Alemde her şey çifttir. Mesela, cisim ve ruh, madde ve kuvvet, cevher ve araz, nefis ve âfâk, arz ve sema, zulmet ve nur, dünya ve âhiret

²⁵¹ Türk Ansiklopedisi. XVI. 362.

²⁵² Şûrâ, 42/11.

²⁵³ Şuarâ, 26/7.

²⁵⁴ Zariyat, 51/49.

²⁵⁵ Yasin, 36/36.

gibi. Elektrik bile müsbet ve menfi olarak ikiye ayrılıyor.”²⁵⁷ diyerek ilmî bir izaha giriyor.

Günümüzde modern ilimler, bitkilerinde tamamının erkekli dişili olduğunu, hepsinde erkeklik ve dişilik hücrelerinin bulunduğunu ortaya koymakta, hatta eşyanın çiftlik esasına göre yaratıldığını ifade etmektedir.

Elmalılı Hamdi Yazır’da buna işaretle buna işaret ederek “Fennin en kuvvetli buluşu olan elektrik bile erkek ve dişi gibi müsbet-menfi iki cins ayrılıyor. Bunlar bir cinsten olanları birbirini itiyor. Ayrı cinsten olanları birbirini çekiyor.”²⁵⁸ diyerek bu ayetlerde bu gerçeğin ifade edildiğini söylemektedir.

Burada önemli olan husus bütün mahlukata ait Kur’ân’ın işaret ettiği bu sırrın bugünkü müsbet ilimler tarafından tasdik edilmiş olmasıdır. Mesela Kur’ân’ın nzulunden asırlar sonra keşfedilmiş olan pozitif (artı) negatif (eksi) yüklerin birleşmesinden meydana gelen elektrik bunun önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

Modern ilimlerin ulaştığı nokta ile Kur’ân’ın işaret ettiği bir gerçek iyice anlaşılmış ve Kur’ân’ın mucizevi özelliği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

2- ekim Kanunu

Gezegenlerin güneş ve çevresindeki hareketleriyle ilgili Kepler kanunlarını inceleyen Newton, (1642-1727), birinci ve ikinci Kepler kanunlarından yararlanarak, bir gezegeni güneşe doğru çeken kuvvetin gezegenin kütlesiyle doğru, güneşe olan uzaklığının karesiyle ters orantılı olduğu sonucuna vardı. Bu ekim kuvvetinin güneş ile gezegen arasında olduğu gibi, genel olarak güneşe, bir gezegene bir uyduya veya güneş ile bir gezegen’e ait iki madde elemanı arasında da bulunması gerekir. Bu şekilde bir tümevarımın sonucu olarak Newton, evrensel çekim kanununun hazırladı. Bu kanuna göre, kütleleri m ve m aralarındaki uzaklık r olan iki maddesel

²⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., VI, 4028.

²⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., I, 254.

nokta birbirini onları birleştiren doğrudan doğruya, şiddeti $f \frac{mm}{r^2}$ olan bir kuvvetle çeker. F sabit bir sayıdır (yalnız birimlere göre değişebilir) ve evrensel çekim sabiti diye adlandırılır.²⁵⁹

Yukarıda belirtildiği gibi, cisimlerin kuvvetlisinin zayıfını çektiğini dünyanın da “güneşin çekiminden kurtulmak için günlük, senelik, dönme ve yürüme hareketine geçmek suretiyle buna mani olduğunu bildiren Newton’un ortaya koyduğu çekim kanunu ile asırlar öncesinden kainatın bu sınırlarına işaret eden Kur’ân ayetlerinin anlaşılması kolaylaşmıştır.

Konu ile ilgili ayetler şöyledir:

“Allah, gökleri gördüğünüz gibi direksiz yüksekten, sonra da arşa hükmedendir.”²⁶⁰

“Allah gökleri gördüğünüz gibi direksiz yaratmış, sizi sallar diye yeryüzüne sabit dağlar koymuştur.”²⁶¹

“Buyruğu olmaksızın yere düşmemesi için göğü onun tuttuğunu göremezsiniz.”²⁶²

Yukarıda meallerini verdiğimiz Kur’ân ayetleri, muhtevaları gereği gibi anlaşılammış olmasına rağmen günümüze kadar okunmuş, terceme edilmiş, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir. Vaktaki çekim kanunu ortaya konmuş, ilmî tefsiri benimseyen müfessirler bu ayetleri ilmî tefsir metotları içerisinde yorumlayarak sınırlarını çözmeğe çalışmışlardır.

Müfessirimiz, Elmalılı, bu ayetlerin çekim kanunu ile izah edilmesini Kur’ân’ın ruhuna uygun bulmuş ve “Görünür direklerin olmaması, görünmez bir takım direklerin olması düşüncesine mani olmaz. Fakat görünmez direklerden anlaşılana nedir? Eğer bundan Batlamyus nazariyesinde mulhaza olunan eflak gibi yıldızların istinad ettiği görünmeyen bazı cisimler

²⁵⁹ Meydan Larousse, III, 168.

²⁶⁰ Ra’d, 13/2.

²⁶¹ Lokman, 31/10.

²⁶² Hacc, 22/65.

kastolunursa bu surette asıl o cisimlerin nereye dayandığı sorusu sorulacak, bu ise direksiz manasına raci olacaktır. Eğer bundan cazibe-dafia (çekme-itme) gibi sırf akıl ile bazı kuvvetler kastolunuyorsa bunlara direk itlakı mecaz olacağı cihetle bu da direksiz mefhumuna raci olacaktır.”²⁶³ demiştir.

Rahman suresi 7. Ayetin tefsirinde “Bu ayette geçen mizandan kastolunan mana, bütün eşya arasındaki muvazene-i mumumiyye kanunudur ki, (Presenteur) yahut (gravitation) denilen cazibe-i umumiye veya siklet kanunu bunun en açık tecellisidir. Terazi ve kantar gibi tartı aleti olan bütün ölçülerin esası da budur. Eskiler bunun yalnız arzda cari olduğunu zannediyorlardıysa da bugün bütün varlıklar arasında cari bir umumi kanun olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber, yer çekimi kanunu ulvî ve süflî bütün cisimler arasında cari ibr genel kanun olduğu ve astronomi ilmî yönünden de özel önemi bulunduğu anlaşılmıştır.”²⁶⁴ der.

3- Atom

Maddenin elektrikçe nötron en küçük parçacığı olup yalnız bulunabileceği gibi kendinin aynı veya farklı diğer atomlarla birlikte de bulunabilir.

Atomların varlığı fikri, ilk defa İngiliz bilgini John Dalton (1766-1844) tarafından 1803’te yazılan bir eserde ileri sürülmüştür. Dalton bütün cisimlerin atomlardan teşekkül ettiğini ileri sürmüş ve atomların parçalanamayacağını söylemiştir. Her kimyasal elemanın atomları birbirinin aynı olup karakteristik bir kütleye maliktirler. Farklı kimyasal elemanların atomları fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından birbirinden farklıdır. İki veya daha fazla elemanın atomları sabit oranda birleşerek kimyasal bir bileşiğin moleküllerini teşkil eder.

Atomların çekirdekleri proton ve nötronlardan meydana gelir. Proton, hidrojen atomunun çekirdeğini teşkil eden pozitif yüklü bir taneciktir.

²⁶³ Elmalılı, a.g.e., IV, 2945.

²⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VII, 4666.

Çekirdekte bulunan ikinci elemanter tanecik olan nötron yüksüz bir taneciktir.

Hidrojen çekirdeği hariç bütün diğer atomların çekirdeleri z sayıda proton ve n sayıda nötrondan teşekkül etmiştir. Protonların sayısı o atomun numarasına eşittir. Çekirdekte bulunan nötron ve proton sayılarının toplamına çekirdeğin ve atomun kütle numarası denir.²⁶⁵

Yukarıda hakkında kısa bilgi verdiğimiz atom, sözlük manası olarak “bölünmez parça” şeklinde tanımlanmış, İslâm filozofları tarafından da “cüz-i ferd ve cüz-i lâyetecezzâ” olarak tarif edilmiştir.²⁶⁶

Kur'an-ı Kerîm'de de atomun varlığına işaret edilerek şöyle buyrulmaktadır.

“Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitaptadır.”²⁶⁷ Bu ayetin tefsirini Elmalılı şöyle yapıyor:

“Ne göklerde ne de yeryüzünde zerre kadar küçük bir mikrop veya molekül ondan uzak kalmaz. Bilgisinin dışında kalmaz. Ve ne de ondan o zerre miktarının daha küçüğü-atom, elektron, cüz-i ferd, cüz-i lâyetecezza, asgari mütetahi, ne de daha büyüğü hiçbiri onun ilminden uzak kalmaz. Hepsi huzurunda apaçık bir kitaptadır.”²⁶⁸

4- Elektrik

Elektronların belirli bir yöndeki düzenli hareketleri sonuncunda ortaya çıkan ve kendisini hareket ısı veya kimyasal olaylarla gösteren ve hemen her yerde kullanılan önemli enerji türü.

Çok eski çağlardan beri bilindiği halde ne olduğu yakın zamana kadar anlaşılmamış, enerjisinden faydalandığı halde, bu enerjinin niteliği ancak

²⁶⁵ İnönü Ansiklopedisi, IV, 176.

²⁶⁶ Elmalılı, a.g.e., VI, 3943.

²⁶⁷ Sebe', 34/3.

²⁶⁸ Elmalılı, a.g.e., VI, 3943.

yeni açıklanabilmiştir. Uzun süre gözle görünmeyen fakat su gibi akan bir madde sanılmış, atomun yapısı iyice anlaşıldıktan sonra E.'nin, atomların etrafında dolaşıp ona örtülük eden, atom çapında, fakat protondan 1840 defa daha hafif olan elektron adlı taneciklerin düzenli hareketlerinden başka bir şey olmadığı meydana çıkmıştır. Tabiatıta iki türlü elektrik yükü vardır. Pozitif ve negatif. Bu iki yük birbirini etkiler. Genel olarak bütün maddelerde bu yüklerden karşılık ve düzenli dağılmış olarak aynı nicelikte bulunur ve bunlar birbirlerinin etkisini yok ettiğiinden tabiatıta bulunan maddeler çok defa elektrik bakımından yansız (nötr)dir.

Birbirinin eşi olan elektrik yükleri birbirini çeker. Elektrik akımının şiddeti amper ile ölçülür.²⁶⁹

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de:

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O herşeyi bilir.”²⁷⁰

Müfessirimizin “fennin en büyük buluşu”²⁷¹ olarak tanımladığı fizik ilminin önemli zaferlerinden biri olan, insan hayatını büyük ölçüde etkileyen, sanayi ve teknolojideki akıllara durgunluk veren gelişmelere sebep teşkil eden elektriğin mevcudiyeti, İslâm bilginlerini ve özellikle tefsir ilmi ile uğraşan müfessirleri de etkilemiş ve müfessirler konu ile ilgili ayetlere dikkat çekmişlerdir.

Yâsîn suresindeki konu ile ilgili âyet de şöyledir:

²⁶⁹ Türk Ansiklopedisi. 15/8.

²⁷⁰ Nur. 24/35.

²⁷¹ Elmalılı. a.g.e.. 1. 254.

“Yaş ağaçtan size ateş çıkarandır. Ondan ateş yakarsınız.”²⁷²

Bu âyetlerin tefsirinde Elmalılı “Nur mefhumunun ziya mefhumundan (eam) umum olduğunu, Allah Teala için mecazi manada da olsa, ziya itlakının caiz olmadığı halde bu âyette nur ismi varid olduğunu, bir kısım tefsirciler “yeri ve gökleri aydınlatan” manasına aldıklarını, felsefecilerin ve sofilerin bu âyet hakkında uzun sözler söylediğini, hatta Gazâlî’nin bu âyeti tefsir için Mişkâtü’l-Envar adlı bir eser yazdığını belirtir.²⁷³

Yâsîn sûresindeki mezkur âyetin tefsirinde de Elmalılı şöyle der: “Meşhur olan bu ağaç merh ile afâr denilen iki ağaçtır. İkisi de birbirine sürtülerek ateş çıkarılır. Bu bedevilerce bilinir. Bunun birini erkek birini dişi mesabesinde fârzetmişlerdir. Her ağaçta ateş vardır. Fakat merh ve afâr temsil tarıkında zikrolunmuşlardır. Ancak burada şayan-ı dikkat olan husus şudur: Bundan kastolunan, ağaçtaki odun veya kömürü göstermek değil, delk-u temas (sürtünme) ile ağaçtan meydana gelen ısı ve ateşi anlatmaktır. Bu ise şimdi bildiğimiz bir elektrik hadisesidir. Demek ki, bu şekilde âyet, elektrige işaret etmiştir.”²⁷⁴

5- Telefon

Yunanca tele, uzak, ve phone, ses kelimelerinden meydana gelmiştir. Birbirinden uzakta bulunan iki kişinin konuşmasını sağlayan cihaz 10 Mart 1876’da Amerikalı Graham Bell Boston’da ilk defa sesi iletmeyi başardı.

Telefon Hugher’in iki kömür parçası arasına bir kömür çubuğu yerleştirerek yaptığı mikrofondan sonra büyük ölçüde gelişti. Ses dalgalarının etkisiyle titreşen kömür çubuğu, pille beslenen bir devreye yerleştirilmiş cihazın elektrik direncinde değişim meydana getiriyordu. Böylece elde edilen akımlar ses titreşiminin fonksiyonu halinde ortaya çıkıyordu. Bu mikrofona Ader tarafından geliştirilerek bugünkü mikrofonlar meydana geldi. Şehir içi

²⁷² Yâsîn. 36/80.

²⁷³ Elmalılı. a.g.e., V. 3515-3521.

²⁷⁴ Elmalılı. a.g.e., VI. 4043, 4719.

telefon şebekesi Avrupa'da ilk defa Paris'te 1879'da kuruldu. Türkiye'nin ilk telefonu 1908'de İstanbul'da kullanıldı. 1911'de Beyoğlu, Kadıköy, İstanbul santralleri bir İngiliz firma tarafından kuruldu.²⁷⁵

6- Telgraf

Yunanca tele-uzak ve graphein-yazmaktan, telgraphie meydana gelmiş bir isim. Bir işaret kodu kullanarak veya başka uygun yollarla yazılı mesajların veya belgelerin iletimini sağlayan telekonikasyon sistemi.

Bu sistemde yararlanarak telgraf cihazıyla iletilen yazılı habere de telgraf denilmektedir.

Telgraf sistemi telekomünikasyon usullerinin en eskisidir. M.Ö. yıllara dayanır. Havaî telgraf 1793 Chappe tarafından kuruldu. Elektriğin işaret iletiminde kullanılması Morse'un çalışmalarıyla 1843'te gerçekleşti.

Türkiye'de ilk telgraf cihazı 1847'de Prof. Laurence tarafından Beylerbeyi sarayında kuruldu. Padişah Abdülmecid bu haberleşme sisteminden memnun kaldı ve telgraf şebekesinin bütün ülke çapında genişletilmesi için emir verdi ve bu hat Avusturya'ya kadar uzandı. Böylece bütün Avrupa ülkeleriyle haberleşme ağı kurulmuş oldu. Haberleşme önceleri Fransızca olarak yapılıyordu. 1870 Beyoğlu Telgraf müdürü İzzettin Efendi Türkçe mors alfabesini meydana getirdi.²⁷⁶

7- Telepati

Birbirinden uzakta oldukları için alışılmış duyumlarla haberleşmeleri imkansız iki ruh veya zihnin dolaysız olarak haberleştikleri iddiasına dayanan psikolojik olay.²⁷⁷

Çağdaş iletişim aracı olarak adlandırılan telgraf ve telefon ve ruhi iletişim denilen telepatinin mahiyeti hakkında yukarıda bilgi verdik.

²⁷⁵ Meydan Larousse, XII, 28.

²⁷⁶ Meydan Larousse, XII, 38.

²⁷⁷ Meydan Larousse, XIII, 33.

Aşağıda mealini vereceğim ayette böyle bir haberleşmenin vukuu haber veriliyor Kur'an-ı Kerîm'de:

“Kervan memleketlerine (Kenan) dönmek üzere (Mısır'dan) ayrıldığında babaları: Doğrusu ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum. Ne olur bana bunak demeyin, dedi.”²⁷⁸

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı “Kervan Mısır'dan ayrılıp Kenan'a yönelince Yakub'un burnunda tüten Yusuf kokusu ilahi bir müjde idi. Yakub bu koku ile birkaç gün sonra kavuşacağı müstakbel müjdenin büyük sevincini tedricen tatmış bulunuyordu. Bu nasıl oluyordu? Seksen fersahlık mesafeden bu kokuyu getiren ne idi? Bu koku bir şimşek ve bir elektrik hızıyla gelmiş olsa, bu kadar kısa sürede ancak ulaşabilirdi.” dedikten sonra günümüzün iletişim araçlarına temas ederek şöyle diyor: “Zamanımızın fen ve felsefesi bu gibi olağan üstü ruhî olayları izah edememekle beraber inkâr dahi etmeyip telepati adı altında tasnif ve mütalaa etmektedir. Telgraf, telefon gibi isimlerde de kullanılan “tele” kelimesi uzak demektir. “Pati” etkilenmek manasına kullanılmakla telepati “uzaktan etkileme” demek olur. “Bir mananın eya duygu(his)'nun herhangi bir vasita olmadan uzaktan tebliğ-i hadisesidir” şeklinde tarif edilir.

Herhangi bir hava muhiti içinde duyulan koku, bir zahiri duygu olayı telepati kabilinden addedilecek kadar fevkalade sayılmamak iktiza edecektir. Zahiri duygu olaylarında hava ışık gibi bir hissi delil vardır ki, bu bize telepati'den ziyade telsiz ve radyo haberi kabilinden bir olayı düşündürebilir. Binaenaleyh bunun fen yönünden tasavvuru, sırf ruhî bir olay olan telepati tebligatı kadar zor olmaz. Çünkü uzaktaki bir duygu veya bilgi, gizli ve hızlı bir vasita ile yaklaştırılıp tebliğ edilmiş demek olur.”²⁷⁹

²⁷⁸ Yusuf, XII, 94.

²⁷⁹ Elmalılı, a.g.e.. IV. 2918.

8- Tren-Vapur-Otomobil

İlmi inkişaflarda, sanayi ve teknolojide kaydedilen gelişmeler tefsir ilminde de önemli anlayış farklılıkları getirmiş ve hele ilmî tefsir metodlarının gelişip yerleşmesi ve müfessirler tarafından benimsenmesi Kur'ân ayetlerinin çok çeşitli boyutlarda yorumlanmasına sebep teşkil etmiş ve yapılan bu yorum ve izahlarda geniş halk kitlelerinin Kur'ân'a ve tefsire ilgisini artırmıştır.

İşte bu nevi ayetlerden birisi de şudur:

“Emri gereğince deniz de yüzmek üzere gemileri lutfedip verdiği rızkı aramanız için denizi buyruğunuz altına veren Allah'tır.”²⁸⁰

Elmalılı bu ayetin tefsirinde gemilerin denizde yürüyebilmesi için, riayet edilmesi gereken birtakım şartların, yapılması gereken bazı ince hesapların bulunduğunu ifade ederek şöyle der:

“Emri, izin ve iradesi ve onun için koyduğu uyulması gereken kuralı demektir. Hem geminin hacmi ile aynı hacimdeki su arasındaki hafiflik ve ağırlık nisbetine ve hem de onunla hareket ettiren kuvvet arasındaki şiddet ve mukavemet nisbetine, hem muhitteki ahval ve şartların onlarla uyumlu bir surette sevk ve idaresinin hükümlerine şamil olur. Yoksa insanlar her istedikleri gibi denizde tasarruf edemezler. Allah'ın emrini tatbik etmeden, sırf kendi arzularıyla gemi yürütemezler.”²⁸¹

Elmalılı Hûd suresindeki “Taki buyruğumuz gelip tandırdan sular kaynamağa başlayınca”²⁸² ayetinin tefsirinde, Ebu Hayyân'dan “Tennûr, suyun mevzii içtimadır” görüşünü naklederek “Bu ifade geminin kazanını andırıyor. Keşşaf'ın ifadesine göre de tennur'un feveranı geminin hareket ettirici kuvvetini anlattığı düşünülürse bugünkü ifade ile ayete nihayet emrimiz gelip gemi faryap ettiği vakit” demek olduğu anlaşılır. Bu geminin de vapur olduğu anlaşılır. O takdirde akla, “O zaman böyle bir vapur nasıl

²⁸⁰ Casiye, 45/12.

²⁸¹ Elmalılı, a.g.e., VI, 4312.

²⁸² Hûd, 11/40.

yapılabilir di? Yapılsa idi unutulur muydu? soruları gelir. Bu bir vehimdir. Çünkü önceleri bilindiği halde, sonradan kabolmuş, unutulmuş sınaî tecribenin tarihte misali pek çoktur.”²⁸³

Elmalılı, Zâriyât suresindeki “kolaylıklara akanlara”²⁸⁴ ayetini, gemiler, trenler, otomobiller olarak tefsir etmiştir.²⁸⁵

F- TIP

Hastalıkları ve sakatlıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvuru teknik ve bilimsel çalışmaların tümü: tıp, hastalığın klinik, biyolojik veya anatomik belirtilerinin tanınmasına (teşhis), ilaçla, fizik, biyolojik veya cerrahi usullerle uygun bir tedavi yolu tayinine dayanır.²⁸⁶

1- Koruyucu Hekimlik

(Toplum hekimliği, önleyici hekimlik)

İnsan toplulukları için haklı olarak milli bir servet sayılan sağlığı düzeltmek amacıyla çeşitli tedbirlere başvurulur. Sağlığa yönelik tehlikelere karşı, sağlık kurallarıyla, hastalık önleyici tedbirlerle savaşılmaktadır. Bunun için Dünya Sağlık Teşkilatı, Milletlerarası Çocuk Sağlık Teşkilatı, Sağlık Bakanlığı gibi kuruluşlar istatistik çalışmalar yapar. Çeşitli milletlerarası tedbirler (salgınlarla savaş, aşılama) gibi halk sağlığı tedbirleri alınır. Koruyucu hekimlik çok yönlü özellikler gösterir. Devrî olarak yapılan muayeneler bazı hastalıkların erken teşhisine yardım eder.²⁸⁷

Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez.”²⁸⁸ ayetin nüzul sebebinin “Amir oğullarının Hac günlerinde yemek yemeyip, bayılıp düşmiyecek kadar bir şeyler yiyerek hacılara hürmet ettiklerini, diğer müslümanların da böyle yapmalarını istemeleri olduğunu bildiren Elmalılı “Bu

²⁸³ Elmalılı, a.g.e., IV, 2782.

²⁸⁴ Zariyat, 51/3.

²⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., VI, 4527.

²⁸⁶ Meydan Larousse. XII, 142. V, 753.

²⁸⁷ A'raf, 7/31.

²⁸⁸ Elmalılı, a.g.e., III, 2153.

ayette tıbbın yarısı telhis olunmuştur” denildiğini naklederek bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak şöyle der: “Biz bunu birkaç nokta-i nazarla anlıyoruz. Birincisi tıptır. Gerçi tıp, hastalıklar ilmi ve tedavi yöntemleri olarak hülasa olunmuştur. Fakat, her ikisinin de gayesi sağlıktır. Binaenaleyh, sağlığı korumak tıbbın en önemli şartını ve en mühim gayesini teşkil ettiğinden tıbbın yarısı sağlığı korumak, diğer yarısı da hastalıklar ve onların tedavileri demektir. Bu âyet ise sağlığı koruma şartlarını ve esaslarını özetlemiştir.”²⁸⁹

2- Kan Dolaşımı

“Andolsun ki, insanı biz yarattık. Nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.”²⁹⁰

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı bir tıp otoritesi gibi insan vücudundaki damarlardan, bunların görevlerinden ve kan dolaşımından bahsederek şöyle der:

“İki nevi damar vardır. Bedenin etrafından kalbe gelen, yani siyah kanı kalbe götüren damarlara verid (çoğuluna evride) kalpten vücuda dağılan kırmızı kanı bedene dağıtan damarlara da şerayın denilir. Şiryânların kökü kalbin sol tarafından çıkan ebherdir. Boyunda gırtlığın yanlarından geçen ve de can tabir olunan şah damarları bundan şahlanır. Kalbte veridlerin (kılçal) damarların birleştiği büyük toplar damara da vetin (veridi ecvef) denilir. Verid-i ecvef (yani vetin) ensiceye temas ettiğinde müvellidülhumuzasını kaybetmiş olan siyah kanı kalbin üzeyni eymenine (sağ yanına) isal eder (ulaştırır). Butayni eyser ile üzeyni eymen arasında teessüs olan bu cümlei viaiyyedeki deveranı deme (deveran-ı kebir) namı verilir. Siyah kan üzeyn-i eymenden butayni eymene ve butayni eymenden şiryani rievîye geçer. Şiryani rievîye giren kan, riede eviye-i şariyye içerisinde heva ile temassa gelince kırmızı kana tahavvül ederek evride-i rievîye ile sol üzeyne, badehu sol butayne dökülür. Butayni eymeni üzeyni eysere birleştiren cümlei viaiyyedeki

²⁸⁹ Elmalılı. a.g.e., III, 2153.

²⁹⁰ Kâf, 50/16.

deveran dahi deveranı sağır namını alır. Deveranı kebirde şıryanlarda kırmızı, veridlerde siyah kan vardır. Deveranı sağırde ise şıryanlarda siyah veridlerde kırmızı kan vardır.”²⁹¹

G- ZİRAAT

İnsanlara yararlı bitkiler yetiştirmek amacıyla toprak üzerinde yapılan çalışmaların tamamı²⁹² veya toprak ve tohumu kullanarak bitkisel veya hayvansal ham maddeleri üretmek, üretilenleri tam veya yarı mamul haline getirmek için yapılan çalışma²⁹³ olarak tanımlanan ziraat, insan hayatı için çok önem arzeden konuların başında yer alır. Yaşamak için hava, su kadar beslenmeye de ihtiyaç duyan insanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için ziraate önem vermişler, üretimlerini artırmak için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Bugün insan sağlığını tehdit eden konuların başında hava ve suları kirlenmesi, diğer bir ifade ile çevre kirliliği kadar açlık endişesi de önemli bir yer tutmaktadır. Her geçen gün nüfusun hızla artması, üretilenin mevcut nüfusa yetmemesi, mevcut tarım alanlarının her geçen gün biraz daha yok olması, dünyanın dört bir tarafındaki yaşanan kuraklık açlık tehlikesini devamlı olarak dünyanın gündeminde tutmaktadır.

İnsanoğlunun yaratılışının ilk gününden beri bildiği ve hayatı boyunca hiçbir zaman bırakmadığı tarımla meşguliyeti Kur'an-ı Kerim'de teşvik etmiş²⁹⁴ ve bunun bilimsel yöntemlerle yapılmasını istemiştir..²⁹⁵

Elmalılı Hamdi Yazır Bakara suresinin “Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir. O herşeyi bilendir.”²⁹⁶ ayetinin tefsirinde mü'minleri yerden çıkan buğday tanelerinin kıymetini bilmesi, israf etmeyip bir tanesinin bile küçük görmeyip

²⁹¹ Elmalılı, a.g.e., VI, 4508.

²⁹² Meydan Larousse, XI, 899.

²⁹³ Türk Ansiklopedisi, XXX, 441.

²⁹⁴ Mülk, 67/15.

²⁹⁵ Kehf, 18/85; A'raf, 7/58.

²⁹⁶ Bakara, 2/261.

telef edilmemesi gerektiği ifade ile, ilahi nizam gereği yeniden dirilme sırrı olmasa idi, toprağa atılan tane çürür, ne filiz ne de başak verirdi, diyerek şunu söyler: “Âyet bize bilhassa şunu anlatıyor ki, hikmeti ilahiyye asagari olmak üzere bu kadarına müsaittir. Bunun böyle istihsal edilmemesi nizamı hikmet üzere ziraatçılık yapılmamasındandır. Binaenaleyh insanlar ziraat bilgilerini geliştirirlerse bol ürün almakla müjdelenmişlerdir. O zaman yeryüzünde elde edilen tarım ürünleri nüfusumuza yeterli gelmiyor diye kavga etmezler, yetmiyecek diye de ümitsizliğe düşmezler.”²⁹⁷

Elmalılı aynı konuda bir başka teknik yöne dikkat çekerek “Ziraatle uğraşanlar bir buğday tanesinden çıkan çimleri çatallandıktan sonra ayırarak fide halinde dikmek suretiyle bir taneden ikibin taneden fazla hasılat elde edebileceklerdir.”²⁹⁸

- Tahıl Ürünleri ve Meyveler

“O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik. Ondan bitirdiğimiz yeşilden-birbirine benzeyen ve benzemeyen yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Bunlarda insanlar için şüphesiz deliller vardır.”²⁹⁹

Elmalılı bu ayetin tefsirinde Fahreddin er-Razi'nin “Burada önce tahıl ürünleri sonra hurma, üzüm, zeytin, nar gibi meyve çeşitleri zikredilmiş, tarım ürünleri önemine binaen hepsinden önce anılmıştır. Sonra da araplar nazarında gıda mevkiinde olan hurma zikredilmiştir. Hurmadan sonra üzüm zikredilmiştir. Çünkü üzüm meyvelerin en şerefliisidir. Yaprağı da, meyvesi de faydalıdır. Suyu safra hastalığının tedavisinde kullanılır. Üzümden yapılan kuru üzüm, pekmez, sirke ve şıranın faydaları saymakla bitmez. Çekirdeğinden tıpcıların ürettiği ilaç, mide için faydalıdır. Hasılı üzüm meyvelerin sultanıdır. Keza zeytin de çok faydalı bir meyvedir. Nar da latif

²⁹⁷ Elmalılı, a.g.e., II, 897.

²⁹⁸ Elmalılı, a.g.e., II, 898.

²⁹⁹ En'âm, 6/ 99.

bir meyvedir. Nar da latif bir meyvedir. Suyu da çok güzeldir. Zayıf bedenleri kuvvetlendirir. Hem gıda hem devadır.” dediğini zikrederek herşeyin gerek mebedinde gerekse tekamülünün çeşitli safhalarında, hem ilim erbanı hem de hikmet sahiplerine hem de iman kabiliyeti olanlara, Allah Teala'nın kudret eserleri aşikardır.” der.³⁰⁰

H- HAYVANLAR ALEMİ

Kur'ân-ı Kerim, hayvanların kendi aralarında topluluklar halinde yaşadıklarını haber vermiş En'am sûresi 38. Âyetinde şöyle buyrulmuştur:

“Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlarda ancak sizin gibi birer toplulukturlar. Kitapta biz hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra Rablerine toplanacaklardır.”³⁰¹

Bu âyete göre, kendi aralarında bir toplum düzeni içerisinde yaşayan hayvanlar, mensubu oldukları toplumun huzur ve sükununu sağlamak için belli bazı kurallara kendilerinde mevcut iç güdülerini vasıtasıyla uyarlar.

Konu ile ilgili bilim adamları hayvanlarda ve kuşlarda akıl ve zeka bulunmadığını, bütün davranışlarını iç güdülerini vasıtasıyla yaptıklarını söylemektedirler. Yine bunlara göre, hayvanları birbirine bağlayan bir takım sağlam bağlar vardır. Mesela, karınca ve arı toplulukları sanki bir ailenin veya bir devletin fertleri gibi kendi kurallarına kesin bağlı olarak hayatlarını sürdürürler.

1- Bal Arısı

Bal arıları bey arı (bir dişi kraliçe), erkek arılar ve çalışmakla görevli çok sayıda işçi arılarla birlikte toplu halde, kollektif bir çalışma anlayışı içerisinde yaşarlar.

Kur'ân-ı Kerim'de bal arısı ile ilgili âyet şöyledir:

³⁰⁰ Elmalılı, a.g.e., III, 1996-1998.

³⁰¹ En'am, 6/38.

“Rabbin bal arısına, dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin. Sonra her çeşit üründen ye. Sonra da Rabbi'nin işleme için gösterdiği yollardan yürü, diye öğretti. Karınlarından insanlara şifa olan çeşitli renklerde bal çıkar. Düşünen bir millet için bunda ibret vardır.”³⁰² Elmalılı bu âyetin tefsirinde şöyle der:

“Bu âyette geçen vahyi tefsirciler “vahy-i ilham” diye tefsir etmişlerdir. Çünkü bundan maksat nebilere ait vahiy olmadığı aşıkardır. İlham, bir manayı kalbe ilkadır. Fakat ilham, ilmî ve ameli yönden bir vücup ve zorunluluk ifade etmez. Halbuki bal arısında şu ifade olunan mana bir zorunlu görevi ifade eden bir özel fitrattır. Denilebilir ki, arının sanatı bir nübüvvet vahyi olmamakla beraber zaruri bir hüküm ifade etmesi yönünden ona benzer ve vahy denilen ruhsal durumun kunut ve isabetini tasavvur ve tefekkür edebilmek yönünden ilhamdan daha kuvvetli bir misaldir. Yani Hak Teala tarafından arıya bal yapmak ruhi ve sanatı şaşmaz bir vücup ve işaretle verildiği gibi Peygambere gelen vahiyde zaruri bir ilmi ledünnîdir. Ve buna işareten , , buyrulmuştur. Binaenaleyh “arıya vahy”in manası ona o ruhu fitrat vermek ve zahiri bir vasıta olmaksızın gizli bir surette terbiye ederek ona o his ve sanatı kemali katiyetle talim edip belletmek demektir.”³⁰³

2- Karıncalar

Böcek cinsinin büyük bir topluluğunu teşkil eden karıncalar topluluk halinde yaşadıkları, emir-komuta sistemi içerisinde hareket ettikleri, görev bölümünde üzerlerine düşeni eksiksiz yerine getirdikleri, aralarında müşterek bir lisan kullandıkları bilinmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’in Neml (karınca) sûresinde kuşların ve hatta karıncaların dilinden anladığından bahsedilerek şöyle buyrulmaktadır: “Sonunda karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu sizi farkına varmadan

³⁰² Nahl, 16/68-69.

³⁰³ Elmalılı, a.g.e., V. 3108.

ezmesin! dedi. Süleyman onun sözüne hafifçe güldü ve “Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy!” dedi.³⁰⁴

Elmalılı Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde karınca vadisinin Şam’da veya Taif’te veya Yemen’de karıncası bol olan bir derenin adı olduğunu belirterek şöyle der: “Karıncalar birçok hayvan meraklıları tarafından incelenmiş ve birçok garaib hikayeler anlatılmıştır. Cemiyet halinde yaşadıkları herkesin malumu olduğu gibi güçleri ve çalışma tempolarının yüksekliği de bilinmektedir. Emir-komuta ile hareket ettikleri, birbirlerine tebliğat yaptıkları aralarında postacı ve müfettişleri bulunduğu kaydedilmiştir. Nasıl olduğunu bilmesek de herhalde birşeyler anlattıklarını biliyoruz.

Burada şunu da kaydedelim ki, karıncaları tetkik eden bir mütehassis yuvalarının önüne bir şeker koyuyor. Bir kısmı bunu haber alıp yemeye başlıyorlar. Daha sonra şekerin üzerine biraz rakı döküyor. Bir kısmı kaçıyor, bazıları ise rakılı şekeri yiyor ve sarhoş oluyor. Kaçanları da içkili şekerleri yiyenleri de aynı renkte boyalarla işaretliyor. Kaçanlar gidip durumu yuvadakilere haber veriyorlar. Bir müddet sonra kalabalık bir grup halinde gelip içkili şekeri yiyerek sarhoş olanları öldürüyorlar.³⁰⁵

3- Örümcek

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler.”³⁰⁶

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, “Allah’tan başkalarını ihtiyaçlarına karşı yardım eder, faydaları dokunur, işimizi görür, tehlikeden korur diye veli, salub, hamî edilerek, mabud edinenlerin mesel olacak halleri örümceğin mesel olmuş haline benzer. Bir ev edinmiştir. Hiç dini olmayanlar agibi hiç

³⁰⁴ Neml, 27/18-19.

³⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., V, 3667.

³⁰⁶ Ankebût, 29/41.

evsiz değil. Bir sinek avlayacak kadar bir haneye tutunmuştur. Fakat evlerin en çürüğü örümcek evidir. Evi ev benzemez. Ne gölge yapar ve korur. Bir rüzgarla tarumar olur. Onun için örümcek evinin çürüklüğü meşhur misaldir. İşte o örümcek kafalı müşriklerinde istinadgahları böyle çürüktür. Bütün tutundukları fanidir. Eğer bilselerdi.

Razi, gösteriş ve riya için ibadet edenlerin dahi Allah'tan başkasını veli edinmiş olacaklarını ifade eder. Evet Allah'tan başkasına dayanan her ümit dipsizdir."³⁰⁷ (Elmalılı, a.g.e., 5/3778).

4- Uçan Kuşlar

"Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer toplulukturlar. Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra Rablerine toplanacaklardır."³⁰⁸ (En'am, 6/38).

Bu ayetin tefsirinde Elmalılı, "Allah Teala'nın kudretini anlamak için diğer hayvanların yaratılışında ve hayat tarzlarında insanların istifade edeceği pek çok esrar bulunmaktadır. Yani hepsi sizin gibi topraktan yaratılmış bir nevi hayata mazhar kılınmış, bir nizam altına alınmış, sizin gibi rızıkları, ecelleri takdir olunmuş vakti mukaddere kadar yer içer, hepsi sizin gibi muhtelif suretlerde bir benzerlik taşır, hepsi sizin gibi ictima eder, birbiriyle tanışır veya kaçır, koklaşır veya döğüşür. Hepsi sizin gibi bir diğerinden doğar, çoğalır, hepsi sizin gibi bir asıldan çıkarlar. Yüce kudretin hükmü tesiriyle hepsi sizin gibi bir canlı hayatı yaşayan muhtelif taife ve sınıflara ayrılmış varlıklardır. Hepsi ilahi takdir ve Rabbani tedbir dairesinde sizin gibi birer ümmet ve size birer dersi ibrettirler.

İşte kalemi evvelin yazdığı bu nizam sayesinde ki, eşyayı tetkik ve tettebbu ile marifetler, ilimler, fikirler edinilir. Kitaplar yazılır. Mazi ve istikbal kanunları sezilir. Yerde sürünen hayvanların kanat denilen iki basit yelpaze ile yerden kalkıp semaya doğru fırlayan, uçan kuşların hareket ve yaratılışlarında

³⁰⁷ Elmalılı, a.g.e.. V. 3778.

³⁰⁸ En'am, 6/38.

amil olan nizamı kudretin, hareket ve hayat kanununun ve bunların neticesinin tetkik ve incelenmesinden bütün bunları temsil eden beşeriyetin ne gibi hayatlara namzed olduğunun ve bu konuda ne kadar hükümler ve ilahi tekliflerin cereyanına ittiba etmek mecburiyetinde bulunduğunu ve Allah'ın yazdığı yazıların katiyetini ve mücerred hayvanî hayatı yaşamak isteyenlerin bunlardan kendi hilkat ve fitratlarından ne kadar gafil olduğunu anlamak mümkün olur. Havada kuşun kanadı ile uçtuğunu görüp de ondan tayeran (uçuş) kanunlarını yazan Allah'ın kudretini anlamaya çalışanlar içindir ki, kuşların uçuşu bir âyet olur. Bütün hayvanların böyle bir âyet olduğunu anlamayan ve benzerlikleri çıkarıp bulmaya çalışmıyanlara ne kadar âyet indirilse boştur.”³⁰⁹

I- GÜZEL SANATLAR

Mimarî, heykeltraşlık, resim, gravür, müzik gibi tabiat biçimlerinin benzerini ortaya koyan sanat türleri, tasvir ve sembollerle göze-kulağa hitap eden veya yazılı olan, estetik değer taşıyan her türlü sanat eseri³¹⁰ olarak tanımlanan güzel sanatların bir kısmına Kur'ân ayetlerinde de işaret edilmiş ve bu ayetler ilmî tefsir anlayışı içinde daha geniş bir şekilde yorumlanmıştır. Güzel sanatlar'ın bir dalı da musiki'dir. Şimdi bu konuyu ele alarak müfessirimizin konu ile ilgili görüşlerini nakledeceğiz.

1- Musiki

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de;

“Ey dağlar ve kuşlar! Davud tesbih ettikçe siz de onu tekrarlayın, diyerek andolsun ki, ona katımızdan lütuflarda bulunduk.”³¹¹ buyurur. Elmalılı Hamdi Yazır bu ayette “Cenab-ı Hak'ın Davud'a olan lütuf ve ihsanının güzel ses olduğunu bildirerek âyet-i kerimenin tefsirini şöyle yapar:

³⁰⁹ Elmalılı, a.g.e., III, 1919-1920.

³¹⁰ Türk Ansiklopedisi, IXX, 111.

³¹¹ Scbe', 34/10.

“Yani Davud’a öyle güzel bir ses, öyle şanlı bir eda verilmiştir ki, akşam sabah tesbih ettikçe onun sesine bütün dağlar ve kuşlar iştirak eder, çınlar, öterdi. Demek ki, güzel ses ve güzel nağme Davud (a.s)’ın özel bir vasfı, kuşları dahi başına toplayan bir mucizesi olmuştu.”³¹² diyerek musiki konusunda şunları söyler:

“Bu güzel sanatın (musiki) İslâm’da mutlak şekilde yasaklanmış olduğunu zannedenler olmuştur. Fakat kesinlikle bilinmelidir ki, yasaklanan, fık’a götüren nağmelerdir. Yoksa, Kur’an’ı tertil ile ve güzel sesle okumat zaten emrolunmuştur. Bu konuda çok miktarda hadis-i şerif vardır. Bazı kişiler, musikinin tesirini ruhani zannederler. Böyle bir zan, ruhu heva zannetmek olur. Ses, bir heva ihtizazı olduğu için musikinin doğrudan doğruya verdiği tesir ve heyecan, bir buse zevki gibi cismani ve asabi bir tesirdir. Teganni ancak bir kelimenin bir sözün manasını ruha duyurmağa hizmet etmesi itibariyledir ki, ruhani bir kıymet olabilir. Fasık olan kimseler, şehvetle ilgili konularda cismani heyecan aradığı için manayı öldürerek sadece asaba basan kuru nağmelerle cismani tesir arar. Bu ise ruhani şuur’u terbiye değil, ifna eder. Belki fasık bir kimse için, bütün şuurundan geçip mest olmak bir zevktir. Fakat dinin, şerin vermek istediği zevk bu değil, aksine güzel manalı, mukaddes şuurlu bir hayat yaşatmaktır. Din istiyor ki, Kur’ân okunurken ses güzelleştirilsin, teganni edilsin. Ancak nazmı bozacak, manayı unutturacak olan kuru bir ses ile fasıkların yaptığı nağmelerle değil, lafızların tecvid ve fesahatini bozmadan manayı belagatinin incelikleriyle duyurarak, şuurlu bir hayata yöneltecek bir lan ile okunsun ki, buna hadis-i şerifte lühun-u arap tabir edilmiş ve ilm-i edada tecvid ile tarif olunmuştur. Bu şekilde biz Kur’an’ı güzel okuyan bir kimse hakkında “Davud’un mezamirinden bir mizmar verilmiş” diye övülür. Hz. Davud’un, dağları büyüleyen, uçan kuşları durduran mucizesi de kuru bir ses oyunundan ibaret mücerret terennümler değil, ruhtan kopup hüdaya arzolunan takdis ve

³¹² Elmalılı, a.g.c., VI, 3948.

tesbihleri idi. Nitekim bu manayı ifade için dağlar akıl sahipleri gibi gösterilerek “Ey Dağlar!” şeklinde nida olunmuştur.”³¹³

2- Taş Oymacılığı, Mermercilik, Şhircilik, Süslemecilik

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Âd kavmi ile ilgili olarak

“Ey Muhammed! Rabbinin hiçbir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Âd milletine vadide kayaları kesip yontan Semud milletine ne ettiğini görmedin mi?” buyuruyor.

Âd ve Semud kavminin taş oymacılığında, süslemecilikte çok ileri noktalara ulaştıkları belirtilen Fecr suresindeki bu ayetlerin tefsirinde Elmalılı şöyle diyor:

“Kedilerine öyle güzel evler yapıyor, şehirler kuruyorlardı ki, bu, onlara Allah'ın vermiş olduğu bir kuvvet ve bir sanat idi. Beldeleri gezip dolaşırlar, dağlardan indirdikleri kayaları taşları yontup işliyerek güzel evler, binalar, havuzlar yaparlardı. Kayaları, taşları, mermerleri ilk yontan Semud idi. Binyediyüz civarında şehir kurmuşlardı. Bunların hepsi taşlardan yapılmıştı. Hatta vadileri kapatıp barajlar ve su depoları yapmışlardı. Âd ve Semud Nuh sülalesindendi. Şam ve Hicaz bölgeleri arasında yaşadıkları bilinir. Nasıl helak oldukları muhtelif surelerde geçmektedir.”

İ- FELSEFE

“Felsefe deyimi, sevgi anlamına gelen Yunanca Philia deyimiyle bilgi anlamına gelen yunanca sophia deyiminden meydana gelmiştir ve bilgi sevgisi demektir. Bütün dillere latince aracılığıyla geçmiştir.”³¹⁴

“Canlı varlıklar ve eşyanın ilkeleriyle, insanın evrendeki rolü ile ilgili görüşlerin ve inançların tümüdür. Bu konular üzerinde eleştirici bir

³¹³ Elmalılı, a.g.e., VI, 3949.

³¹⁴ Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, II, 147T.C.

düşünceye dayanan fikirler sistemidir. Bir filozofun bir felsefe okulunun, bir çağın öğreticisi, sistemidir.”³¹⁵

Müfessirimiz Elmalılı M. Hamdi Yazır, bir tefsir alimi olduğu kadar felsefe ilmine de vakıf bir bilgindi. Hak Dini Kur’ân Dili adlı tefsirinde zaman zaman felsefi konulara da temas etmiş, yer yer bu konularda bilgi vermiş ve bu suretle felsefi konulardaki geniş bilgisini ortaya koymuştur.

Hâkka suresindeki,

“Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, Kur’ân şerefli bir elçinin getirdiği sözdür.”³¹⁶ ayetlerinin tefsirinde tekzip ve inkarın kaynakları olarak gösterdiği sofestailik ve pozitivism hakkında bilgiler vererek bu felsefi akımların görüşlerini tenkit eder ve şöyle der:

“Şundan gafil olmamak lazımdır ki, burada bu yemin de pozitivismin en önemli bir hatasına bir tenbih vardır. Zira tekzip ve inkarın başlıca iki kaynağı vardır; biri sofestailik, diğeri pozitivistlik.

1- Sofestailik: Safsatacılıktır.

“Bunlar gördüklerini de inkar ederler. Kendilerine de inanmazlar. İnançdırlar. Kabil-i hitap değildirler. Söz kar etmez.”³¹⁷ diyerek sofestaileri reddeder. Günümüz felsefecilerinde bunlar hakkındaki görüşleri “bozuk, uydurma ve ciddilikten uzak felsefe anlayışı”³¹⁸ şeklindedir.

2- Pozitivistler

“İnsan için olumlu olan sadece olguları gözlemleyerek betimlemek olduğunu ileri süren öğretisi, olguculuk (Pozitivism) öğretisi”³¹⁹ olarak tanımlanan pozitivism Fransız düşünür Auguste Comte (1798-1857)

³¹⁵ Meydan Larousse, 4, 572.

³¹⁶ Hâkka, 69/38, 39, 40.

³¹⁷ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5338.

³¹⁸ Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, I, 168

³¹⁹ Hançerlioğlu, Felsefe Anksiklopedisi, IV, 318

tarafından kurulmuştur. Comte'a göre "bütün felsefeler yıkıcı ve olumsuz olmuşlardır. Çünkü deneyi aşan metafizikle uğraşmışlardır."³²⁰

Materyalist ve idealist olduklarını, ampirik olay ve olguları incelemekle yetinip bilimci olduklarını söyleyen pozitivistlerin fikirleri şöyledir:

"Pozitivist bilimden başka bilim yoktur. İnsanlığa, hiç bir insan üstü varlığa dayanmayan ve insan sevgisinden doğan yeni bir insanlık dini gereklidir. Bu din pozitif nedenlerin üstüne kurulmalı, teoloji ve metafiziğe sırt çevirmeli, insanlık dini, nereden gelip nereye gideceğimizi düşünmeden kısa hayatımız daha iyi yaşanılır bir hale koyacaktır. Bu ise birbirimizi sevip birbirimiz için yaşamakla gerçekleşir."³²¹

Elmalılı yukarıda kısa bilgi verdiğimiz pozitivistler hakkında görüşlerini şöyle ifade eder.

"Pozitivistlik fazla müsbetçilik taasubudur ki, bunlar gördüklerine inanır, görmediklerini inkar ederler. Hayattan maksat, gördüklerine saplanıp durmak değil, yürümek, hata ve tehlikelerden korunarak selamete yürümektir. Bu gaye ise görünen tarafta değil, görünmeyen taraftadır. Asıl tehlike görünmeyen taraftan gelecek olandır. Onun için hep isbat olunmuş ve olacak başka hakikat yokmuş gibi hep görülene saplanıpta ondan ilerisini büsbütün inkar etmek, müsbetçilik değil, sofistaiyenin yaptığı gibi menfi bir körlük ve inatçılıktan ibaret büyük bir hatadır ki, ilmi bildikleriyle sınırlayan, iman hududuna yaklaşmak istemeyen kuru akılcı rastyonalistlerle mahdut tecrübeci pozitivistler hep böyle nefy ve inkarı müsbet zannederek haberlere, harikalara inanmamış akıl ve tecrübelerinin arkasındaki hakikatın ateşine yanıp gitmişlerdir."³²²

"Evet Mülk suresinde de geçtiği gibi nazar ve tecrübe insan için ilim için en yakın yoldur. Fakat tecrübe bize gösteriyor ki, hakikat bizim görüp

³²⁰ Haçerlioğlu, a.g.e., IV, 318.

³²¹ Haçerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, s. 290.

³²² Elmalılı, a.g.e., VIII, 5338.

kavradıklarımızdan ibaret değildir. Gördüklerimizi ve tecrübe ettiklerimizi isbat ederken, görmediklerimizi, kavrayamadıklarımızı inkara kalkmak isbatçılık değil, menfiliktir. Tecrübenin bütün medarı ihtibar, yani nefsin vakiden haber almasıdır. (Hak doğru) nefsin vaki olan şeye intibakıdır. Habere itibar etmeyerek kendi bildiğine yürüyen nefis, indi görüşüyle tehlikeye girer. İhtibar ise süflî olan lems (dokuma) zevk, (tad) sevm (dinleme) hislerinden ibaret olmadığı gibi, hissi basar (görme duygusu) dan ibaret de değil, batınî hisler ve akılla da alakalıdır. Hatta haberin en geniş sınırı iştimededir. O, insana akıl ve görmenin kavrayamacağı haberler getirir. İstihbaratın önemi büyüktür. Onun için devletler buna büyük önem vermiştir.³²³ Elmalılı bu noktada inkar ve tekzip yönlerini tenkit ederek şöyle der:

“O halde hiç yalanı duyulmamış ahlak, akıl ve idraki doğru, sıd ku emanetle tanınmış, söylediklerini bilen büyük bir habercinin, her zorluğu göze alarak “Ben yakinen haber aldım bu böyledir. Şu şöyledir. İnanın! diye yemin ederek verdiği haberi öyle şey olmaz diye tekzibe kalkışmak, hem nazarı akıl ve hem de tecrübî akıl yönünden hata olmaz mı?

“Ey Mekkeliler! Siz ve bütün insanlık, büyük bir tehlike içindediniz. Eğer Allah’a iman eder, benim verdiğim haberleri dinler, bana uyarsanız, büyük tehlikeden kurtulup Hakk’a ereceksiniz. Allah bunu bana böyle dedi ve bana Kur’an’ı verdi. Bu dünyanın sonu nasıl olsa ölüm değil mi? Gelin onunla inliye inliye ateşe gitmektense, Hakk’ın ameline kavuşalım diye davet eden Hz. Peygamber’e hayır, yalan söylüyorsun. Bizi kandırıyorsun gibi ilk nazarda hakikat gibi gözüken sözleriyle sondaki hakikat karşılaştırılacak olursa, yirmi küsur sene sora müşriklerin, kısıraların, kayzerlerin tepelenip İslâm nurunun aleme yayıldığı, tecrübe sahasında tahakkuk ederek kendini gösterdiği mülahaza olunursa akıllı kim, mecnun kim, aldatan kim, aldanan kim ortaya çıkmış olmaz mı?

³²³ Elmalılı, a.g.c., VIII, 5338.

O halde görünene tutunup müsbete gitmek isteyenler buldukları noktada durup kalacaklarına, bu haberlerin henüz görünmeyen yönlerini de dikkate alarak tekzip ve inkardan sakınarak, buldukları halde kalmıyacaklarını bilerek, ahiretin o yüksek saadetine vermek için aşk ve şevk ile Hakk'a doğru yürümek daha karlı olmaz mı?"³²⁴

---

³²⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5338.

SONUÇ

Şunu öncelikle ifade etmek gerekir ki, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) de diğer Peygamberler gibi bir takım ilmî ve fennî hakikatleri göretmek için gönderilmiş değildir. Bunlar Peygamberlerin görevleri de değildir. Bunlar akılla bilinip bulunan şeylerdir. Gelişen teknik araçların yardımıyla tecrübe ve deneyler neticesinde tesbit edilir. Peygamberlerin görevlerinden değildir.

Bu sebeple Kur'an da bir fen bilimleri kitabı değildir. Vahiy, akıl ile bilinmeyecek konuları bildirir. Din insanları ikaz ve irşad ederek doğru yola ulaştırır. Kur'ân zaman zaman tabiat ilimlerinden bahsederek Yaratıcıya delaleti itibariyle kainattan bahseder. İşaret yoluyla müsbet ilimlere temas eder. Kainattaki olayların özüne iner.

Kur'ân, fenne ve müsbet ilimlere karşı asla vaziyet almaz. Kur'ân'a aykırı hiçbir fennî hakikat yoktur. Nitekim Elmalılı bu konuda şöyle demektedir:

“İtiraf etmek lazım gelir ki, fenlerin tecrübe sahasında keşif ve tatbiki ilerledikçe bunlar Kur'ân'ın mazmunlarına aykırı gitmemiş, bilakis birçok âyetlerin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmiştir. Eski hey'et nazariyyeleriyle yeni hey'et nazariyyeleri Kur'ân bakımından mukayese edildiği zaman, eski hey'ete nazaran te'vile gidilmesi lazım gibi görünen nice âyetleri yeni hey'ete nazara te'vile gidilmeksizin zahiri vechile anlamak daha ziyade kolaylık kazanmıştır.³²⁵

İlmi ve fennî hakikatlerin, yeni yeni keşifler ve gelişmeler dolayısıyla değişebileceğini kabul eden Elmalılı, “İlim ve fennin ulaştığı en son bilgiler dikkate alınarak Kur'ân'ın kevnî hakikatlerinin, yeni yeni keşifler ve gelişmeler dolayısıyla değişebileceğini kabul eden Elmalılı, “İlim ve fennin ulaştığı en son bilgiler dikkate alınarak Kur'ân'ın her yüz senede bir tefsir

³²⁵ Elmalılı, a.g.e., VII. 5195.

edilmesi gerektiğini ifade eder. En büyük arzusunun 20-30 asistanın maiyetinde çalışarak beşeri bilgileri toplamak sûretiyle ilim ve fende yeni gelişmeleri değerlendirerek bir tefsir yazmak olduğunu söyler.³²⁶

Elmalılı, bazı âyetleri tefsir ederken zaman zaman müsbet ilimlere de temas etmiştir. Onun şu sözleri buna bir nevi gerekçedir. “Bunun için ulûm ve fûnûn-u tabiiye, bizim Allah’ın kudreti hakkındaki yakinimizi ve imkân-ı zâtî hususundaki imanımızın vüs’atini yıkacak değil, takviye edip genişletecek deliller telakki edilmek lazım gelir. Fenleri kendi hudutları dahilinde takip ve terakki ettirmeliyiz.”³²⁷

Böylece fennin imanı takviye edeceğine inanan Elmalılı, bazı âyetlerin tefsirinde bu inancı istikametinde hareketle yer yer müsbet ilimlere yer vermiştir. Nitekim Âraf sûresi, 57. âyeti “Nihayet bu rüzgarlar su ile yüklü ağır ağır bulutları kaldırıp yüklendiği zaman, bakarsın ki, biz onları ölmüş (kurumuş) memleketlere sevk etmişizdir.”³²⁸ ‘nin tefsirinde şu izahı yapmaktadır. “Yani rüzgarların kaidelerinden biri de bulutları derleyip toparlamak ve yaymak ve yağmura muhtaç olan yerlere götürmek için tepelerinde taşımaktır. Fakat bu taşıyışta son derece dikkate şayan bir husus vardır. Çünkü hava hafif, bulutlar ise ağırdır. Hafifin ağırı kaldırması ise tabiata aykırıdır. Vakıa burada bu sıklet ve iklal ihtarının tabii ilimler nokta-i nazarından pek büyük ehemmiyeti vardır. Zannedilirdi ki, bulutlar havadan hafif su buharından ibarettir. Halbuki asıl bulut su buharı hali değil, bilfiil su taneciklerinin birikme halinde olduğu sonradan farkedilmiş ve suyun ise havadan ağır olduğu malum bulunmuş olduğundan bulutların hava boşluğundan muallakta durması hikmet-i tabiiyede bir mesele teşkil etmiştir. Ve izahında iki nazariyeye meydana gelmiştir. Başlangıçta “O su tanecikleri sabun köpüğü gibi içi boş ve içlerinde hava hapsedilmiş olup bu hava hariçteki havadan fazla bir sıcaklık derecesinde bulunduğundan hafif olarak

³²⁶ Elmalılı, a.g.e., 1, 12 (Mukaddime).

³²⁷ Elmalılı, a.g.e., 1, 202.

³²⁸ A’raf, 7/57.

üzerinde yürüyor” denilmiş, sonra bu nazariyye çürütülerek bulutu oluşturan su taneciklerinin içi boş değil, dolgun bulunduğu ve binaenaleyh her biri kendi hacmindeki havadan ağır olduğu halde aşağıdan rüzgarın tahrikiyle kum tanelerin yukarı çıkması gibi hava boşluğunda muallak kalarak sağa sola hareket ettiği kabul edilmiştir. Evvelkine göre balon ve gemi gibi hafifin ağır üzerinde duruşu, ikinciye göre de kuş ve tayyare gibi ağırın bulutları az ve hafif bir şey gibi kaldırıp yüklediği vakit” ihtarı da bunda zahirdir. Evet, havadan ağır olan su taneciklerini daha sıcak hava ile doldurup köpük haline koyarak hafiflendirip küçük boncuklardan teşekkül etmiş donanmalarını hava üzerinde tutmakta dahi büyük bir sanat olduğu gibi muhafaza etmekle beraber onlardan daha hafif olan havanın sırf hareketten aldığı kuvvetle o ağır bulut kütlelerini kaldırıp yüklenmesi daha ziyade dikkati çeken bir hadisesidir ki, bundan hareketin ehemmiyeti ve hareket emrini veren muharrikin sırf hareketle hafiflik ve ağırlık hükümlerini değiştiren ve tabiatlerin hükmünü tersine çeviren bir mutlak kudrete malik olduğu doğrudan doğruya tezahür eder. Ve işte bu manaya ittila sayesinde ki, muharrik güç elde etmekle tayyareler yapılmış ve kuş gibi hava üzerinde uçma muvaffakiyeti elde edilmiştir. Bu izahtar anlaşılır ki, rüzgarı, hareket ettirmedeki bu üstün kudreti bilhassa hatırlatan iş bu

“Rüzgarlar yağmur altında yüklü bulutları mazmununda risalet-i Muhammediyenin kat’î delillerinden taşıdığında birisi bunun doğruluğuna bin seneden sonra vakıf olabilmıştır.”³²⁹

Elmalılı “Artık o ateşten sakının ki, onun tutuşturucu odunu insanlarla taşlardır.”³³⁰ mealindeki âyet-i kerimenin tefsirinde taş kömürüne işaret edildiğini ifade ederek “Bu âyette -ve’l-hıcarah- kelimesinin fennî bir irşadı ihtiva ettiğinde şüphe yoktur. Gerçi bu hicara’dan murad putların heykelleridir ve Cehennem ateşini tutuşturmağa sebep olan tutuşturucunun insanlar ve putların heykelleri olduğu beyan buyruluyor. Lakin aynı ifade de,

³²⁹ Elmalılı, a.g.e., III, 2199.

³³⁰ Bakara, 2/24.

o, çıra, kömür gibi ateş tutuşturan taşlar bulunduğunu da bildirmiş oluyor ki, fen erbabı bunun taş kömürler olduğunu söylüyorlar. Vekud, ateş yapılan kibrit, ot, çöp, çıra, paçavra, odun vs. gibi şeylerin hepsine itlak olunur.”³³¹ diyor.

Taş kömürü ile ilgili başka bir açıklaması da “Yeşil otu çıkararak sonra da onu kapkara, kupkuru hale getiren”³³² mealindeki âyetlerin tefsirindedir. Âyeti kerimede geçen “gusâ” ve “ahvâ” kelimelerinin lügavi manalarını izah eden Elmalılı “Burada biri icmalî biri tafsilî iki nazar vardır.” diyerek şu malumatı verir:

“Birincisi, meralardaki yeşil bitkilerin kuruyup dökülerek veya hayvanlar tarafından yenilip ifraz edilerek sel sularının süpürüp sürüklediği gübre ve teressübat haline getirilmesidir ki, o zaman, kömür gibi siyah veya esmer, yanabilir bir madde olur kalır.

İkincisi: Arz tabakaları ve maden ilimlerinde bahsedildiği üzere karbon (fahm) teşekkülüne ait türb tenilen yanabilir madde ile taş kömürlerinin oluşma şekline işaret olmasıdır.”³³³

Elmalılı daha sonra jeologların taş kömürü hakkındaki görüş ve keşiflerini “Keşfü’l-Esrari’n-Nûrâniyyeti’l--Kur’âniyye” adlı eserden nakletmekte ve neticede şöyle demektedir:

“İşte icmalî bir bakışla bakıldığı zaman meralarda terütaze çıkan bitkilerin bir müddet sonra kuruyup çürüyerek gübre ve kömür gibi kara bir gusaya çevrildiği görüldükten başka, tafsilî bir bakışla bakıldığı zaman da bütün maden kömürlerinin dahi, bitkilerin mahiyetinin sular içinde ölüp tehallül ederek çevrildiği kara bir “gusa”dan ibaret olduğu ve binaenaleyh “gusaen ahvâ” tabirinin buna da işaret etmekte bulunduğu anlaşılır.”³³⁴

³³¹ Elmalılı, a.g.e., I, 273.

³³² A’la, 87/4.5.

³³³ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5748.

³³⁴ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5757.

Görüldüğü gibi ilmî tefsir açısından da büyük önemi olan bu on iki yıllık uzun bir çalışma neticesinde meydana gelen bu büyük tefsir diğer tefsirler arasında seçkin bir yer kazanmıştır. Buna rağmen Elmalılı yazdığı bu tefsirin istediği gibi olmadığını her zaman söylemiştir. Ona göre, böyle bir eser için en az otuz yıllık bir zaman ayırmak gerekir. Fakat Elmalılı, ömrünün yetmiyeceği endişesiyle bu çalışmasını oniki seneye sığdırmaya çalışmıştır. Ayrıca Mehmet Akif'in vazgeçmesi üzerine meal yazma zahmetini de göğüslemek mecburiyetinde kalmıştır.

Beşerî ilimlerin bir kişi tarafından bilinmesine imkan olmayacak derecede genişlemiş olmasından dolayı, bu bilgileri toplayabilmek için 20-30 asistanın kendisine yardım etmesi gerektiğini savunan ve bu imkanlar içinde tefsirini yazmayı arzu eden, fakat bu şartlar gerçekleşmeden hasta vücudu, ilerleyen yaşı, dini ve dünyevi ilimlere olan derin vukufu ile yazdığı bu dokuz ciltlik tefsiri yazıldığı dönemde sahasındaki büyük boşluğu kapatmış ve yıllarca elden düşmeyen, okunan, araştırılan, faydalanılan bir eser olmuştur.

Elmalılı, Kur'ân'ın her yüz senede bir tefsir edilmesini, ilim ve fennin ulaştığı en son bilgilerin nazar-ı itibara alınarak bu çalışmaların yapılmasını tavsiye ediyordu. O, yeni bazı ilim ve fenlerin keşfedilip tatbikat sahasında gelişmesiyle bunların Kur'ân'ın mazmunlarına aykırı düşmeyeceğine, aksine birçok âyetlerin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceğine inanıyordu.³³⁵ Bu sebeptendir ki, Elmalılı, yaşadığı devrin şartları ve imkanlarının verdiği fırsat nisbetinde bazı âyetlerin tefsirinde fizik, kimya, astronomi, tıp vs. Gibi ilmî gelişmelerin neticelerinden faydalanılmış ve müsbet ilimlerle ilgili geniş bilgi ve kültürünü tefsirine aktarmıştır.

Elmalı Merhum'u bu çok değerli eseriyle memleketimizde devrinin ilmî ve dini hayatına yaptığı katkıları dolayısıyla bir kere daha minnet ve

³³⁵ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5195.

rahmetle anıyor, hayırla yad ediyoruz. Cenab-ı Hakk'tan uğruna ömrünü vakfettiği Kur'an'ı kendisine şefaatçi kılmasını niyaz ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

1. Adivar, Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, ty.
2. Akdemir, Dr. Salih, İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi (Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru), Draz Abdullah'tan terceme, Ankara 1983
3. Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul 1980.
4. Altınsu, Dr. Abdülkadir, Osmanlı Şeyhü'l-İslâmları, Ankara 1972.
5. Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul 1993.
6. Bucaille, Maurice, Tevrat, İnciller ve Kur'an (terc: M. Ali Sönmez), Konya 1979.
7. Bucaille Maurice, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim (trc. Doç. Dr. Suat Yıldırım), İzmir 1981.
8. Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, Tefsir Tarihi, Ankara 1988.
9. Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah, İbn-i Abdurrahman, Sünen-i Dârimî, Beyrut, ts.
10. Devellioğlu, Ferid, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1970.
11. Ersöz, İsmet, Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili (Basılmamış asistanlık tezi), Konya-1976.
12. Gazalî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, İhya-u Ulûmi't-Dîn, Mısır-1352.
13. Hayat Ansiklopedisi, Tifdruk Matbaası, ty.
14. Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, İstanbul 1976.
15. Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Sözlüğü, İstanbul 1965.
16. İslâm Ansiklopedisi, M. Eğitim Basımevi, İstanbul 1965.
17. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ank. Üniv. Cilt, 20, Ankara 1975.

18. İz, Mahir, Yılların İzi, İstanbul 1941.
19. İslam-Türk Ansiklopedisi, İstanbul 1941.
20. Kandehlevî Yusuf, Hadislerle Müslümanlık, (terc: A.. Büyükcınar, Ö. Tekin, M. Yalçın), İstanbul -1979.
21. Kara, İsmail, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, İstanbul 1986.
22. Karaçam, İsmail, Sonsuz Mucize Kur'ân, İstanbul 1990.
23. Kırca, Dr. Celal, Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler, İstanbul 1981.
24. Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1990.
25. Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, İstanbul
26. Modern Biyoloji, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
27. Sofuoğlu, Mehmed, Tefsir'e Giriş, İstanbul 1981.
28. Songar, Prof. Dr. Ayhan, Enerji ve Hayat, İstanbul 1977.
29. Suyutî Celaleddin, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân (terc: Doç. Dr. Sakıp Yıldız, Dr. H.A.Çelik), İstanbul 1987.
30. Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünenü't-tirmizi, Mısır, ty.
31. Yazır Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1971 (Eser Kitabevi)
32. Yıldız, Sakıp, Kur'ân Işığında Yaratılış Konuları, İstanbul 1987.
33. Zehebî, Muh. Hüseyin, Et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, Irak 1976.